خۆی شارستانی بێت و بۆ ماوەی دووسێ مانگ خۆی مێوانی دەشت و دەر بێ، ئەرکی زۆر گرانترە تا ئەوەی هەر لە شار بە خێری بهێنیت وەیا خۆی لە دەشت نیشتەجێ بێ. ماڵی ئێمە کە دەچووین بۆ چنارۆک چواریەکی کەلوپەلیشمان بۆ نەدەگوێزرایەوە، ماڵی کۆیەمان هەمیشە بە ئاوەدانی دەمایەوە. هەتا پووری گەورەم یافەخرە بەر حەیات بوو، بە خۆی و کاکە موقتەدیر و بەردەستێک، ماڵەکەیان بە ئاوەدانی ڕادەگرت و هەمیشە خەڵکی دەر و جیرانیان لێ کۆدەبوونەوە. دوای ئەو ماڵێکمان لە ناسیاوان ساز دەدا بێتە ماڵەکەمان تا دەگەڕێینەوە لە چنارۆک. هەرچی ئەسبابی قورس هەبوو بەجێ دەما، ئێمەش گۆیا بە سووکبار دەچووینە ئەو دیوی شاخەکە...

دوای باوکم فەقێ نەمان بۆ چنارۆک. مامم هەر لە شار دەرسی بە فەقێیان دەگوتەوە، بەڵام مێوان زیادی کرد. زۆر کەس لە سەردەمی باوکمدا تەقیەی دەکرد لە هاتن لە شەرمی باوکم، جگە لەوەی کە هاوعومرەکانم لە دۆست و ناسیاو چالاکتر بوون لەوانەی بە پێی عومر بتوانن لە باوکم مێوان بن.

لە ساڵی ١٩٤٣ بە دواوە داهاتی تووتن خەڵقێکی زۆری خستە سەر پشتی وڵاغ و دەستەڵاتی سەردانی خەڵقی پتر پێ دان لە جاران. لە سەردەمی مندا لۆکس و ڕادیۆش پەیدا بوو... هەرچۆنێک بێ، مێوانداری ئەرکی زۆر بوو بەڵام لە هەمان کاتدا دەربوونەیەکی فرەوان بوو بۆ چاوکرانەوە و بەخۆدا ڕاپەرموون و خەڵق ناسین و لای خەڵق ناسران. کە جەم حازر دەبێت و ڕیزێکی هەشت کەس دە کەس، کەمتر زیاتر، لەوانەی سینی خواردەمەنییان بە سەر سەرەوەیە لە ماڵەوە بەرەو مێوان دێن دیمەنێک جلوە بەست دەکەن بۆ مێوان و بۆ خاوەن ماڵیش، پڕە لە هەستی حەسانەوە و ڕەزامەندی و بەولاتریشەوە. خۆ ئەگەر ئەو ڕیزە بوو بە پازدە کەس یان بیست کەس و زیاتر هەر دەبێ سەڵەواتی بۆ لێ دەی، بەڕاستی زۆر جارانیش بە وەجهی نوکتە ئەو سەڵەواتە لێ دەدرا بەڵام بە دەقێکی ئەوتۆ لەگەڵ باری نەفسیی ئەو کۆمەڵەی وا چاوەنۆڕی خۆراکن بگونجێ، بە زۆری یەکێکی نوکتە باز و لێ سەلمێندراو پێش ڕیزی سینی هەڵگرتووان دەکەوێت و دەنگ هەڵدەبڕێ، تووری پاک شێلمی کوڵاو، خەڵقەکەش لێ دەقۆزێتەوە و دەبێتە دوو خۆشی.

مەسەلەی ڕادیۆش هەروەها، بەڵێ ئاسان نییە هەموو دوو ڕۆژان جارێک، دوو پاتری و سێ پاتری بە زەلام و وڵاغەوە بچێ بۆ شار و ئێواری پاتری شەحن کراو بگەڕێتەوە بۆ ناو شاخ و داخ، بەڵام بێگومان دەنگی ڕادیۆ لە چۆڵستانی ئەو سەردەمانەدا تا بڵێی نەشئە بەخش بوو، بەڵگەشی بە دەستەوە دەدا بۆ دەستەڵات ڕاشکانی خاوەنەکەی بە سەر حاڵ و باردا.

لەو دەمەڕا کە باوکم هەموو ساڵێک دەهاتە چنارۆک تا ئەو ساڵەی دەستم هەڵگرت لە چوونە چنارۆک، هاتوباتی مێوان و فەقێ و گەلان گەدان و پەنابەر و بە درەختەوە خەریک بوون و شیناورد ڕەنێوهێنان و وڵاغ بەخێو کردن و تێکڕای سەروبەری ژیانی ناو شاخ و داخ و دەشت و دەر بۆ من بریتی بوو لە ڕاهاتنم و ئامادە بوون و لە خۆ ڕادیتن و بە هەڵکەوت وێران و لە تەجرەبە دەرچوون و چاوکرانەوە. وەنییە نهێنییەک ئاشکرا بکەم کە دەڵێم بە درێژایی مێژووی جەلیزادان ئەرکی سەرشانی برا گەورەی بنەماڵەکە زۆر قورستر بووە لە داهاتی عادەتی، قۆناغ هەیە بە دەست و دیاریی خەڵق شاهانە سووڕاوە، تەکیە خانەقا داهاتی بێ منەتی هەبووە، بەڵام ئێمەمانان بە داهاتی حەڵاڵی بە ئەرک و مەسرەفی خۆمان کەم

بووبێ یان زۆر بووبێ، ڕێگەمان لە چرگەنی گوزەران دەرکردووە. کوردی گوتەنی، خوا وەهای بریوەتەوە. هەندێ ساڵ لە سەردەمی باوکمدا پاوانی جەلی و سناوە و چنارۆک لەنگەری ئەرک و مەسرەفی ڕادەگرت. ساڵێکی لە وڵاتی هەولێر و دزەییاتی کەم باران بووایە مێگەلیان دەهات بۆ پاوانەکانی وڵاتی کۆیە و ڕانیە، خەڵقەکەی ئەو گوندانەش کە سەر بە جەلیزادانن پاوانەکانیان واز لێ هێنابوو بۆ حیسابی باوکم، پاوانەکانیان دەفرۆشت و نرخەکەیان دەهێنایە چنارۆک. هەڵبەت لە بری ئەم خزمەتە و بێ ئەو خزمەتەش هەر تەنگوچەڵەمەیەکی تووشیان هاتبایە هانایان بۆ باوکم دەهێنا. یا خوا ڕوویان سپی بێ، ئەوان ساڵانەی کە لەگەڵ برادەر و خزم و کەسانێکی بە سەریان دەکردینەوە لە چنارۆک بە دەوری یەک سفرەوە دەستمان بۆ خورش و میوە دەبرد، لەو برادەرانەش بەزیاد بێ کە یەک ماڵی و یەک دڵی و سۆزی برایەتی بەو شاخ و داخەی هەڵدەگێڕان خانەیان ئاوەدان دەکردینەوە. خۆزی ئیمکان هەبوایە سەر لە نوێ بەو ژیانەدا هاتبامایەوە، بە هەموو ئەرک وماندوو بوونیەوە... بە هەموو کەم دەرامەدی و ناگزوورییەوە... بە هەموو ئێشک و تفەنگ لە کۆڵم گرتنی شەوانیەوە...

لایەنێکی زێدە تایبەتی تین و تاوی چنارۆک بۆ دەروونم دیمەنی چەشمەندازەکەی بوو، زۆر بە دەگمەنی، ئەو ڕیزە شاخانەی دوور و نزیکی یەک لە دوای یەک و یەک لەوی دیکە بڵندتر هەر لە چیای شێخ زەردەوە کە هێندەی چیای چنارۆک بڵند نابێ، پێ بە پێ، تا لووتکەکانی قەندیل کە بەفری لێ نابڕێ و هێندی پنۆکی هەتا بارانی پەڵەش لە چنارۆکەوە دیارن، دەڵێی بۆ تاکە مەبەستی جوانی و تێوەڕامان وەها ڕێک خراون، تەنانەت جارێکیان خێزانێکی بەسرایی لەگەڵ دۆستی کۆیی سەریان لێ داین، کە زانییان ئەو ڕیزە شاخانە ئاوایی و عەشرەت و کشتوکێڵی لە نێواندایە تەواو تەواو سەیریان هاتەوە و یەکێکیان گوتی بڕوا بکەن هەر وامان زانی بۆ جوانی وەها ڕێک بۆتن... جوانیی ئەم دیمەنە لەو ڕووەی کە چنارۆک سەیری دەکات هەرە جوان و ڕەنگین و ئێسکسووکە لە هەموو ئەو شوێنانەی لێوەیان دیارە، بەڵام کە زۆری لێ دوورکەوتیتەوە وردییاتی جوانیەکە چاو تێی بڕ ناکات. ئەمەشی لێ بترازێ، چەشمەندازی چنارۆک تایبەتیەکی هەیە، کەم، زۆر کەم، بۆ شوێنی دیکە ڕێک دەکەوێ، لە ماوەی پەنجا مەتردا بۆ هەر لایەک بڕۆیت دیمەن دەگۆڕێ و هەر شوێنە نەشئەی سەربەخۆی خۆی هەیە. لە مانگی ئابدا ڕۆژی وەها دەبوو کە لە کەپرەکانی قەدی (گردی دارتێل)ەوە سەیری ڕەز و چۆم و گردە شینکەکانت دەکرد گەشایەکت دەهاتە بەر چاو نەتدەزانی لە چییەوەیە. بەینێک وەهام دەزانی هەر من بە وەهم ئەو گەشاییە دەبینم تا لە کاک مەجیدی ئامۆزامم پرسی، دەرچوو ئەویش ئەو هەستەی کردبوو بەڵام نەیدەدرکاند. بڕوا ناکەم ئەو حاڵە دوای گۆڕانی تێکڕای وەزعی چنارۆک بۆ هیچ چاوێک دەرکەوێتەوە، هەر نەبێ هاموشۆی بێپسانەوەی ئۆتۆمۆبیل ڕێ نادا هەست تەنک بێتەوە بۆ دیتنی دیمەنی وەها ئەفسانەیی.

بەولای جوانییەوە دیمەنی چنارۆک بۆ من لێکدانەوەیەکی ورد و بەردەوامی پێک هێنا تا ئێستاکەش لە باری وەهادا سەر هەڵدەداتەوە، لە منیش بەولاوە کەسی دیکەی بە خۆیەوە خەریک نەکردووە، ئەمەش یەکەم جارە لێم دەبیستڕێ. ئێواران لە سەیر کردنی ئەو دیمەنە نازدارەوە، کەم کەمە، سەرنجم بۆ درێژ بوونەوەی سێبەری گرد و بەرزترەکانەوە کشا تاکوو لە کۆتاییدا گەییشتم بەو پلەیەی کە لە درێژ

بوونەوەی سێبەرەکان و تێپەڕینی سێبەری هەندێ شوێن بە سەر هەندێ شوێنی دیکەدا بتوانم بزانم کوێ لە کوێ بەرزترە. بە تێوەڕامان و لێکدانەوەی ساڵ لە دوا ساڵ حیسابێکم بۆ دۆزرایەوە جێی باوەڕم بێ لەوەدا کە بڕیار بدەم فڵانە لووتکە شاخ لە بەرزاییدا ڕەفیقی فڵانە شوێنە لە شاخەکەی بەرانبەری. بە نموونە، ئێواران سێبەری چیای ئاوەگرد لە سەرەتای هاویندا بەبەر هەرێمێکدا درێژ دەبێتەوە کە چیای کۆسرەت پەنای لێ دەکات و لە چنارۆکەوە نادیترێ بەڵام پێ بە پێی داکشانی ڕۆژ لە گەشتی بەرەو پاییزدا، سێبەرەکەی ئاوەگرد دەگوێزێتەوە بۆ شوێنی دیار لە ڕیزە شاخی ئاسۆس، تاکوو لە ئاکامدا دەپەڕیەوە بۆ ڕیزە شاخی پژدەر، لای دووپەزە و بلّفەت... پاییزان دەیداوە شاخی کێوەڕەش بەسەر ڕانیەوە، ئنجا سەرنجم لێی دەگرت تا ئەو دەمەی تیشکی ڕۆژ تینی نەدەما سێبەر بۆ شاخە نزمەکان دروست کات...

هێندێ جار بە سەر شاخی چنارۆک دەکەوتم و لێی دەمامەوە تا دەمی نزیک ئێوارە کە ئیتر لە ڕۆژی بێگەردیشدا سێبەری شاخی گەرمێن بە شاخی کوێستانەوە زردەبێت و وەک (شبە ظل)ی لێ دێت و حیسابی لە سەر هەڵناستێ، لەو سەر شاخەوە ڕۆژم دەدیت بە ئاسمانەوە، لە مێشکی خۆمدا لێکم دەدایەوە ئایا ئەگەر ئەرز خڕ نەبوایە و ڕاستایی بوایە، ئەو بەرزایییەی کە ڕۆژ تێیدا جارێ تیشکەکەی سێبەر پەیدا دەکا چەند بڵندتر یان نزمتر دەبوو لە ترۆپکی ئاوەگرد؟ واتە ڕۆژم دادەنا لەسەر بەرزایییەکی مەوهووم کە خڕایی ئەرزی تێدا خوێندرابێتەوە، بەرزایییەکەم دەگرت بە بەرزایی ئاوەگرد و سەیری سێبەرەکەم دەکرد لە چیای پژدەردا و بڕیارم دەدا لەسەر هێندێ کە ئاوەگرد بڵندتر یان نزمترە لەو شوێنەی سێبەرەکەی گەییشتۆتێ، لەوەدا حیسابی ئەوەشم دەکرد کە ئەگەر ئەرز تەختایی بوایە شاخەکەی پژدەر لەئاست ئاوەگرددا بڵندتر خۆی دەنواند لە ئێستاکەی... خولاسە ئەگەر لە بارێکدا بوومایە بە سەر بڕیارێکەوە بەند ببم بە لێکدانەوەی ورد و قووڵی ئەوسای منداڵیم، شوێنێکم دیاری دەکرد لەو شاخەی کە سێبەری ئاوەگردی پێوە دیار دەبێ و دەمگوت ئا ئەم نوختەیە لە شاخی ئاسۆس یان پژدەر بارتەقای ئاوەگرد بێ، تەجرەبەکەم لە زۆر ڕۆژاندا بەرانبەر چەندین نوختەی دیکە لە چیاکانی کوێستان دووبارە دەکردەوە، دەشمەویست لە ڕۆژی ڕوون و بێگەرددا تەجرەبەکەم بکەم تاکوو سێبەر لە ئێوارەدا باشتر دیار بکەن و پتر دەوام بکەن، ساڵە و ساڵیش خەریک دەبووم تاکوو خەریتەیەکی وەهم کردم لە دڵی خۆمدا بۆ بەرزایی ئەو شاخانە ڕێک یەخست، چاوێکیشم دەبڕیە ئەو کتێبانەی لەو سەردەمەدا باسی جوغرافیایان دەکرد و بەرزایی شاخەکانی دنیا و، ناوناوە، هی وڵاتی خۆشمانیان تێدا دەگوترا. هەر ئەو سەرنج دانە بوو منی خستە سەر هێندێ کە دێی هێرۆی پژدەر بە سەد مەتر لە لووتکی چیای هەیبەسوڵتان بەرزترە .

مەراقی بە یەکدی گرتنی بەرزایی شاخەکان لەگەڵمدا دەهاتەوە کۆیێ بۆ ئەوەی بزانم سەربانی فڵانە کۆشک و فڵانە کۆشک کامیان لەوی دیکە بەرزترە. لە کژی زستاندا ڕۆژ بە نیسبەت خانوەکانی و درەختی بەرزی ناو حەوشەکانی پتر ڕادەکشان. سێبەری شار لە ئێوارەکانی زستاندا دەپەڕیەوە بۆ بەری قەبرستانی دەروێش خدر و بەولاوەترەوە بۆ گردی باویان و هەڵەت و پەڵەتی بەرەو بناری شاخی چنارۆک. دار تووێک هەبوو لە حەوشی مزگەوتی بایزاغا لە هەموو درەختەکانی کۆیێ بەرزتر بوو،

دیمەنیشی بە خۆی و گەردن کێلی و دوو لکی سەرووییەوە کە وەک دەستی دوعا بەرەو ئاسمان هەڵبڕابوون دڵمی بۆ خۆی دەکێشا و بەزۆری تێی ڕادەمام و دواتر فکرم لێی کردەوە، سێبەریشی بە مەودا لە سێبەری بەرزترین کۆشک و درەختی شارەکە دوورتر دەچوو، تەواوێکیش دوای ئەو خانوانە و درەختانەی لێوەی نزیکن هەتاوی لێ دەبڕا. بۆ دیتنی دیمەنی ئەو درەختە گەلێک جار بە دەوری شاردا دەخولامەوە تا بزانم لە هەموو لایەکەوە چ شکڵ گۆڕی دەکات و چەند گەردن کێل خۆ دەنوێنێ. بێ ئەوەی دەنگ بکەم لەگەڵ خۆمدا بەرزایی زۆر جێگە و خانووی کۆیەم لێک دابۆوە. بەو درەنگە لە ساڵی ١٩٥٦ کە بۆم ڕێک کەوت تەعمیرات لە کۆنە خانووماندا بکەم، میزانی وەستای بەننام بەکارهێنا بۆ تاقی کردنەوەی ئەو بەرزی و نزمیانەی بڕیارم لە سەردابوون، دەمهێنا میزانەکەم بەڕاستی و ڕێکی لە سەر شتێکی لووس دادەنا و چاوم دەخستە سەر تەختایی پشتی میزانەکە و لەو شوێنەم دەگرت کە مەبەستم بوو. لە گەلێک کۆنە حیسابەکەی منداڵیمدا نیشانم پێکابوو، لە هەندێکیشیان سەهووم کردبوو.

حیکایەتم لەگەڵ چنارۆک زۆری بە بەرەوە ماوە، جارێ لێرەدا دەستی لێ هەڵدەگرم، دواتر چەندێکی ڕووداوی ئەم گەشتە پێویستی بێ، چنارۆک دێتەوە ناو حیکایەتەوە. لێرە بە دواوە دەچمەوە سەر شریتەی تەمەنی منداڵیم کە بەرەو هەراشتریەوە درێژ دەبێتەوە. خوێنەریش نابێ وەڕز بێ چونکە گەشتی ژیان لە ساوایی و منداڵیدا بە ناچاری ڕوو بە ڕووی شتی وردیلە بابەتی کەمبایەخ دەبێ. هەر ئەو وردیلە کەم بایەخانەش دەبنە کێڵگە بۆ ئەو تۆیەی لە عومری کامڵیدا گوڵ دەکات. دەمەوێ بەقەدەر حاڵ پاشخانی هەوەڵ ساڵەکانی عومرم ڕوون کەرەوەی ژوورخانی تەمەنی گەییشتنم بێ، ئەمەش کارێکە تا بڵێی زەحمەتە، هەر نەبێ لەبەر ئەوەی هەموو شتێک ناشێ بگوترێ. وابزانم فرانک هاریس لە کتێبەکەی خۆی My life and loves دا لە هەموو نووسەرێک پتر ڕووداوی شرایەوەی ژیانی خۆی، بێپەردە، باس کردووە. لە کەس داوا ناکرێ ئەو کارە بکات، ڕەنگە بێلزوومیش بێ چونکە دەشێ نووسەر حەقیقەتی هەڵکەوت و هەڵوەست لە شتی گرنگدا بە دەستەوە بدات بێ ئەوەی خۆ بکاتە فرانک هاریس.

ئاڵقەی سێیەم

لە لایەن تەنسازییەوە، ساوایم بە سەلامەتی تێپەڕیوە. جگە لە سوورێژە (کۆیی پێی دەڵێن سۆرکە) دەردی ئەوتۆم نەدیتووە مەترسیی لێ بکرێ. سوورێژەش بە مل هەموو کەسێکەوە هەیە.

وردە نەساغیی وەکوو تا و چاکوولی بۆ ئەو دەمانەی بەر لە ٦٠ ساڵ پتر، دەفتەری بۆ ناگیرێتەوە، بەڵام من لەو کەسانەم کە دەرد و ئازار زۆریان تین بۆ دەهێنن. جاران حەکیمان دەیانگوت ئەوەی میزاجی (بەڵغەمی phlegmatic) بێ، هەستی بە ئازار کەمترە لەوەی میزاجی (هەوایی) بێ. وابزانم هەوایی لە زاراوەی ئەم ڕۆژانەدا پێی دەڵێن Sympathetic ئەگەر وەهاش نەبێ و زاراوەی دیکەی بۆ داندرابێ، فەرق بە باری تەنسازیی من ناکات، وشەیەکە منی تێدا بە سەهوو چووم، لەشم سەهووی پێوە ناکات، بە هەمەحاڵ چەندی شوێنێکم بریندار بووبێ درێژی کێشاوە لە چاو برینی هاوڕێکانم. تا ئێستاکەش شوێنی ئاودزبوونی پشت نینۆکی پەنجەی ناوەنجیی دەستی ڕاستەم بە چاو فەرقی پێ دەکرێ، ئاودزیەکەش بە برینێکی زێدە بچووکی دڕوویێک بوو، بە حاڵ فەرقی پێ دەکرا، لە بن پێستی پشت ئەو نینۆکەم، بەڵام خۆ نەپاراستنم لە ئاوی حەوزی بن سوولی پاشا لە چنارۆک تەشەنەی بە برینەکەم کرد، خەلقی دیکەش وەکوو من برینیان تێدەکەوت و بە ئاوی سوولی پاشا تەڕیان دەکرد و چشیان لێ بەسەر نەدەهات. ئەو ئاوە مەشوورە بۆ خراپە، بەڵام با چاکەشی باس بکەم، لە هەموو ئاوەکانی هۆبەی مەلازادان لە چنارۆک سازگار ترە بۆ چێشتی برنج. دیارە مادەیەکی تێدایە ئەو کارەی پێوە بێ.

لە لایەن هەست و هۆشەوە، وەک بۆیان دەگێڕامەوە و خۆیشم بە بیرم دەهاتەوە، بە پێش تەمەنی خۆم دەکەوتمەوە. باوکم لە ڕادەبەدەر دڵی پێم خۆش بوو، چاوەنۆڕیی کرداری لە باری لێ دەکردم. بۆ باوکێکی کوڕەکەی خۆش بوێت و بە تەمای زەکاوەتی بێت، جێگەی دڵ ئارامیە بۆی کە ڕۆڵەکەی بە بەریەوە هەبێ ئەوەی لێوە بگوترێ کە باوکم لەم بەیتەدا بۆ منی ڕەوا دیتووە:

به ئومێدم له لطفی (لم یزلی)
ببیه نائب منابی کاکی جەلی

وەها بووە لە مەجلیسی خۆی، کە جارێ تەمەنم ٤-٥ ساڵی بووە، قسەی مەیلەو کامڵانەی لێ گێڕاومەتەوە. لە سەرشکێن کردنی ئەو کەسانەی بە خورافات هەڵدەخەڵەتێن قسەیەکی منی باس کردبوو بۆ ئاپۆرەی گوێگرانی وەعزی ئێوارەیەک لە ئێوارانی ڕەمەزانی ئەو تەمەنەم، گوێ بیست بووبووم، گۆیا کەری دەجاڵ جێگەی حەفتا هەزار جوولەکەی لە سێبەری یەک گوێچکەیدا دەبێتەوە، منیش گوتبووم کۆڵانەی کۆیێ تەسکن، ئەو کەرەیان پێدا نایەت لێی مەترسن، باوکیشم قسەکەی لە وەعزدا کردبوو بە شایەد بۆ زێدە گومڕایی و گەمژەلیی کەسێکی درۆیەک بسەلمێنێ کە هۆشی ساوایەک پێی ڕازی نەبێ.

لەو تەمەنەی منداڵیمدا وەکوو هەموو منداڵێک، یەکجار حەزم دەکرد شەوانە گوێ لە سەرگورشتەی جۆراجۆر بگرم، بەڵام لە زۆر زووەوە دەمزانی هەمووی درۆن، هەرچەند حەزیشم دەکرد ڕاست بانایە. پاڵەوانەکانی ناو ئەفسانانم خۆشدەویستن، بەڵام خەفەتم لەوەدا دەخوارد کە هەڵبەستراون. بە نموونە

جارێ لە تەمەنی پێش چوونە مەکتەبم بووم سبەینەیەکی زستان، بەر لە ڕۆژهەڵات، لە نزیک موغەیریی ژوورەکەی باوکم دانیشتبووم و فکرم لە حیکایەتێکی شەوی ڕابوردوو دەکردەوە و دەمگوت: من هەر خۆمم، پشیلەکەم هەر پشیلەیە، موغەیری هەر موغەیرییە... باوکم دوای نوێژی سبەینە چووبۆوە ناو نوێنەکەی و گوێی لەو گرۆگاڵەم بوو، لە دایکمی پرسی مەسعوود بۆچی وەها دەدوێ؟

دایکم بزەیەکی هاتێ و گوتی، شەوێ لە حیکایەتی سیحرباز گوێی لێ بوو کە جارێکیان بوو بە هەنار و خۆی بە دیواردا دا و دەنکەکانی پەرت بوون، ئافرەتە دڵ پاکەکەش بوو بە مریشک و دەنکەکانی هەڵگرتنەوە و خواردنی... ئەویان بوو بە ئاگر، ئەمیان بوو بە ئاو بیکوژێنێتەوە، دیارە حیکایەتەکەی بە بیر هاتۆتەوە و باوەڕی پێ نەهێناوە... باوکم وەها گەشایەوە باس ناکرێ.

لەو بابەتەی باوەڕ نەهێنانم بە قسەی نادروست، نەجیبەی خوشکە گەورەم تا ئێستاش لە موناسەبەدا دەگێڕێتەوە چۆن کە منداڵ بووین، بە شەو پاشماوەی جەژنانەیان لە باغەڵەکانمان دەردەهێنا و خەڵووزیان لە شوێندا دادەنا، سبەینێ پێیان دەگوتین پارەکە بۆتە خەڵووز، تەنها من بەو قسەیە ڕازی نەدەبووم.

بە بیرم دێتەوە یەکجار منداڵ بووم، جارێکیان حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لە کونی کلیلەوە خستە ناو کێلوونی دەرگەی ژوورێکی نابەرچاوی ماڵەکەمان (ڕوپیەی ئەوسا پتر بوو لە ڕۆژانەی دوو ڕۆژی کرێکارێک). چەندێکی گەڕان بەدوا ئەو پارەیەدا نەیاندۆزیەوە، منیش پێم نەگوتن چیم لێ کردووە. وابزانم ئەو کارەم تاکتیکێکی سافیلکانەی هۆشی منداڵیم بوو بەرانبەر فروفێڵی (پارەکەت بوو بە خەڵووز). چەند مانگێکی پێ چوو، جارێکیان بە ڕێکەوت لە کردنەوەی دەرگەی ئەو ژوورەدا کە کلیلیان لە کێلوونەکەی بادا زرینگەی ڕوپیەکان هات، ئیتر بزماری کێلوونەکەیان کێشاوە و پارەکەیان لێ دەرهێنا. چاک بوو پارەکە هەر بە پاشماوەی جەژنانە حیساب کرا و بوو بە هی یاعیسمەتی دایانم.

لە نموونەی (بە پێش تەمەن کەوتنەوە) ڕووداوی تەمەنێکی ساواتری خۆمم بە بیر دێتەوە، بەڵام ئەگەر دواتر بە گێڕانەوە لە مێشکم چەسپ نەبووبایە لەوانە نەبوو فکرم بۆی بچێتەوە: شەوێکیان لە شەوانی زستان مەجلیسی باوکم قەڵەباڵغ بوو بە ئەهلی گەڕەک و بە دەستەودایەرەی جەمیلاغای حەوێزی، کە ئەوسا قایمقامی کۆیە و لە پیاوە هەرە بەرچاوەکانی بوو. یەکێک لەوانەی خزمەتی باوکمیان دەکرد، منی لە باوەش کرد و بردمی بۆ مەجلیسەکە، ئەوسا من پێڕەوکە بووم. کە کابرا بردمیە ژوورەوە، هەر لە دەرگە ئاودیوی مەجلیسەکە بووم دەستی ڕاستەم بۆ لای لاجانگم برد و بە زمانی ساوایانەم سەلامم کرد و گوتم (سەلاعەکوم). ئەو خەڵقە تێکڕایان بۆم بەرز بوونەوە و جەوابی سەلامیان داوە. باوکم وەری گرتم و لە تەنیشت خۆیەوە بە لای جەمیلاغاوەی دانام، لەوە بەولاوە چی دیکەی ئەو شەوەم بە بیردا نایەتەوە. دواتر کە هۆشم بە شتان شکا فکرم لەوە دەکردەوە، چۆناوچۆنی ڕاست بوونەوەی ئەو هەموو خەڵقە بەو دەنگە پوورەهەنگییەی یەک نەوای سەلام دانەوەیان نەی شڵەژاندم، لەبەر چاوی ساوایی ئەو دەمەدا قەڵەباڵغیی ژوورەکە وەک دارستانی چڕ بوو... بەڵێ دەزانم ماڵمان هەمیشە قەڵەباڵغی و هاموشۆکەری پێوە دیار بوو، ئەمیش تا ڕادەیەک ڕای هێنابووم بە دیتنی ئاپۆرەی خەڵق، بەڵام باری ئەو دەمەی کە سەلامەکەم کرد و بۆم ڕاست بوونەوە وەک باری کەسێک دێتە بەر چاوم کە یەکەم جار لە سەر

شانۆ بەرانبەر ئاپۆرە و جەماوەر ڕادەوەستێ لەگەڵ تێبینیی ئەوەدا کە من پێشتر بە تەما نەبووم بچمە سەر شانۆ، ئەو تەمەنەشم نەبوو لە هەڵکەوتی ناکاودا وەکازی ئیرادە و خۆگیریم ڕاست ڕابگرێ.

لە بەراورددا هەڵکەوتێکی دیکە باس دەکەم، مەبەستی پتر پێ ڕوون دەبێتەوە لە نەشلەژانی ئەو دەمە گشتەی ساواییمدا: دوو سێ ساڵێک دواتر کە چووبوومە پۆلی یەکەمی قوتابخانەی سەرەتایی، ڕۆژێکیان ڕیزیان بە هەموو قوتابیان بەست لە هەیوانە دوور و درێژەکەی نهۆمی خوارەوەی قوتابخانەکە، بێ ئەوەی بزاندرێ مەبەست لەو ڕیز بەستنەدا چییە. لە ناکاو مدیری مەکتەب کە لەگەڵ مامۆستاکان لە شوێنێکی دیار و بەرچاو وەستابوو، بە دەنگی بڵند ناوی منی هێنا کە بچم بۆ لای. زۆر باش لەبیرمە، ئاوازی ئەو بانگ هێشتنە لە بەر گوێم شیرن نەبوو هەرچەند نەشم دەزانی لەبەرچی، چونکە لەو دەمەدا بە ڕواڵەت هیچم شک نەدەبرد لێی بسڵەمێمەوە. لە هەوەڵەوە نەبزووتم هەتا جاری دووەم مدیر بە دەنگێکی نەرم و خۆشەویستانە و بە دەستیش بانگ هێشتنی کردم بچمە لای. شوێنی ڕاوەستانی مدیر لێمەوە نزیک بوو، منیش لەو قەڵەباڵغیەدا کە هەموو چاوێک تەماشای منی دەکرد، بە دوودڵییەوە هەنگاوی نارەزامەندیم بەرەو مدیر هەڵێنا تا گەیشتمە بەردەمی، ئەوسا کارتێکی چاپکراوی (ئافەرین) لێ نووسراوی بەرز کردەوە و لەگەڵ هەڵدانەوەیەکی دڵسۆزانەی ڕەوشت و زەکا و نازانم چیم، کارتەکەی دامێ و خۆی و مامۆستاکان، لەگەڵ ئەواندا هەموو قوتابی و فەراش و ئەوەی ڕاوەستابوون کەوتنە چەپڵەڕێزانێکی گەرموگوڕ تا گەڕامەوە شوێنی خۆم.

زۆر چاک لەبیرمە ئەو چەپڵەڕێزانە گەلێک پتر بەرەو شکۆ لێ نیشتن و نائارامییەوەی بردم لە چاو دەمی جەواب دانەوەکەی (سەلاعەکوم)ی ساواییم، تەنانەت نەچوومەوە باری ئاساییم، هەتا بە پەلە گەیشتمەوە شوێنی خۆم لە ڕیزی قوتابیانی پۆلەکەم و لە زەقوزۆپی هەڵوەستە مەسرەحیەکەم ڕزگار بووم. ئەو ئافەرینە هەر وا دەزانم بە من درا، نەمبیستووە پێش من بە کەس درابێ، دواتریش کەسی دیکە وەری نەگرت، بێگومان لەوەدا حورمەتی باوکم دەخلی هەبوو بەڵام دەبێ خۆیشم شتێکم بۆ ڕەچاو کرابێ، دەنا ئەگەر هەر خاترانەی باوکمیان لەو پاداشەدا تێخوێندبایەوە دەبوو پاداش بە کوڕی جەمیلاغای قایمقامیش بدرێ. بە هەمە حاڵ ئەو ڕۆژە من لە تەمەندا بچووکترینی قوتابی مەکتەب بووم و بەو ئافەرینەش بەر چاوترینیان بووم.

لەو ڕووداوانەی دەیانگێڕایەوە، کە جارێ لە هەموو شتێکدا من تەمەنی بیرهاتنەوەم نەبووە، جارێکیان لە هاویندا کەریمی فەتاح بەگ بە خۆی و نەوەد سواری چەکدارەوە دێتە چنارۆک. ماڵی ئێمە و ماڵی مامم لەگەڵ خزمانی خاوەن ڕەز و باغ بەخێریان دەهێنن خزمەتێکی باشیان دەکەن. باوکم و مامم و (مەلا عزت کوڕی مەلا حەبیب)یش کە پیاوێکی بەرچاوی جەلیزادان بوو، هیچ کامێکیان لە چنارۆک نابن. کەریم بەگ لە حکومەت قاچاغ بووە هەر ڕۆژە لە جێگایەک و هەر شەوە لە نوایەک بەسەری بردووە، تەیارەی ئینگلیزیش بە دوایدا دەگەڕا.

ترسی تەیارە وەهای دەکرد کە دەبوو کەریم بەگ سبەینان بەر لە بەخۆکەوتنی تەیارە بۆ سۆراغ کردنی بگاتە حەشارگە، ئێوارانیش دوای بەسەرچوونی وەختی فرینی تەیارە بەڕێ بکەوێ. ئەو ڕۆژە لە چنارۆک بەر لە هەموو شتێک وڵاغەکانیان لە نێو چۆم و نغوردی درەختدا شاردنەوە نەکا تەیارە

بیانبینێ، لەوەشدا بە سەهوو نەچووبوون چونکە لەو ڕۆژەدا چەند جارێک تەیارە بە سەر ئەو ناوەدا تێپەڕیبوو دیارە لە کەریم بەگ و سوارەکانی دەگەڕا. کەریم بەگ لە ئاکامی تێشکانی شۆڕشی شێخ مەحموود دژی ئینگلیزەکان لە سەرەتای بیستەکاندا بوو بە قاچاغ. شێخ مەحموود بە بریندارى گیرا و نەفی دەرەوەی وڵات کرا. وەک دەیانگێڕایەوە کەریم بەگ ڕەفتاری مەردانە و حەیاکارانە بووە.
نەیهێشتووە بەر دەستەکانی پرکێشی لە کەس بکەن، هەر کە دەگاتە شوێنی لێ حەسانەوەی بن سوولی پاشا وڵاغەکان حەشار دەدەن بە خەلقەکە دەڵێ، من کۆنە مریدی شێخ کەریمی‹٩› بەرزنجیم (کە تەکیەی لە کۆیە بوو، بەر لە بیستساڵێک وەفاتی کردبوو). خەڵقەکە پێی دەڵێن فاتمەخانی خێزانی شێخ نووری نەوەی شێخ کەریمە و ئێستا مێوانداریت دەکا لەم چنارۆکە. فەتاح بەگ کە ئەمە دەزانێ پتر دەکەوێتە حورمەتکاری و سڵاو بۆ فاتمە خان (مامۆژنم) دەنێرێ. وەک دەگێڕنەوە منیان بە باوەش بۆ لای بردبوو، گۆیا لە جیاتی باوکم بەخێرهاتنی دەکەم (هیچم لەوە بە بیر نایەت) بەڵام کاک مەجیدی مامە نوورەددین کە ئەوسا مێردمنداڵە بووە لای دادەنیشێت و هەموو حورمەتێکی لێ دەبینێت. وەها ڕێک دەکەوێ لە شوێنێکەوە چەند وڵاغێکی دۆست و ناسیاوان بە بارەوە دەگەنە ماڵی مامم. چەند پیاوێکی کەریم بەگ ئەو وڵاغانە دەردەست دەکەن بە نیازی ئەوەی کاتێک بەڕێ بکەون کەلوپەلی خۆیانیان بار بکەن. کەریم بەگ بەمە نازانێ.
پاش عەسر کە خەریکی ڕۆیشتن دەبن ماڵاوایی لە مامۆژنم دەکات و تەوازوعی بۆ دەنوێنێ، ئەویش پێی دەڵێتەوە کە جەنابت وەها ڕادەنوێنی مریدی باپیرم بیت ئەدی بۆچی پیاوەکانت جەردەییمان لێ دەکەن؟ ئنجا کەریم بەگ حیکایەتی ئەو وڵاغانە دەبیستێت و بە توندی لەو کەسانە قەڵس دەبێ کە دەستدرێژییان کردبوو.
دوای عوزر خوازییەکی پیاوانە، وڵاغەکان دەگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکانیان، ئیتر ملی ڕێگە دەگرن لە بناری شاخەوە بەرەو لای هەیبەت سوڵتان کە لەوێوە بۆ دیوی دەشتی کۆیێ ئاوا بن و بچن لە قەیاغی دوکان بۆ بەری سلێمانی بپەڕنەوە. ئەم ڕووداوە لە هاوینی ١٩٢٣ بووە.
لە نێو تەمومژی بیری منداڵیم، وێنەی کەسان و شتان و شوێنان زۆر جودا خۆیان دەنوێنن لە وێنەی دواتریان کە دەهاتە بەر هۆشی تەمەنی هەڵکشاوترم. هەوای دیمەنی چەشمەندازی چنارۆک، کە لە تەختەی فاممدا نەخش بەستوو بووە، وەهام دەهێنێتەوە یاد کە ئەو شوێنانەی لە ماڵمانەوە نزیکن ئەوسا دوورتر خۆیان نواندووە، شاخە دوورەکانیش چ حیسابێکی تایبەتیی دووری و نزیکیم بۆ نەکردوون. وا پێ دەچێ لەو تەمەنەدا دووری و نزیکی هەر لەو مەودایانەدا حیسابیان بۆ کرابێ کە بە لای فکری ساواییمەوە خەڵقیان دەگاتێ و لێی دێنەوە. ڕەنگە هەروەک ئاسمان بەولای عەیارەی دووری و نزیکییەوەیە و شتێکە بەر پێوانە و کێشانە ناکەوێ، هەروەهاش شاخەکانی پژدەر و قەندیل و هۆوێ و هۆوێندەرێ لەبەر چاوی تەمەنی ٣-٤ ساڵیمدا نە دوور بووبن نە نزیک. نەک هەر ئەمەندە و بەس، بە چاکی دێتەوە یادم، دیمەنی گشتیی ئەو دنیایە لەبەر یەکتری کێشرایەوەی بێسنوور، کە دەهاتە چەشمەندازی چنارۆک بۆم نەدەبووە دیمەنێکی سەرانسەری بە سەر یەکەوەی یەک پارچەی بێبڕگەی بێجمگە، بە پێچەوانەوە تا ڕادەیەک لە تابلۆی سوریالستی دەکرد کەوا هەر شوێنەی وجودێکی

سەربەخۆی هەیە، تا لە هەموو تابلۆکە نەگەیت لە تاک تاکی وێنەی ئێرە و ئەوێی ناگەیت بایی ئەوەی مەفهوومێکی گشتیی تابلۆکەت بۆ روون بکاتەوە. لەمەش پتر بینینی ئەنتیکەی تەمەنی ساوایی‌ی خۆمم دێتەوە یاد، دیمەنی هەندێ شوێنی ئەوتۆ کە بە زۆری لە دەوروبەری نزیکمدا بە سەریاندا دەکەوتم خۆی دەسەپاند بەسەر ئەو شوێنانەی کە لە نەدیودان وەیا نەدەهاتە بەر زەینم، ئیتر کە دواتر بیرم بۆیان دەچوو وام دەزانی گەلێک شوێنی ئەم جیهانە بریتین لە درێژەکێشانی شوێنە بەرچاو و ئاشناکان. ئەم (چاو ئالۆزی یان زەین ئالۆزی)یەم لە چنارۆک بۆ دەرەخسا کە چەشمەندازی بەرەو پێشەوە و بەرەو راستە و بەرەو چەپە دووری دەخوێندەوە و هەرچی دیمەنی شار بوو خێرا دەخزایە ناو قەپێلکی بەرتەسکی چوار دیواری حەوشە و سەربان و کۆڵانە، مەتەڵی دووری و نزیکی لێ پەیدا نەدەبوو. من نازانم منداڵی دیکەی وەکوو خۆم چ خەیاڵی وەهایان بە دڵدا هاتووە لە نموونەی ئەوەی لێرەدا باسی دەکەم یا نا، چونکە هەرگیز پرسیاری ئەوتۆییم لە هیچ هاوڕێیەکم نەکردووە، رەنگ بوو ئەگەر پرسیش بکەم وەڵام وەرنەگرمەوە، یەکەم جاریشە وا لەم نووسینەدا باسی ورێنەی (چاو سوورکێ)ی منداڵیم دەکەم، پێشتر ئەم گرێیانەم بۆ کەس نەکردۆتەوە.

هەر لەبیرمە، ساڵێکیان، کە جارێ زۆر منداڵ بووم، دوای بە سەرچوونی کژی هاوین، ماڵمان لە چنارۆکەوە گەڕایەوە بۆ کۆیێ، وێنەی پچڕ پچڕم لە چنارۆک یاد دەکردەوە. وام دەهاتەوە بیر کە خۆڵەپۆتەی لاپاڵی ڕۆژاوای ئەو گردەی کەپرەکانی هۆبەی گەڕەکە ماڵی مەلازادانی بە سەرەوە بوو، ئا ئەو خۆڵەپۆتەیە بە هەموو لایەکی گردەکەدا تا دامەنی دەکشا و کەسێکی بیەوێ دەتوانێ بە ئارەزۆی خۆی (خۆڵە خلیسکێ- خشخشۆکێ)ی لێ بکات. کە هاوینی دواتر چووینەوە چنارۆک خۆڵە پۆتەکەم نەدیت تومەز جارێ خاکەکە ڕێی هاتوچۆ و پێخوستی لێ نەکرابوو. بەرە بەرە خۆڵەپۆت پەیدا بوو بەڵام لە رووپێوێکی بەر تەسکدا کە سەدیەکی ئەو مەودایەشی تێنەدەبوو من بە تەمای بووم. ئەو هاوینەیان لەوەندە وەستام کە خۆڵەپۆتی ساڵی پێشوو دەرنەکەوت بەڵام ساڵە و ساڵ بەهۆی دەرنەکەوتنەوەی خۆڵەپۆتە ئیقلیمگیرەکە بۆم روون بۆوە کە من کاتی خۆی لەبەر منداڵیم و کەم فامیم بە سەهوودا چووبووم، زۆریشی برد تا سەهووی منداڵی لەو تەرزە بارانەدا بۆم ببێتە ئەنجامێکی ئاسایی نەک ڕێکەوت لە زەینی ساوادا لەو ڕووەوە کە خەریک بوونی مێشکی ساوا بە دیمەنی نزیکەوە بە بەریەوە هەیە لە دیمەنەکە زیاد بکات و بە سەریەوە بنێ، تومەز عەیارەی پێوانەی زەینەکە بچووکە، وەک ئەوەی کە قوماش بە میلیمەتر بپێویت درەنگ لێی دەبێتەوە و لە قیاسدا قوماشەکە درێژتر خۆ دەنوێنێ لە حەقیقەتی خۆی.

بە داخەوە لە سەدی نەوەدی خەیاڵ و خوولیا و لێکدانەوەی منداڵی دەسڕێتەوە و لەبیر دەچێتەوە، چونکە ئیمکان نییە تۆمار بکرێ. کە مرۆڤ دەشگاتە تەمەنی هۆش کرانەوە و دەستەڵاتی نووسین لە سەد هەزاری یەکێکی ئەرکی تۆمار کردنی خەیاڵاتی کۆن و هی دەمی نووسینەکەی بە ئەستۆوە ناگرێ هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە بایەخی پێ نادات و بە ماندووبوونێکی بێسوودی دادەنێت کەچی بە عەکسەوە، نەقش بەستوو کردنی خوولیای هەر تەمەنێک بێ وەک تاشینی پەیکەرە کە بوونەوەرێک نەمر دەکات. ئێمە بە تێکرایی کوڕی دوێنێ و پار و ئەوەندە ساڵەی ڕابوردووین نەک لەبەر ئەوەی کە بە عەزم و ئیرادەی خۆ

به بیر هاتنەوە ڕچەی ڕەوتمان لە ڕۆژگار بەستووە و بە ئاوڕدانەوە وێنەی خۆمان لە هەموو قۆناغە بەسەرچووەکانماندا دەبینین، تەنانەت من خۆم ئەوەندە فۆتۆغرافەشم نەکێشاوە بە شێوەیەکی ڕێک دە ساڵ دە ساڵی تەمەنم بنوێن: ئێمە لە ڕابوردوومان ئەو دیمەنانەمان بە بیردا دێتەوە کە بە خێری خۆیان و ڕێکەوت نەسڕاونەتەوە. چەند حەزم دەکرد لەم تابلۆیەی بیرەوەریی ساواییمدا، وەکوو وێنەگر هەموو تابلۆکەم بە بیر هاتنەوەی سەرلەبەر ڕەنگاوی بکردایە نەک وەکوو تاک تاکە ڕایەڵی جاڵجاڵۆکە وێنەی پچڕپچڕی ژیانم بە خستنە بەر تیشکی لێ وردبوونەوە نەختێک گەش بێتەوە.

بە هەمەحاڵ خوێنەر دەبێ لەگەڵمدا باڵ قوڵ بێت و ئەرکی لێ بیستنم هەڵبگرێت، خۆ ئەوەی ڕاستی بێ کردنەوەی ڕووپەڕەی ژیانی هەر کەسێک بێت بەر و بەرهەمی لەوە تێپەڕ ناکات کە بخوێندرێتەوە و ببیسترێت، نە خۆراک نە پۆشاک نە نوای حەوانەوە نە سامان و دارایی، نە زانینی زانستی و ئەدەبی و هونەری، هیچیان لەو سەرگورشتەیەی گەشتی ژیانەوە بە سەر کەسدا نابارێ تەنانەت بە تەمانیم، هەتا بۆم بکرێ، پەند و ئامۆژگاریش لە پەنا بیرەوەریدا بە خوێنەر بفرۆشم. بەڵام ئا لێرەدا خەبەرێکی میراتی خانەوادەیی خۆی ڕەپێش دەکات پێوەندی بە بیرهاتنەوەی تەمەنی ساواییەوە هەیە، نەختێکیش پەندامێزە:

باپیری باپیرم، مەلا عەبدوڵڵای (واثق بالله) کوڕی مەلا عەبدوڕڕەحمانی کاکی جەلی، سێ حاڵەتی شیرە خۆرەیی خۆی بیر هاتۆتەوە کە پێوەیانەوە ناڕاحەت بووە: یەکێکیان ئەوە بووە، لە کاتی پاشەڵ شووشتنی ساوادا سەری ساواکە دەکەوێتە تەنگژەی نێوان بن هەنگڵ و ڕان و قەپرغەی دایکی و تێیدا هەناسە سوار و خەفەخان دەبێ. دووەمیان ئەوە بوو کە بە سەر ئاگرەوە ئەم دەست و ئەو دەستیان پێ کردووە زۆر ترساوە. سێیەمیان ئەوە بووە متومۆری و نوشتەیان لە پاشە سەری کۆچکەی درووە و لە سەر پشتی لانک ئەو زەق و ڕەقانەی لە سەری چەقیون، چەندێکی گریاوە لەبەر ئێشی سەری دایکی مەمکی لە زاری ناوە و لایە لایەی بۆ کردووە و ژێر نەبۆتەوە... ئامۆژگاریی دایکان دەکات کە منداڵەکانیان لە ئازار و ترسی ئەوتۆیی بپارێزن.

لە ڕێی گێڕانەوە دەزانم کاتێک ویستبوویان لە شیرم بکەنەوە، بە پێی عادەت دەرمانی تاڵ و سوێریان هێنابوو لە گۆمەمکی دایانم یاعیسمەت بدەن تاکوو مەمکەکەم لەبەر چاو بکەوێت. واپێ دەچێ ئۆگرم بە دایانمەوە وەها بووە پاش تەمەنی دووساڵیش هەر مەمکیم مشتووە، هەر چەند شیریشی زۆر کەم بووبوو بۆیە بووە تەمەنی ئەوەم هەبووە مەبەستیان تێبگەم، ئیتر پێم گوتبوون دەرمانی تێ مەدەن مەمکی نامژم ئەمما لێم گەڕێن هەر لای ئەو بنووم. بەمە مەسڵەتیمان کردبوو.

ئەو دیمەنە پچڕپچڕانەی بیرەوەریی منداڵیم کە دێنەوە بەر هۆش و گۆشی ئێستاکەم هێندێکیان چشتی ئەوتۆن لە کژی خۆیاندا ساڵانە ڕوویان دەدا وەک: گوێزەی ماڵ بۆ چنارۆک، مشتاغ ڕاکردن، کار دروستایی ڕەمەزان، جرپوجۆپانی قاوورمە و گیپەی دابەستە، چەڵتووک کوتان، ئامادەکردنی ماڵەوە بۆ ژیانی زستانە، کاروانەداری دۆستی لادێیی لە کژی پاییزدا، هەنار و ترێی جەلی و نازەنین و سناوە لە کژی خۆیدا... هتد... هتد.

کە فیلمی ئەو دیمەنانە لە زەینی خۆمدا دەدەمەوە بەر یاد کردنەوەوە بە ڕوونی دەبینم وێنەیان لە

تەمەنی منداڵیمەوە بۆ تەمەنی هۆش کرانەوەم لە یەکدی جودان. بە نموونە، لەبەر تیشکی کزی فامی منداڵیمدا ئەو کوتکانەی کە ئاڵقەی پیاوان بە نرکەی سینگیانەوە لە کۆمەڵی چەڵتووکیان ڕادەکێشا کارێکی مەتەڵاوی تەماوی بوو بەند بوو بەو دەمەی هەڵسوکەوتەکەی تێدا دەکرا و گەپ و گۆبەندی تێدەخزا و چایەی بە دەمەوە دەخورایەوە و لەمێشکمدا نە دەچۆوە بۆ برنج سپی کردن و چێشت لێنان وەیا برنج فرۆشتن و بە دیاری هەناردن. دەمزانی کوتەک لە چەڵتووک دەدەن بەڵام پێم سەیر نەبوو ئەگەر لە جیاتی چەڵتووک لە گڵ و بەردیان ڕاکێشابایە... دەمدیت یەکێک بە سیکاردەوە دێت (دواتر زانیم پێی دەڵێن قەساب) دابەستەکان سەر دەبڕێت و کێشەی گیپە و قاورمەی بە دوادا دێت بەڵام ئەگەر لە جیاتی سەربڕینیان بە پێش خۆی دابان و بردبانی بۆ هەر کوێیەک بێت فەرقێکی ئەوتۆی نەدەکرد بە لامەوە. دەمزانی دابەستەکان پێوەندی بە ماڵمانەوە هەیە بەڵام خاوەنایەتیی ئێمە پێیانەوە هێندەی خاوەنایەتیی خۆم بە پەپەجانەکەمەوە نەبوو (پەپەجانە: جۆرێکە لە پێڵاوی ساوایان). هەروەها کە لە چنارۆک دەمدیت ئەو خەڵقە کتوپڕ ڕۆژێکیان دەکەونە خۆیان و شوێنی مشتاغ ڕۆنان پاک و هەموار دەکەن، بە کەر و قەڵتارە ترێ ڕەش لە ڕەزەکانەوە دەهێنن و هێشوو هێشوو ڕای دەخەن، دەمزانی ئەو ترێیە دەبێتە مێووژ بەڵام ئەگەر لە جیاتی ڕۆنانی پێ شێلیانت بکردایە وەیا بەملاولادا فڕێیان دابایە کارێک دەبوو، بۆ بەر زەینی منداڵیم، برای ڕۆنانەکە بێت: هەستم نەدەکرد بە (حتمیە)ی هاتوباتی مشتاغ ڕۆنان و مێووژ هەڵگرتنەوە. ئەمما ئەگەر شەوێکیان یەکێک لە ئەهلی ماڵەوە شوێنی نووستنی گۆڕیبایە ئەو جێگۆڕکێیە قاڵبی هەمواری لە قەناعەتمدا پەیدا نەدەکرد.

بەشێکی دیکەی ئەو دیمەنانە هی هەڵکەوت و ڕێکەوتە کە کژ و جەم و دەمی بۆ نییە، یان هی شتی بەردەوامە کە نە کژ نە هەڵکەوتی تێدا نییە – لە نموونەی هەڵکەوت: سەفەر، سەیران، شایی، شین، شەڕە چەپەڵۆک، بروسکە و ڕەهێڵ، داوەت... هتد.

نموونەی شتی بەردەوام کە لە خەیاڵی منداڵیمدا شوێنی هەبێ، کەسانی بەرچاو، هاوتەمەنەکانم، شوێنی گەمە لێ کردن، ماڵ و دەربوونە و گەڕەک، وڵاغی جوان، پشیلەی دەستەمۆ، درەختی ڕێک، خانووی بەرز...

تێکڕای ئەو دیمەنانە کە هەر بایی فامی منداڵ واتای دیاریان لە مێشکمدا زرە ڕەنگی دەدایەوە، تەختەیەکی (وشەی تێکهەڵکێش – کلمات متقاطعة) لەبیری منداڵیمدا دروست دەکەن، هێندێ وشەی زۆر شیرن و هێندێکیشی زۆر و کەم، تاڵن، شیرنایی و تاڵیشیان چەندێکی هەبووبێت لە عەیارەی فامی منداڵیمدا کەلەڕێژییان دەکرد، واتە پتر لەوەی هەبوون دەهاتنە بەر هەستی ساواییم، نەک لەبەر ئەوەی هەڵکەوتەکان زل بوون بەڵکوو لەبەر بچووکیی پۆرگی دەروونی ساوام.

لە وشە خۆشەکانی ئەو تەختەیە، بۆ تەمەنی هەرە زووی بیرکردنەوەم، (سەیران) بوو، ئنجا چ لە بەهاراندا بەر لە پشکووتنی درەخت و چ لە سەرەتای هاویندا کە دەبووە کژی پێگەییشتنی فەریکە سێو و تووی هەمەجۆر. کە ساوا بووم سەیرانم بەند بوو بە ئەهلی ماڵەوە چونکە لەو تەمەنەدا من و هاوڕێکانم توانای سەیرانی تایبەتی خۆمانمان نەبوو. ماڵی ئێمە و ماڵی مامە نوورەددینم لە بەهاردا یەک دوو جاران دەچوون بۆ سەر چاک یان دەرماناو، وەهاش دەبوو لەگەڵ خزمی دیکەدا بە کۆمەڵی گەورەترەوە

ئەو سەیرانەیان دەکرد بە تاقمی ڕابواردنی ڕۆژێکی سەر لە بەرەوە، وڵاغ بۆ سواری و بار لێنان بە هی خۆمان و هی خوازرایەوە بایی پێویست، بگرە لە پێویستیش پتر، ئامادە دەکران و دوای بەرچاییەکی بە پەلە و زوو لە سبەینەدا تێکڕامان، جگە لە باوکم و مامم و یافەخرەی پووری گەورەم و یەک دوو بەردەست، بەرەو شوێنی سەیرانەکە دەچووین، ژن و منداڵ و پیاوی لێهاتوو بە سواری و هێندێکیش بە پێیان... ئەو ڕێگایە، بایی ڕۆیشتنی سەعاتێک و دوو سەعات بوایە بە چەپڵە ڕێزان و نوکتە و پلار تێگرتن و تریق و هۆڕ و گەشانەوە دەپێچرایەوە بۆ سەر ژوانی مەبەست.

من بە پێی بڕیاری ساواییم لە کۆشی دایانم بەسەر وڵاغەوە یان بە باوەشی پیاوێکەوە وەکوو قەپووچکەی ئاو لەگەڵ شەپۆلی ئەو کەیف و زەوقە سەراو دەبووم. هەندێکیان کە جارێ لە تەمەنی پێش مەکتەبمدا بووم، بەر لەوەی بچین بۆ چنارۆک، بە قەڵەباڵغی و هاتوباتەوە سەردانێکی چاکی (پەڵکانە) مان کرد. ماڵی ئێمە و ماڵی مامم و ماڵی (خاڵە سەدر) ی کوڕی شێخ کەریم (خاڵی مامم بوو) لەگەڵ چەند ئافرەتێکی بە ساڵدا چووی، کە بە عادەت دەکەونە بەر حیسابی دڵڕاگرتن و خاترانە، دوای بەرچاییەکی زوو، لێ سوار بووین و بە دوو سەعات و نیو گەییشتینە سەر چاکەکە و لە ژێر دارتووییەکی بەسەر کانیاوێکەوە ڕوابوو بنگەمان دانا. وەها ڕۆیشتبوو کە ئەو کانیە، بە (اصطلاح)، بێبنە واتە کەسێکی بچێتە ناویەوە پێی ناگاتە زەوی و ئەگەر مەلە نەزانێ دەخنکێت. منداڵێکی لە ئێمە باڵخۆشتر، حەوێز ناو<١٠>، کوڕی ئافرەتێکی سەر بە ماڵی خاڵە سەدرمان لەگەڵدا بوو ئازاییی خۆی تاقی کردەوە بەوەدا جۆلانە بە سەر کانیەکەدا بکات و ترسی خنکان نەیوەستێنێ. دەستی گەیاندە لکەتوویێک و خۆی بۆ شل کرد و بە دەنگی بەرز تێی هەڵکرد: حێلانێ جۆلانێ... جارێ بە تەواوی سەرێکیان بە سەر کانیەکەوە جۆلانەی نە کردبوو لکە تووی هەرام قرچەی کرد و شکا و حەوێز شڵپەی لە ئاوی کانیەکە هێنا. دایکی زیڕاندی و خەڵقەکەش سەغڵەت بوون لە ترسی ژێراو بوونی لەو کانیە بێبنەدا، کەچی حەوێز بە سەلامەتی لە کانیەکەدا چەقی و هەر هەتا هەوراز کەمەری لە ئاودا بوو. تومەز کانیی فێڵباز بە هیچە ئەو ناوبانگەی بۆ خۆی داسەپاندبوو. ترسی خنکانەکە بوو بە پێکەنینێک و تریق و هوڕێک ئەو سەری دیار نەبێ. ئەو حەوێزە باوکی نەمابوو، لە جیرانەتیی ماڵی خاڵە سەدر بە خۆی و دایکیەوە، لە چاو وەزعی بێباوکی، ژیانێکی خۆشکەڵەی ڕادەبوارد و بە زۆریش لە هاموشۆی خزمانەدا هاوبەشی دەبوو لە گەمە و گەپی هاوتەمەنەکانی خۆی لە بەرەی ئێمە و ماڵ خاڵە سەدر. ئەو ڕۆژە لەو جۆلانە مەترسی لێ کراوەدا مەبەسی خۆهەڵدانەوە بوو بە سەر فەتحی (شیربرام) و فاتیحی خاڵە سەدر کە هاوتەمەنی بوون.

پەڵکانە بریتییە لەو کانیاوە و قەبرستانێکی لێوەی نزیکە. وەها ڕۆیشتووە کە پیاوچاکێک لەو قەبرستانە نێژراوە، گۆیا ئاوی کانیەکەش دەرماناوە. لە ماوەیەکی کەمدا دێی (ناسڕاغا) هەیە کە هی ماڵی شێخ کەریم بوو، ئەوسا بەشێکی هی خاڵە سەدر، دواتر بە کڕینەوە هەمووی بوو بە هی ئەو. لەو جۆرە سەیرانانەدا ئەو دێیەی لێمانەوە نزیک بایە یارمەتیی دەدایین لە هەر شتێکی پێویست بایە، لە ماست و دۆ درێغییان نەدەکرد، وەها دەبوو گیسک وەیا بەرخیان بە دیاری بۆ دەهێنایین هەرچەند لە لایەن خواردنەوە بە کاردروستایی تەواوەوە دەچووینە ئەو شوێنانە. خەلقەکەش ئەو ڕۆژە پێمانەوە

دەگەشانەوە هەر نەبێ لەبەر ئەوەی کە هەڵێک دەبوو دەقی ژیانی یەکنەوایانی تێدا بشکێنن و لە نزیکەوە سەر بە جۆری ژیانی شارستاندا بگرن. هەمیشە ئافرەتی لادێ حەزی کردووە خشڵ و پۆشاکی ئافرەتی شارستان ببینێت بە بەژن و باڵای ئافرەتەکەوە. زۆر بە سەیری منداڵەکانیان نامۆییان لێ دەکردین، هەر دەتگوت ئێمەیان بە دانیشتووی جیهانێکی نائاشنا بەوان حیساب دەکرد، تەنانەت کەم گەپی منداڵی لادێ هەیە بە هی منداڵی شارستان بچێ، لەوەشدا جوداوازیی شارستان و لادێ کاریگەر بوو نەک هی چینایەتی چونکە بۆ منداڵی لادێ هەموو منداڵی شارستان بێگانە بوون بە دەوڵەمەند و هەژاریەوە، لە شاریشدا منداڵ هەژار بایە یان دەوڵەمەند بەیەکەوە یارییان دەکرد.

لە کۆیە کە بتڕوانییایە پەلکانە و ناسڕاغا، ڕووت دەکەوتە ڕووکاری دەربەندی بازیان واتە لە نێوان باشوور و ڕۆژهەڵاتی کۆیێ کەوتوون.

جاری وەها دەبوو لە سەرەتای هاویندا لە کۆیە، یان لە مانگی ئاب لە چنارۆکەوە دەچووین بۆ کانیە گەرمەکەی مەشوور بە (حەمام جەلی). بۆ خەڵقی ناوچەی کۆیێ بە ئاهەنگی ئەو ناوەوە دەگوترا حەمام عەلی و حەمام جەلی. مەبەس لە حەمام عەلی کانیە گەرمەکەی (حمام العليل)ی نزیک مووسڵە، کەم کەسیش دەیزانێ حەمام عەلی قوت کراوی (حمام العليل)ـە. کانیاوی (حەمام جەلی) لە دوو کیلۆمەتری دێی جەلی بە سەر ڕووباری (باسەڵم) و لە دامەنی کلکەی چیای ئاوەگرد بە لای چنارۆکەوە هەڵکەوتووە.

جێگەی هەڵقوڵینی کانیە گەرمەکە بە ڕۆخی ڕووبارەکەوە بوو، هەر ساڵە کەڵەکی مەحکەمی ئاو نەدەلاندوویان بە دەوری کانیەکەوە هەڵدەنا تاکوو ئاوی ڕووباری تێکەڵ نەبێ و ساردی نەکاتەوە. هەڵبەت کەڵەک لە خۆوە هەڵناندرێ و ئاوی سارد و گەرم بە خۆڕایی لێکدی جودا ناکرێتەوە.

دەبوو یەکێک ئەم کارە بە ئەستۆی خۆیەوە بگرێ. لەو دەمانەدا کە من بۆ بیرەوەرییان دەچمەوە خزمێکی جەلیەتیمان، حاجی کوڕی مەلا عارف، سەروبەری کانی هەڵنان و ڕێک خستنی شوێنی ژنان و پیاوانی ئەنجام دەدا لە پاداشدا مزەیەکی بێئەرکی بۆ دەچوو لەو کەسانەی دەهاتنە سەر گەڕاوان و ئاوی گەرمی حەمام جەلی (نەختێکی دیکە باسی گەڕاوان دێت). من ئەو مامە حاجییەی مەلا عارفم چاک بە بیر دێت. چ لەو سەفەرانەی جەلی و حەمام جەلی ئێمە بێت و چ لە سەردانی ئەو بۆ چنارۆک و کۆیە بێت، گەلێک جاران دیتوومە و گوێم لێ بووە. مەلا عارفی باوکی، کە ئەوسا پیرترین کەسێکی جەلی زادان بوو، بە حاڵ وێنەیەکی تارمایی ڕەنگی لێ یاد دەکەمەوە ئەویش لە ڕێی بیستنەوە. بەینێکی مەودا درێژی لەگەڵ باپیرم، بە دوا ئەویشدا لەگەڵ باوکم ڕابواردووە هەر لە ماڵی ئەوانیش وەک ئەندامێکی خێزان بەسەری بردووە. خەبەراتی ئەو مەلا عارفە لە گەلێک باردا باس دەکرا تەنانەت باوکم گەلێک لەتیفەی لێ دەگێڕایەوە، یەکێک لەوانە ئەوە بوو دەیگوت ڕەمەزانێکیان کەوا تازە دەهات بکەوێتە گەرمای هاوین، مەلا عارف، دمە و عەسرێک لای باوکم لە قووڵایی دڵەوە هەناسەیەکی حەسرەتەومەندی هەڵدەکێشێت. باوکم لێی دەپرسێ ئەو هەموو حەسرەتەی بۆچی بوو؟ دیسان بە دەم هەناسە هەڵکێشانەوە دەڵێ خۆزی نەدەمردم هەتا فتارێکی بە ئارەزۆی دڵی خۆمم کردبایەوە.

باوکم پێی دەڵێ، مەلا عارف تۆ ئارەزۆکەت بڵێ، مەرج بێ مادەم لە توانامدا بێ فتارەکەت بۆ ساز

دەدەم دابزانم حەز لە چی دەکەیت. ئەویش پڕ بە دڵ و بێ مەبەستی گەپ و پێکەنین دەڵێ: تەرۆزییەکی پیر پیر، دۆیەکی ترش ترش، نانێکی ڕشاوی بووبێتەوە هەویر... ئەمەی گوت و وسکت بوو. باوکم بە دیار ژماردنی خواردەمەنیی دیکەوە گوێ ڕادەگرێ بەڵام هیچی دیکەی بە دوادا نایەت. دەزانێ ئەمەیە ئارەزۆکەی، ئەویش پێی دەڵێتەوە: مەلا سبەینێ دوای عەسر دەنێرم لای بەقاڵەکان کام تەرۆزی لەبەر زێدە پیری حەیوانیش نای خوات ئەوت بۆ بهێنن. هەر لە دوا ڕۆژهەڵاتیشەوە دۆی ماڵەکەی خۆمانت بۆ لەبەر هەتاو دادەنێین هەتا وەکوو زەهری هەلاهیل ترش هەڵدەگەڕێ، نانیشت بۆ لە ئاوی گەرم هەڵکێشن بە ئارەزۆی خۆت نەرم بێتەوە، ئەمما ئەگەر لە نەوسان وەزگیش بدەی نابێ لەوە بەولاوە هیچت بچێتە هەناو، خۆ تۆ منت تۆقاند بەو هەناسە دووکەڵاوییەت، لام وابوو داوای زلابیەی بەغدام لێ دەکەیت... ئێوارەی ڕۆژی دووەم مەلا عارف فتاری بە تەرۆزیی پیر و دۆی ترشاو و نانی هەویراوی کردەوە بەو جۆرەی کە تامەزرۆی خۆراکی بە هەشت لێی تێر نابێ. کە گەدەی لەو فتارە پڕ کرد شایەدیەکی بە دڵی هێنابوو گوتبووی ئنجا مردن حەقە و ناحەق نییە.

نەوەی مەلا عارف، کوڕی حاجی مەحموود ناو، دوای مەرگی باوکی بە زۆری لای ئێمە، بە تایبەتیش لای مامم لە کۆیە و چنارۆک بە سەری دەبرد. دواتر بوو بە خاوەن ژن و ماڵ. وابزانم ئێستا لە هەولێر نیشتەجێ بووە منداڵیشی پێ گەیاندوون.

لە دەست خۆمدا نییە چەندێکی بە (جەلی)یەوە خەریک بم لێی تێر نابم. لە لایەکەوە ڕیشەی وجوودم لە کۆنەوە بەوێوە بەستراوەتەوە، لە لایەکی دیکەشەوە پێوەندیم پێیەوە لە ساوایی و منداڵیمدا بەهێز بوو، لێرەشدا بەسەرهاتی ئەو ڕۆژگارانەم دەگێڕمەوە کە بەشێکیان بە جەلی و حەمام جەلی و (گەڕاوان) و خزمانی جەلییەوە بەستراوەتەوە.

ئەو ناوە ئاوی مەعدەنیی زۆر هەبوو. جگە لە ئاوە گەرمەکە کە ناوی (حەمام جەلی)ی لێ وەرگیراوە، ئاوی دیکەی هەبوو پێیان دەگوت عەنکفریت. دیارە مەبەست (عین کبریت)ە کە دەماودەم زاراوەکە لە عەرەبییەوە گۆڕانی بەسەردا هاتووە. ئەو ئاوەیان یەکجار زۆرتر بوو لە ئاوە گەرمەکە، وەک لەبیرمە ئاشگێڕ دەبوو، ئەویش بە ڕۆخی رووبارەکەوە، بەڵام لە بەری لای چنارۆک نەک جەلی، بەر لەوەی لە زاری گەلیەکەوە بەرەو دیوی جەلی دەربێت، بە ڕەنگێکی شینی سپات و بە کەفوکوڵەوە هەڵدەقوڵی و خەڵق بە نیازی چاکبوونەوە لە دەردی باداری تێیدا دەمانەوە... نەختێک لە رووبارەکە و بناری شاخەکە ترازابایت بەرەو چنارۆک دەگەیشتیتە شوێنێک پێیان دەگوت (گەڕاوان) و لە دوورایی نیو کیلۆمەترێکەوە، بەڵکوو زیاتریش بێنی دەهات. ئاوی ئەو شوێنە بۆ دەردی پیسکی و گولی چاک بوو. وشەی (گەڕ) وەک بزانم لە فارسیدا بە واتای کەچەڵ دێت بەو پێیە (گەڕاو) دەبێ بە ئاوێک بگوترێ بۆ کەچەڵی دەرمان بێت.

مناسبی جێگەیە بڵێم وشەی (پیسک)یش لە کوردیدا بۆ ڕیشەیەک دەچێتەوە لە بنەڕەتدا پێوەندی بە (پیسی)وە نییە. وەک لە لاپەڕە ١١٣ی کتێبی (فرهنگ ایران باستان) لە نووسینی پور داود باس دەکات، وشەی (پەیس) لە ئاڤێستادا بە واتای نەخشاندن هاتووە. پێشگری (نی ضف) بە واتای (دا- وەک داهاتن، داگرتن)ی هاتۆتە سەر و لە دەورانی هەخامەنشییان بۆتە (نپشتن) بە واتای (نووسین) کە ئەگەر بە وردی لێک بدرێتەوە (دانەخشین) دەگرێتەوە، نەخشەکەش کە بۆ نووسین بردراوەتەوە لەوەوەیە

که نووسین خۆی بریتییه له پنۆکی ڕەش و سپی، ئیتر بۆ (بەڵەک)یش بردراوەتەوە.

بەو پێیه وشەی (پیسک) له ئەسڵدا به واتای (بەڵەک) هاتووه. به هەمه حاڵ ئەو ئاوەی گەڕاوان حەقی به سەر زمانەوانی و مێژووەوه نەماوه ئێستاکه بۆ گولی و پیسکی خۆی له بار کردووه، ئەو قوڕەی لەو گەڕاوه پەیدا دەبێ وەکوو خمی شین خۆ دەنوێنێ. به لای چنارۆکەوه بێیت دەگەیته مەحاڵێک پێی دەڵێن (شینکان) سەرلەبەری بریتییه له گردی شینکاڵ، هەر دەڵێی کۆمەڵی خۆڵەمێشی داری سووتەمەنین. بێگومان مادەیەک لەو خاکەدا هەیه وەهای شین دەکات و لەولاتریش ئاو دەکاته (گەڕاو). حەیفه شوێنی وەها نایاب دەستی شارستانەتی و پیشەسازی و ئاوەدان کردنەوەی نەگاتێ.

دیمەنی ئەو گەلیەی ئاوی ڕووباری باسەڵمی پێدا دێت بەرەو حەمام جەلی و ڕووەو بیتوێن و دوکان، بۆ ئەو تەمەنی نێوان ساوایی و منداڵیم، زۆر سەرنج ڕاکێش بوو. بەر لەوەی چەکی ئاگردار زۆر بلاوبێ شاخەکه پڵینگی هەبوو. هەر لەبیرمه لەو سەفەرانەی که تەمەنم گەییشتبووه پلەی هۆش کرانەوه، ترسێکی پڵینگ لەگەڵمدا دەژیا تاکوو بەرەو ماڵ لێی دوور دەکەوتینەوه، ترسەکەش به ئەساس لەوەوه دەهات که دەنگوباسی ڕاوه پڵینگی ئەو شاخه به سەر زارانەوه بوو، کەسانیش هەبوون له دانیشتوانی ئەو ناوچەیه ناویان له ڕاوەپڵینگ دەرکردبوو. ئەوەی ڕاستی بێ، شاخەکەش لەم بەرەو بەری ڕووبارەکەی باسەڵم، بۆ بەر زەینی ئەوسای منداڵیم، دەهشەتێکی دەخسته لێکدانەوەی خوتخوته تێگەڕاوم چونکه تا ئەو دەمه هیچ شاخێکی وەها چڕ و نغورد و سەخت و بەتەڕاش و تاوێڵه بەردم نەدیتبوو، به چاکی دێتەوه بیرم، که له دیمەنەکه ڕادەمام دەتگوت ئەم بەرەو گەلیەکه ڕاز و نیازێکی نێوان خۆیان به خامۆشی له یەکدی دەگەیەنن، تارمایی پڵنگیش لەناو ووتووێژدا وەکوو تەڵه نراوەتەوه بۆ ئەو کەسەی بێباکانه له ئاوەدانی دوور بکەوێتەوه.

چەندی له حەمام جەلی مابایەنەوه هەمیشه خزمانی جەلی به دەورمانەوه دەبوون و له خزمەت و به فریاکەوتن درێغیان نەدەکرد. بەر له چوونمان کەپر و ساباتمان له حەمام جەلی بۆ ساز دەدرا، شەوانه پیاوی ئێشکچییان لامان دەمانەوه لەگەڵ جەماعەتی خۆمان هەتا سبەینه ئاگادارمان دەبوون، چەند جارانیش سەرمان له گوندی جەلی دەدا و خزمانمان به سەر دەکردەوه به تایبەتی ئێمەی منداڵ که حەزمان به گەڕان پتر دەکرد تا خۆ له ئاو هەڵکێشان. ئەو دەمه له نێو خزمانی جەلی ڕیش سپیەتی به (ئامۆزا محمد)ی خوالێخۆشبووی ڕەوا دیترا بوو.

ئەم پیاوه له چاو هاو مەسەلەکانی خۆی زێده بەرچاو و زۆریش ڕێز لێ گیراو بوو. لکی جەلیزادەی کۆیه و ئەو لکەی ئامۆزا محەمەدی برا گەورە بوو له مەلا عەبدوڵلای کاکی جەلی (باوکی مەلا عەبدوڕڕەحمانی‹١١› کاکی جەلی) دەگەنەوه یەک. باوکم تا بڵێی ئامۆزا محمدی خۆش دەویست و ڕێزی لێ دەنا و دڵی بۆی دەکرایەوه، منیش لەو منداڵییەمدا دڵم بۆی دەچوو. دەمدیت لەو خزمانەی جەلی و کەسانی ئەو ناوەی دەهاتنه لای باوکم تەنها ئامۆزا محمد یەکسەر دادەنیشت ئەوانی دیکه خۆگیرییان دەکرد هەتا باوکم تەکلیفی دانیشتنی دەکردن. ئەم دابەش شتێک نەبوو باوکم به سەر خەڵقەکەیدا سەپاندبێ. له خۆوه خەڵقەکه وەهایان لێ خۆش دەهات دوای ئیزنی ئەو لای دانیشن. له نموونەی ئەو ڕێز و شکۆیه، نەمدیت له هیچ کۆییەک کاکه حسێن و کاکه حەمه له مەجلیسی سەید ئەحمەدی خانەقای

باوکیان دابنیشن، هەمیشە لە حزوور باوکیان وەک درەخت بە سەر پێیانەوە دەچەقین.

ئەو ساڵەی کە باوکم چوو بۆ لای جەلی، پێوەندی بە سەفەرە عادەتیەکانی ساڵانەی ماڵی ئێمە و ماڵی مامەوە نەبوو، چشتێک ڕووی دابوو، کە ئێستاکە نازانم چی بووە، هەلی ڕێک خست بۆ باوکم کە سەردانێکی ئەو ناوە بکات، زۆر لە مێژیش بوو حەزی دەکرد زیارەتی گۆڕی باپیرە گەورەمان کاکی جەلی و دیدەنی خزمانیش بکات. هاتوباتی ئەو سەردانە چ خزمایەتیی نەبوو لەگەڵ سەفەری ئێمە، لەو چەند ڕۆژانەدا کە باوکم لەو ناوە مایەوە خەڵقی ناوچەکە تێکڕایان هاتنە بەخێر هێنانی، خوا هەڵناگریێ خزمانی جەلیش بە گەورە و گچکەیانەوە، کوردی گوتەنی، خۆیان شەهید کرد لە خزمەتی مێوانان.

لەبیرمە ئەو هاوینە مێگەلی کۆمەڵێک لە مەڕدارانی دزەیی هاتبوون بۆ پاوانەکانی ناوچەی جەلی و سناوە و ئەو دەوروبەرە. خاوەن مێگەلەکان کە لە ئاغاکانی دزەیی بوون، ئەوانیش هاتنە سەردانی باوکم، دەستودیارییەکی باشیشیان پێ بوو بۆ ئەو بنەگەیەی کە خۆراکی بۆ مێوانەکانی باوکم دروست دەکرد‹١٢›. ڕەنگە ئەو ساڵە من لە پۆلی دووەم یا یەکەمی سەرەتایی بووبێتم، چ بەرهەڵستیشم نییە لەوەدا بمگێڕنەوە بۆ ئەو تەمەنە و ئەو چرگەنەی بناری ئاوە گرد و دوو قەراغی ئەم بەر ئەو بەری ڕووبارەکەی باسەڵم.

لە یادی ترسی پڵینگ ئەو شتانەم بە بیردا دێنەوە کە لە ساواییم و لە منداڵیمدا ترسم لێیان هەبوو، مەبەسیش شتی ئەوتۆن لە عادەت بەدەر بن. لە سێ شت دەترسام هیچیان پێوەندییان بەوی دیکەوە نییە.

یەکەمیان ترسی سەگ، نازانم لە کوێوە ئەو ترسەم بۆ هاتبوو بەڵام لەبیرمە بە هەموو دڵ و گیان لێی دەتۆقیم، تەنانەت لێشم دوور بایە ترسەکەم ڕێ دەنیشت. کە گەورە بووم بە خۆدا شکانەوە نەیدەهێشت ترسەکەم پێوە دیار بێ بەڵام ئەوساش تا پێم کرابایە خۆم لە شالاوی سەگ دوور دەخستەوە، واتە خۆمم نە دەخستە ئەزموونی ترس و نەترسانەوە.

دووەمیان ترسی بە پەیژەدا هاتنە خوارەوە. نەمدەزانی چوونە سەری پەیژە هێندە جودایە لە پێدا هاتنە خواری. تاکوو جارێکیان بە پەیژە سەر کۆشکێکی تازە دروست کراوی ماڵی مامم کەوتم کە ویستم وەکوو خەڵقەکە بە پەیژەکەدا بێمەوە خوارێ لە سەرەتاوە ترسێکم سواری شانان بوو، ئنجا ترسەکەم لێ بوو بە سەر سوورکێ. لەو سەربانە عەوقام و بە هیچ جۆرێک جورئەتم نەکرد لە پەیژەکە نزیک بکەومەوە. پیاوێکی لەوانەی خزمەتی باوکمیان دەکرد (صمد) ناو هات و لە کۆڵی خۆی کردم و پێشی گوتم چاوەکانت بچووقێنە و دەستەکانت لە ملم توند بکە و ترست نەبێ. ئامۆژگاریەکەم لە سەدی سەد جێبەجێ کرد، بەڵام لە دڵدا ئومێدم کەم بوو کە بە سەلامەتی دەگەمەوە سەربانەکەی ژێرەوە. دیار بوو (صمد) چ پەروای نەبوو چونکە هێندی بڵێی یەک و دوو لە بانی ژێرەوەی دانام.

سەمەد کوڕە خاڵی کافیەی مەلایان بوو، کە ئەوسا چەند ساڵێک بوو هاتبووە ماڵمان، خۆیشی پتر لە دە ساڵ خزمەتی باوکمی کرد، تاکوو بۆی ڕێکەوت لە کۆتاییی سییەکان کاک مەجیدی ئامۆزام بوو بە مدیری قوتابخانەی ڕانیە و سەمەدی کرد بە فەراش. لەوەوە بوو بە ڕانیەیی بەڵام هەتا مرد هەر خزم و ناسیاو و دڵسۆزمان بوو. مردنەکەشی جۆرێک بوو بە زەینی کەسدا نەدەهات، ئاوی کوێرەکانی لە ڕانیە،

حەوزێکی گەورەی بە دیوار بۆ هەڵنرابوو، تاکوو ئەوانەی لە مزگەوتەکەی نزیکیەوە نوێژ دەکەن دەسنوێژی لێ بشۆن. جارێکیان لەو دەمەدا کە سەمەد حەنەفییەکی حەوزەکەی کردبۆوە و دەسنوێژی لەبەر دەشووشت، لە پڕ دیواری حەوزەکەی بە سەردا ڕما، ئاسنی لوولە و حەنەفییەکە لە سینگی چەقیبوو، یەک دوو ڕۆژ دواتر گیانی سپارد. هەزار ڕەحمەتی لێ بێ. وەی کە بۆی بە پەرۆش بووین.

ترسی سێیەم ئەگەر لە خۆم نەقەومابایە ڕەنگ بوو باوەڕ بە هەبوونی ئەو جۆرە ترسە نەکەم. چەندساڵێکی تەمەنی ساواییم لە چاوی دوو کەس دەترسام، کە پێویست نابینم ناویان بهێنم، هەر دووکیان دەمێکە مردوون، چ ئاگاداریش نەبوون لەو ترسەی چاوی ئەوان بۆ منی دەڕسکاند، هەر دووشیان پێوەندییان پێمانەوە بە تین بوو، خۆشیان بە بچووکی باوکم لە قەڵەم دەدا، هەر ئەمیش بوو موشکیلەی بۆ من دەنایەوە چونکە ئەو پێوەندییە وەهای دەکرد زۆریان ببینم. تا منداڵ بووم کەس لێی نەبیستم حاڵی من چۆنە بە دەست ئەم دوو جووتە چاوەوە. بێگومان چاوی خاتوو زین ئەو کارەی لە کاکە مەم نەکردووە. کە گەورە بووم و لە ڕێگا تووشیان دەبووم بۆم ڕادەوەستان تا سڵاویان لێ دەکەم بە بیرمدا دەهاتەوە ئەو چاوانەی وەها پڕ لە خۆشەویستییان دەبینم کاتی خۆی چ باجێکی سەختی گیانییان لێ سەندووم، خۆشیان لە وەهم و لە خەیاڵیشدا هەستیان بەو کاریگەرییەی چاوەکانی خۆیان نەدەکرد. جیهان پڕە لەو جۆرە هەستی دەرنەبڕاو و تەئسیری بێ شوێن و کاریگەرایەتیی نەزۆک... بەڵام کێ دەڵێ حاڵ و باری ئەوتۆ نەبووە تەئسیری ئەوتۆیی بە زەقی و لە ڕووداودا خۆی نواندبێ؟ بە چ مەعلووم هەندێ نەساغی نەفسی لە من و تۆدا ناچێتەوە بۆ سەرچاوەی وەها خەیاڵ لێ نەکراو کە بە بیردا نایەتەوە؟ بە چ مەعلووم؟

لەو دیمەنانەی کە دێنەوە بەر خەیاڵی ساواییم و پەردەی زەینم بە تەواوی پڕ دەکەنەوە دیمەنێکە، ئەویش تێم دەگەیەنێ کەوا ڕەنگە بچووکی پۆرگی تەحەمولی منداڵ بکێشێتەوە بۆ بە گەورە نواندنی ئەو شتانەی دێنە بەر هەستی. نیوەڕۆ بوو، بە بۆنەی هاتنی خاڵە شێخ مارفی هەڵەجە، کە خۆی برا گەورەی بنەماڵەی بەرزنجییەکانی کۆیێ و خاڵە گەورەی مامم بوو، قاوەڵتی لە ماڵی مامم دەکرا.

من منداڵ بووم جارێ نەچووبوومە قوتابخانە. بە دەوری سینییەکی گەورەی سەرووی ڕیزە سینییەکانەوە باوکم و خاڵە شێخ مارف و دوو برای دیکەی کە خاڵە شێخ موحیەددین (نهانی) و خاڵە شێخ نجم الدین بوون، منیش لە خزمەتیاندا، نانمان دەخوارد. وام دەزانی ڕیشی ئەو سێ خاڵانە لە هاتوچۆی پاروو جووینی هێندەی باوەشێن دێن و دەچن... ڕاستیەکەی لەو دەمەدا، وەختە بڵێم، دنیام لێ بووبووە باوەشێنستان. هەر ئەو جارەش بە خزمەت خاڵە شێخ مارف گەیشتبووم، ئەویش بەم شێوەیەی نەفامی و نیگا شێوان. دواتر زانیم خاڵە شێخ مارف ڕیشی وەها نەبوو وەک دەهاتەوە بەر زەینی ساواییم، تومەز لە پەنا سێبەری ڕیشی دوو خاڵەکەی دیکەدا، بە تایبەتی هی خاڵە موحیەددین، ڕیش لە خۆوە زیادیان کردبوو.

دیمەنێکی دیکەی بەر زەینی ساواییم، کە لەو تەمەنەدا هەزاران هێندەی خۆی نرخ و بایەخی لام هەبوو، ئەمەیان بوو: کە پایز دادەهات و لە ژووران دەنووستین من و نەجیبەی خوشکم و فەتحی لەگەڵ یاعیسمەتی دایانم لە کۆنە ناوماڵی قەدیمی سەردەمی باپیرم دەبووین... لە پاییز و زستاندا سبەینان

تیشکی ڕۆژ لە سێ کولانکەی نزیک بنمیچی ناو ماڵەکە دەهاتە ژوورەوە. یەکەم کولانەی کە تیشکی لێوە دەهاتە ژووریێ ئەوەیان بوو کە لەو سەری ناو ماڵەکە، دووری دەرگا و بە تەنیشت دیواری نێوان ئێمە و ماڵی مامەوە بوو. من چاوەنۆڕی ئەو دەمەم دەکرد، ئیتر لە هەوەڵەوە بە قەد پنۆکێک تیشک لە دیواری پشت کۆنە ئەستێرکەوە گەش دەبوو. بە پێی هەڵکشان و سووڕانی ڕۆژ ئەو پنۆکە تیشکەی کە هێندەی درهەمێک بوو وردە وردە پانتر دەبوو، جێگۆڕکێشی دەکرد بەرەژێری دیواری پشت ئەستێرکەکە. زۆری نەدەبرد پنۆکێکی نوێ لە تیشکی ڕۆژ، لە کولانەی ناوەڕاستەوە وەکوو شیشەی سپی، دووکەڵ و گەردە تۆزی ناو ماڵەکەی دەسمی تا لە شوێنێکی دیواری بەرانبەری چەسپ دەبوو. کە ڕۆژ پتر هەڵدەکشا و مەیلی بە تیشکی خۆی دەکردەوە ئەویش لە کولانەی سێیەمەوە گەرد و دووکەڵی دەسمی و... منیش بەو هەست و هۆشەی ساواییمەوە لە ناو نوێنی خۆمەوە بە خەیاڵ و خوولیا لەگەڵیاندا دەژیام هەتا دمی بەرچایی، ئەوسا تیشکەکانیش لە دیوارەکان بەردەبوونەوە سەر زەوی و تێوەڕامانیان وەزەحمەت دەکەوت جگە لەوەی کە نشینگەیان بە سەر کەلوپەل و پێلاو و شتومەکی ناو ماڵەکەوە ئەو لە بارییەیان نەدەدما وەک کە بە دیواری بێگرنجەوە ڕێکوپێک و لوسولێک خۆیان دەنواند.

ڕۆژێکی ئەگەر هەور و باران بایە زەوقی سبەینانم دەگۆڕا بۆ خوولیایەکی دیکە کەوا ڕەنگە لەوێشدا هەر من بە تەنها بە شتی وەهاوە خەریکابێتم. لە تەمەنێکی زۆر زووەوە حەزم دەکرد سەرنج لە ڕێژەوی پلووسکی بانەکان بگرم. ئەو پلووسکەی ئاوەڕۆی بانی پانی بەڕێ کردبایە ئاوەکەی زۆرتر و پەلامیزەی دوورتر دەڕۆیی پتری لێ ڕازی دەبووم. ئەگەر بانێکی پان پلووسکی نالەباری پێوەبایە ناڕاحەت دەبووم چونکە ئاوەکەی بە پرژاوی و لە نزیک بەردەمی خۆیەوە دەکەوتە سەر زەوی.ماڵەکەمان ئاوەڕۆی حەفت پلووسکی بانەکانی دەهاتەوە حەوشەی حەرەم و دیوەخانەوە. هەتا زۆر منداڵ بووم بەو حەفت پلوسکە تامەزرۆیی خۆمم لە مەراقەکەم دەشکاند، فێڵێکی دیکەشم دەخستە گەڕ بۆ دڵنیایی تەواوی خۆم: دەهاتم لە حەوشەی ژوورەوە خانیچکۆڵەی وەهام دەکرد بانەکەی بایی ئەوە بکا کە بارانی مەیلە و غوردەم بباریێ پلووسکی هەڵستێ هەرچەند بە کزیش بێ. لە هەڵنانی خانیچکۆڵەی وەهادا فەتحی یارمەتیی دەدام و یارمەتیەکەم بە هەوڵی خۆم حیساب دەکرد، ئەگەر یەکێکی گەورە دەستی لەو کارەدا بایە لە سەر خۆمم بە نوقسانی حیساب دەکرد و تامی نەدەدما و خانیچکۆڵەکەم بە فێڵێک دەڕماند. کە نەختێک فەراقە بووم «مەراقی پلووسک» م لە سنووری ماڵەوە ڕۆیی بۆ گەڕەکی خۆمان، دواتر بۆ گەڕەکی دیکە تاکوو گەییشتمە تەمەنێک پەراوێزی مەراقەکەم بە پانایی شارەکە پان بۆوە ئیتر دەمزانی لە هەر گەڕەکە کام پلووسک قارەمانە و میزاوی دوور دەڕوات و دەوامەی ئاوەکەی پترە لە پلووسکی دیکە. لەو وردە حیسابەی بینبڕکێی نێوان پلووسەکەکان چەند پلووسکێکم هەڵاواردبوو کە ئاوەکەیان هێندە زۆر بوو لە بارانی غوردەمدا دەبوونە تاڤگە، یەکەمیان پلووسکی بازاری عەتاران، دووەمیان پلووسکی بانی قەیسەری نوێ، سێیەم پلووسکێکی مزگەوتی گەورە. بە کورتی لە ڕۆژی بارانەدا ئەو مەراقەم منی دەگێڕا، بە خۆم و چەتری بان سەرمەوە، لە تەفتیشی حاڵ و هەواڵی کەڵە پلووسکەکان و چەند و چۆنی ڕێژەویان و ئەو قورتەی لە خاک هەڵی دەکەنن.

سەیر لەوەدا بوو، حەزم نەدەکرد پاتەوپات پێمەوە دیار بێ ئەو مەراقە دڵم دەبزێوێ، خەڵقەکەی

ماڵەوەش لەگەڵ ئەوەدا کە شارەزام بوون لە روویان نەدەدام نەکا دڵشکستەم بکەن، بەڵام هەمیشە یاعیسمەت بە بەهانەیەک دەیبردمەوە بن نوا هەتا وشکی دەکردمەوە و گەرمی ڕادەهێنامەوە بێ ئەوەی پێم بڵێ ئاگاداری مەراقەکەمە وەیا چوونە بەر بارانم بۆ خاتری پلووسکی سارد و سڕ و بێ ئاگا لە منداڵی ژیر ناوەشێتەوە. هەر لەبیرمە کە دەمدیت یەکێک تەماشام دەکات لە کاتی سەرنج کشانم بۆ ڕێژەوی پلووسکێک، گورج چاوم لە پلووسکەکە هەڵدەئەنگاوت بۆ لایەکی دیکە. وەها دەبوو بۆ تاقی کردنەوەی زۆری و کەمیی ئاوی دوو پلووسک دەهاتم دوو عەیارەی چۆن یەکم لە یەک کاتدا دەخستە بەر ئاوی ئەو دوو پلووسکەوە: هەر کامێکی زووتر عەیارەی پڕ کردبایە ئەویان پاڵەوان دەردەچوو بە زۆری لەوەدا هاوزایەکم بە هانام ڕادەگەییشت بۆ ئەوەی بە هەردووکمان بتوانین لە یەک کاتدا عەیارەکان بخەینە شوێنی مەبەست.

بیرەوەریەکی بە هاتوبات و سەر و سەدای تەمەنی سەرەتایی منداڵیم ئاهەنگی «سونەتانە» بوو. لە کۆنەوە وەها ڕۆیشتووە کە سونەت کردنی نێرینە لە حەوش و ناوماڵی ئێمەدا بەدیوومە، لەبەر ئەمە هەرچەند ئاهەنگەکەش بۆ حیسابی ماڵی ئێمە بێت، پێویستە لە ماڵێکی دراوسێ و ناسیاودا بگەڕێ. داوەت و پڵاو لۆغان و کەیف و شادی ئەو ڕۆژە لە زەینمدا نەقش بەستوو بووە. من و سەڵاحی ئامۆزام و چەند هاوزای دیکەمان لە ماڵی جێرانێکمان (حاجی فەقێ محەمەد) کە یەکێک بوو لەوانەی بە درێژایی عومر شەوانە دەهاتنە لای باوکم، درانینە دەست وەستا و حەکیمی ئەو دەمە، لە نێو هەرا و هەڵڵاهەڵڵا و قیژەقیژی ئەوتۆدا کە بیری منداڵ بە خۆیەوە خەریک بکات لە ساواییەوە بۆ منداڵی بەڕێ کراین. هەندێک لەو منداڵانە بێ ئەوەی بکەونە ناو نوێنەوە یەکسەر لەبەر دەستی وەستاوە ڕوویان کردە کۆڕی گەمە و گەپی عادەتی. ڕۆژێکیان حەوێزی مەلا سبوح (مەلا سبوح ئامۆزای باوکم بوو، ئەوسا بەرحەیات نەمابوو) نەک هەر بۆی نەکەوت، کە گەڕایەوە ماڵەوە کەوتە نێو حەوزەکەشیانەوە کە هەر خوا دەزانێ چ جۆرە میکرۆبی تێدا دەژیا. سەڵاح و حەوێز و ئیسماعیلی مەلا نووری (ئەویش کوڕی ئامۆزای باوکم بوو) لە من هەراشتر بوون. سدیقی کاک تاهیر و وابزانم ڕەفیقی حاجی کەریم (حاجی کەریم لە دایکڕا برا گەورەی کاک تاهیر بوو) کەمێک لە من بچووکتر بوون.

لە نێو هەموویاندا من، کە ئاهەنگەکە بە ئەساس بۆ من بوو، ئازارێکی زۆرم لەو سونەت کردنە دیت ٤٠ شەوی بۆ کەوتم. لەو بەینە ماڵەکەمان هەمیشە وەک کارێزە بازاڕ یان خەستەخانە بوو. برادەرە سونەتکراوەکانیشم وەکوو خەڵقی دیکە دەهاتنەوە ئەحواڵ پرسیم. خەفەتێکی ئەو ڕۆژانەی لە جێگەدا کەوتم گەلێک پتر لە ئازاری چل ڕۆژیم بەردەوام بوو. گرامۆفۆنی دۆستێکیان هێنابوو بۆ خافڵاندنم، لە دەمی نیشتنەوەی ئازارم حەزم دەکرد گوێ لە قەوانەکانی بژاردەم ڕابگرم. ئەوسا «منیرە مهدیە» بە ناو بوو، منیش لەو تەمەنەدا ئاشقی دەنگی ئەو بووم. مەراقم لە گرامۆفۆن داگرت و داوام کرد یەکێکم بۆ بکڕن.

هەتا لە جێگەدا بووم گرامۆفۆنی خوازرایەوە تەسکینی دەدام، دوای هەڵستانەوەم بۆ خاوەنی هەناردراوە، ئیتر کەلێن کەوتە ئارەزۆمەوە و بە توندی داوای گرامۆفۆنێکی مڵکی خۆمم کرد. کاک تاهیر لێم بووە دڕکی مەموزینان و بە هەزار بەڵگە ئەو خەڵقەی ئیقناع کرد کە کڕینی (صندوق) کارێکی

نابەجێیە و پارە بە فیڕۆدانە. لە مەسەلەی پارە خەرج کردن کاک تاهیر لە ماڵی ئێمە قسەی دەڕۆیشت چونکە وەکیلی باوکم بوو. سەری خوێنەر نەیەشێنم لەو شەڕە گەرەکێیەی کرین و نەکرینی (صندوق – گرامۆفۆن) کاک تاهیر سەرکەوت منیش وەها دڵشکستە بووم کاری لە گیانم کردبێ. ئەو کاک تاهیرە لە باری دیکەدا وەها جانفیدا بوو بۆم سێ و دووی نەدەکرد لەوەدا گیانی خۆی لە پێناومدا بخاتە مەترسییەوە، کەچی لە ئاست سەد ڕوپیەی نرخی سندووق لێم بووە دوژمنی بابەکوشتە، مەسرەفەکەش لە کیس ئەو نەدەچوو. گەردەنی ئازاد بێ، هەرچەند لە حەد بەدەر خەفەتم خوارد و ساڵەهای دواتریش باس دەکرایەوە و خەفەتی نوێم لێ دەخواردەوە، ئێستاکەش لەو خەفەتە ڕەها نەبووم.

جارێکیان لەو تەمەنەی ساوایيمدا وەختابوو لە ئاودا بخنکێم. من و سەلاحی ئامۆزام و حەوێزی مەلا سبوح لە سەر ڕۆخی حەوزەکەی ماڵی حەوێز بە ڕیز هەڵتووتەکابووین. سەلاح لە نێوانماندا بوو. لە پڕ بێ ئەوەی پێشتر خەبەرداریيەک لە سەلاحەوە مەعلووم کرابێ من و حەوێزی خستە ناو حەوزەکەوە. ئەوەندە ورد و ساوا بووم نەتوانم لەو ئاوەدا پێ لە زەوی گیر بکەم و پەلە کوتکەی هاتنە دەرەوە بکەم. سەلاح دوای کەتنەکە هەڵاتبوو بێ ئەوەی کەس ئاگادار بکاتەوە لەوەی کردووەتی. لەبیرمە، کە ژێر ئاو بووم وەهام دەزانی ئاو دەمسوڕێنێ و سەروبنم دەکات بەڵام سەغڵەتیەکی وەهام بە بیردا نایەتەوە خەیاڵی مردنی پێوە بێ. خوا و ڕاستان یەکێک بە ڕێکەوت دەبینێ لچکی جلکی منداڵ لە ئاودا دیارە. بە ڕاکێشانی ئەو لچکە دەزانێ مەسەلە چییە و من و حەوێزی لە ئاوەکە دەرکێشا، ئیتر بوو بە هەرا و گریان و قەڵەباڵغی. لەبیرمە سەرەوژێریان کردمەوە بۆ ئەوەی ئاوی هەناوم دەردەمەوە. ئەوەشم لەبیرە کە یاعیسمەت لە باوەشی کردم، گوتم کلی چاوم بە ئاو شۆرا، دیارە تازە چاویان بە کل ڕشتبووم. سەیری نێوانی مردن و ژین چەند تەنکە! چەند دەقیقەیەکی دیکە پێمان ڕانەگەییشتبان من و حەوێز بۆی دەرچووبووین. ئەم حەوێزە برایەکی لە خۆ گەورەتری ناوی مەلا نافیعە، ئێستاکە دووەم تەمەن درێژە لە جەلیزادەکانی کۆیە. لە هەموان بە تەمەنتر حیسامودینی مەلا ڕەفعەتی مەلا حەبیبە. بە بۆنەی ناو هێنانی حیسامودینەوە دیمەنێکی زۆر کۆنی بیرەوەریی منداڵیم دێتەوە یاد.

مەلا ڕەفعەت، ئامۆزای باوکم، بە جحێڵی کۆچی دوایی دەکات و دوو کوڕی لە پاش بەجێ دەمێنێ (حسامالدین و عمر). لە تەمەندا ئەم دوو برایە لێک نزیک بوون. دیارە بێباوکی دەبێتە هۆی نەمانی چاوسوورکەرەوە لە بەیندا، ئیتر تۆران سەر بە شەڕە چەپەڵۆک دەگەیەنێ. ناوناوە، بە زۆریش لە دەمی جەمی سبەینەدا، یەکێک لەو دوو برایە بە چاوی فرمێسکاوییەوە لە پڕ بە ژوور دەکەوت و شکاتی لە براکەی دیکەی دەکرد لای باوکم. من ئەوسا زۆر منداڵ بووم ئەو دیمەنەم وەکوو ڕووداوێکی عادەتیی گەرما و سەرما و با و باران دەهاتە بەرچاو کە هەر دەبێ بقەومێ. باوکم هەرجارە ساردی دەکردنەوە و شکاتی دەپرسینەوە و بەسەر دەسدرێژکەردا دەچۆوە.

حیسامودین زوو ژنی هێنا، لەگەڵ ماڵی شێخ ڕەسووڵ، کە خاوەن تەکیە و ڕێ و جێن لە کۆیێ، خزمایەتیی بەست. لە ژن هێنانی خزمەکانم دووانم بە بیردا دێت کە جارێ زۆر منداڵ بووم، یەکیان ئەمەی کاک حیسامودین، ئەوی دیکەیان هی مەلا فەتاحی مەلا عیززەت کە ئامۆزای کاک حیسامودین بوو. لەبیرمە گرامۆفۆنیان لە ماڵی خاڵە عیززەت لێ دەدا – مەلا عیززەت ئامۆزای باوکم و خاڵی

عەبدولوقتەدیری برام بوو. لەو قەوانانەی دەنگیان لەبەر گوێم دەزرینگێتەوە و هەستی ئەوساکەمم لە دڵی ئێستاکەمدا دەبزێوێ گۆرانیی (انا راضي وابوها راضي) ی ساڵح عەبدولحەی و (رسول السلم الی مصر) کە دەیان گوت هی کەلسوومە، یەکێکی دیکەی میسریش بوو کە ئاهەنگەکەیم لەبیرە بەڵام هیچ وشەیەکی شیعرەکەیم لەبیر نەماوە. لەگەڵ ئەم قەوانانەدا قەوانی مەلا تەهای کەرکووکی و سەید ئەحمەد و سەید ئەمینی مووسڵیش دەنگیان دەهات. نایەتەوە بەر یادم، ئەو دەمە، قەوانی کوردیم لە بەزمەکەدا بیستبێ.

دیمەنێکی دیکەی بیرەوەریی منداڵیم، کە ئەویش وەکوو با و بارانی حەتمی هەر دەبێ ڕوو بدات ، ئەوەبوو کە لە چەند مانگێکدا جارێکیان سۆفی تۆفیق – لە مریدەکانی بنەماڵەی شەدەڵە – بە خۆی و عەسای دەستی و ڕیشی درێژیەوە بە حاڵ و سەمای جەزبەگرتنەوە خۆی بە حەوشی دیوی حەرەمدا دەکرد و چەرخە بە دەوری ئەو دار و دیوارانەی دەکرد و کەفی هەڵدەدا و یەک نەفەس و بەردەوام. (بەقوربانت بـم مام مەلا، سەگی دەرگەتم مام مەلا، ئاگرم تێبەربوو مام مەلا...)ی بە دەنگی هەرە بەرزی دەگوتەوە و دەگریا و دەگەڕا و نازانم بلێم چی دەکرد، باوکیشم بە سەر پێیانەوە سەبری لێ دەگرت هەتا سارد دەبۆوە و دەهاتەوە سەر باری ئاسایی، ئەوسا بە پێی عادەتی هەموو جارانی (مووفەڕک)ێکی لە پۆشاک، وەک سەرکەوا، سەڵتە، کورتەک، لێ وەردەگرت و بە دەستەکانیدا دەنووسا و بەدەم هەنیسکەوە بۆی دەردەچوو. ئەم حاڵ و جەزبەی سۆفی تۆفیق یەکجار کاری تێدەکردم و ماوەیەکی درێژ لەگەڵمدا دەژیا، دواتریش کە هۆشم کرایەوە ئاواتم دەخواست کەوا کاشکی وەزعەکەم نەدیتایە چونکە لە دەروونمدا دەیهەژاندم و زامداری دەکردم.

ئەگەر بوێرم دەڵێم دیمەنی جەزبەی سۆفی تۆفیق ناوناوە لە خەومدا لێم دەبوو بە جۆرە کامووسێک چەند سانییەیەکی دەخایاند و زۆری پێوە سەغڵەت دەبووم. ئەم شێوە کامووسە جودایە لە کامووسی عادەتی کە دەشێ دووچاری هەموو کەسێک ببێت، خۆیشم لێی بەڵەدم. کامووسی عادەتیلە وێنەی تاداری دەکات، هەرچی ئەمەیانە بێوێنەیە و وەسف ناکرێ مەگەر ئەوەندەی کە بڵێم کەف و لەرز و هەڵسووڕانی سۆفی تۆفیق تێک بکەوە و بیکە بە شڵەژانێکی چەند سانییە و بە مێشکتیدا تێپەڕێنە پێ بە پێی هەڵکشانم لە تەمەندا ئەم جۆرە کامووسە بەرەو کەم بوونەوەوە ڕۆیی تا ئەوەی بڵێم لە چەند ساڵێکدا جارێک دەیبینم یا نایبینم.

هەر لەبیرمە، زۆر بە ڕوونیش بیری دەکەمەوە، یەکەم جاری کامووسی عادەتیم تووش بوو، ڕەمەزان لە زستاندا بوو، یەکەم ساڵیش بوو دەستم کردبوو بە ڕۆژوو گرتن، شەوێکیان دوای پارشێو کردن نووستمەوە لە شێوەی خەونی ئاڵۆزدا دووچاری حاڵەتێک بووم لە هەناسە سواری و مشەوەشی و شڵەژان و ترس و تەنگەتاوی کەوا هەرگیز پێشتر دووچاری نەبووبووم. کە حاڵەتەکە بەسەر چوو خەبەرم بۆوە و دڵەکوتکەی تەنگەتاوی خەوەکەم هەر پێوە بوو. ئەوسا هیچ ناوێکم بۆ ئەو حاڵەتە نەبیستبوو، فکریشم نەکردبۆوە لە هەبوونی حاڵەتی ئەوتۆیی. وەهام زانی خەونێکی زێدە ناخۆشم دیتووە، بەڵام نەمتوانی وەیا نەموێرا بخەومەوە لە ترسی هاتنەوەی خەونە ناخۆشەکە. دواتر کە خەڵق خەبەریان بۆوە خەونەکەم بۆ گێڕانەوە پێیان گوتم ئەوە کامووس بووە. دوای ئەم تەجرەبەیە بە زۆری کە ڕادەکشام بۆ

نووستن ترسێکی کامووس لەگەڵمدا دەبوو بەڵام بەینێکی درێژی خایاند تا کامووسی دووەمم دیتەوە. وردە وردە لە کامووس ڕاهاتم تاکوو وەها دەبوو لەگەڵی بە خەبەر دەهاتم و ئاگاداری هەموو شتێک دەبووم و قسەی خەڵق تێدەگەییشتم بێ ئەوەی بتوانم لە ژێری هەڵستمەوە. بۆ ئەوەی خەڵقەکە ئاگادار بن لێم و ڕزگارم بکەن ناڵە ناڵم دەکرد. ئەگەر بە ناڵە ناڵ سەرنجی کەسم بۆ نەکشابایە بە دەنگی بەرزترەوە دەمناڵاند...

لە بیرەوەریی هاتوباتی فتارەکانی ڕەمەزان کەوا جارێ ساوا بووم و ڕۆژووم پێ نەدەگیرا بە چاکیم لە یادە کە ئێوارەیەکیان ڕۆژ لە زەردەپەڕ بوو، دنیاش سارد، زڵۆبیەکم بردە سەربان بە دوو پەنجەی دەستی ڕاستمەوە بەرەو هەتاوم ڕاگرت، گۆیا سارد نەبێتەوە هەتا دەمی مەلا بانگدانی ئێوارە بەڵام زۆرم خۆ پێ نەگیرا و زڵۆبیەکەم خوارد...

سەڵاحی ئامۆزاشم، زۆر لە ئێوارەکان، دەهاتە ناو زارکی دەرگەی نێوان ماڵی مامم و ئێمە. لەو دەمەدا کە لەگەڵ باوکم خەریکی فتار دەبووین سەڵاح وەکوو مەلای موئەززین بانگی دەدا بەڵام چۆن بانگێک؟ دەیگوت (ئەڵڵاهو نەشەد ئەڵڵاهو نەشەد). وشەی (نەشەد)ی لە جێی (اشهد) بەکاردەهێنا، وشەکەشی لە ناوی (مەلا نەشئەت و سۆفی نەشئەت)ەوە دەخواستەوە کە یەکەمیان خزمێکی خوا لێ خۆشبوومان بوو دووەمیشیان ناسیاوێکی گەڕەکەکەمان بوو خەڵقیش بە (مەلا نەشەد، سۆفی نەشەد) ناویان دەبردن. بە هەمە حاڵ بانگەکەی هەموو ئێوارەیەک پاداشی لەگەڵدا دەبۆوە. باوکم لە فتاری سەر سینی تێشووی بۆ دەنارد لەو خۆراکەی کە بە لای منداڵەوە خۆش بێت و بانگی بۆ بدات، سەڵاحیش هەر ئەمەی بە ئامانج دەگرت لەو بانگدانەی.

لە موناسەبەی یادی ڕەمەزانی منداڵیم شتم بە بیر دێنەوە، بەڵام هەمووی شتی ئەوتۆن بە لای ساواوە سەرنج ڕاکێش بێ. ئێواران ئەگەر ساماڵ بایە باوکم بەر لە ڕۆژاوا بە چەند دەقیقەیەک دەچووە سەربانی ژوورەکەی خۆی ئەو ماوەیەی پێش بانگ دانی ئێوارەی بە پیاسە ڕادەبوارد.

لەو بانەوە گونبەدی مزگەوتی گەورە دیار بوو. موئەززینی مزگەوت ناوی مەلا حەبیب بوو، لە شوێنێک ڕادەوەستا کە باوکمی لێوە دیار بێ. کاتێک (سواد) بلند دەبوو باوکم دەستێکی لێ هەڵدەتەکاند، ئەویش لە جێگەی خۆیەوە جبەکەی هەڵدەتەکاند بۆ ئەو تۆپچییەی لە بەردەمی قشڵە بە سەر تۆپی ڕەمەزانەوە چاوەنۆڕی دەکرد ئیتر تۆپەکەی ئاگر دەدا و فەرەحنایی دەکرایەوە.

ئەوسا تۆپچی (عەزە بەغدایی)یان پێ دەگوت. جگە لە تۆپی فتار و ڕۆژی جەژنەکان شەوی ڕەمەزانانیش لە دەمی پارشێودا خۆی و هاوڕێیەکی (ئاغڵەب حەمە عەبۆ هاوڕێیی دەکرد) بە شاردا دەگەڕان و بە جووتە تەپڵییان لێ دەدا، هەر یەکەیان لە نەوایەک. عەزە بەغدایی تەپڵییەکی بچووکی بەبەر سنگییەوە دەگرت و بە هەر دوو دەست، ئەمما بە ئوستادی دەیکوتا. حەمە عەبۆ دەهۆڵێکی زلی بە لاشان و کەمەریدا دەکرد و بە دەستێک لەنگەری ئاهەنگی بۆ عەزە ڕادەگرت.

لە تەمەنی نێوان ساوایی و منداڵیمەوە، بە زۆری، لە دەمی تەپڵی پارشێودا خەبەرم دەبۆوە، کە دەنگی تەپڵی و دەهۆڵ لە گەڕەکەکەی ئێمە نزیک دەبۆوە یەکێکم بە چراوە لەگەڵدا دەهات و دەرگەی دەرەوەیان بۆ دەکردمەوە و عەزە و حەمە عەبۆ دەگەییشتنە بەر دەرگەمان. تاوێکی باش تەپڵی و دەهۆڵیان بۆ

دەکوتام تا لێی تێر دەبووم، ئنجا قامتە جگەرەیەکی کوردیی بۆن خۆشم دەدانێ و دوعاخوازیمان لە یەکدی دەکرد. ئەو پێوەندییەی دەمی پارشێو لە بەینماندا هەتا هەردوویان بە ڕەحمەتی خوا چوون، هەرگیز لەبیر ناکەم. شەوی وەها دەبوو زوو بە خەبەر نەدەهاتم، کاتێک خەبەرم دەبۆوە گوێم لێ دەبوو تەپڵی و دەهۆڵ بە عادەتی شەوانی پێشوو لە بەر دەرگەمان دەنگیان دێت وەک کە خۆم لەوێ بم. بە پەلە بۆیان دەچووم و (تعارف)مان بەجێ دەهێنا، وەهاش دەبوو بە خەبەر نەدەهاتم ئەوان فەرمانی خۆیان هەر بەجێ دەهێنا ئنجا سووری تەپڵی لێدانیان تەواو دەکرد. شەوێکی باران و ڕەهێڵ بوایە تەپڵی لێدان بە کۆڵاناندا نەدەشیا بە تایبەتی لەبەر ئاوی پلووسکان کە خۆ لێ پاراستن و دەهۆڵ لێ شاردنەوەی وەزەحمەت دەکەوێ. لەو تەرزە شەوەدا عەزە لە کەمەری دەوری گونبەدی مزگەوتی گەورە دەگەڕا و دەیکوتا، منیش ئەگەر بە خەبەر بامایە خەیاڵم بۆی دەکشا و بە یادی شەوەکانی دیکە گوێم لێی دەگرت.

عەزە بەغدایی وەک بە ناوەکەیدا دیارە. عارەب و بەغدایی بوو. ڕەنگی ڕەشتاڵە و باڵای کورت بوو، وتووێژیشی پێوەی دیار بوو کە فێری کوردی بووە. لە زۆر ووردە کەسب و کاردا شارەزا بوو، وەک کە دیتمان تۆپچی و تەپڵی زەن بوو. ڕۆژی کە بووک بۆ کاکە زیادی حەماغا گوێزرایەوە، عەزە بەغدایی دەست ڕەنگینییەکی جوانی نواند. ئەوسا من لە سەرەتاکانی خوێندنمدا بووم و بە چاوی منداڵی سەیری مەهارەتەکەی عەزەم دەکرد. ناتوانم بە تەواوی وەسفی چۆنیەتیی ئەو مەهارەتە بکەم بەڵام ئەوەندەم لەبیرە کە عەزە لە پێش وڵاغی بووکەوە لە ژێر تارایەکی ئاڵ و سەوز و بەریندا بەسەر ئەسکەلەیەکی دارینەوە کە لە ژێر پەردەدا بە چاو نەدەیترا مەقەسەی دەکرد هەر دەتگوت سواری جانەوەرێکی ئەفسانەیی بووە، مچەی حەبە تۆزەش (خەڵقی سلێمانی بوو لە کۆیێ پێیان دەگوت مچە ژنانی) جلکی ئافرەتانی لەبەر کردبوو، بە ڕەقس و چەغانە لە پێشاپێشەوە بەرەو ماڵی زاوا دەهات، ئاپۆرەی بینەرانیش لەم بەر و ئەو بەری ڕێگەی دەستەی بووک گوێستنەوە، هەر لە ماڵی کەریماغای مەلا وەحیداغای حەوێزی هەتا ماڵی حەماغای غەفووری وەک بیشەڵانی تێک هاویشتوو کەڵەکەیان بەسەر یەکدیدا دەکرد. بەزم و ئاهەنگی ئەو شاییە دە ڕۆژەکی خایاند و گەلێک لە سوار و پیادەی عەشایر و دەشت و دەری کۆیە و ڕانیە و خۆشناوەتیش تێیدا بەشدار بوون و ئێواران ڕمبازی و جلیتبازی لە مەزرای بەر (دەرکی گەروو سۆرک) دەکرا. لەبیرمە ئێوارەیەکیان بە دیار غارێنێ و ڕمبازیی سوارانەوە لەگەڵ چەند کەسێکی خۆمان ڕاوەستابووم، دیتم سوارێکی عەشیرەتی جلیت بەدەست وڵاغی تاودا بۆ لای شەفیقی عەولاغای حەوێزی کە ئەوسا لە سوارە هەرە ماهیر و شیرینەکانی دەوری خۆی حیساب دەکرا، گەنجێکی زێدە بەرچاو و قۆزیش بوو. شەفیقاغا بە پێی دەستووری جلیتبازی وڵاغەکەی خۆی خستە غار و ڕووشی وەرگێڕا بۆ لای کابرای جلیت بەدەست. کابرا جلیتی حەواڵەی لای شەفیقاغا کرد، ئەویش هەوڵی دا جلیتەکە بقۆزێتەوە بەڵام دەست و قامی کابرای جلیت هاوێژ ڕاستی نەهێنا و جلیتەکە مەتر و نیوێک لە شەفیقاغا دوور ڕەت بوو. شەفیقاغا بۆی هەبوو باداتەوە سەر غەریمی خۆی بەڵام وابزانم تێبینیی لەوەدا کرد کە کابرا مێوانە و خاڵەبەخشی کرد. من ئەم دیمەنەم بە چاکی لەبیرە، واش دەزانم لەو شاییە بوو کە بۆ ئاهەنگی ژن هێنانی کاکە زیاد دەگەڕا، ئنجا ئەگەر لە بیرکردنەوەدا بە سەهوو چووبێتم نازانم بڵێم لە چ ئاهەنگێکی دیکەدا بووە چونکە لەو تەمەنەدا بەزمێکی دیکەی وەها بە

هاتوبات نایەتەوە بەر یادم.

«دەرکی گەروو سۆرک» ناوێکی پاشماوەی ئەو دەورانەیە کە کۆیێ شوورەی بەدەورەوە هەبووە و شەوان دەرگاکانی دادەخران. ئەم دەرگەی گەروو سۆرک لە لایەن قیبلەی شارەکەوە بوو. یەکێکی دیکە لە سەرووی شار بەلای باکووردا پێی دەگوترا «دەرکی خۆشناوان». سێیەمیان وەختی خۆی پێی گوتراوە «دەرکی بابان» لە سەمتی بەری وڵاتی سلێمانی بوو. لە دەورانی ئێمەدا ناوی گۆڕابوو پێی دەگوترا «قۆنگری سەرشاخان». لە دیوەخانی حەماغا باس کرابوو گۆیا حاجی بەکراغای حەوێزی شوورەی نزیک گەڕەک وماڵی حەوێزیانی هەڵوەشاندووە و کردوویەتی بە کەرەستەی کۆشک و باڵەخانەی خۆی. حەماغا گوتبووی حاشا للە ئەو نەی کرد، ئێمە کە خانوو و دیوەخانەی مەحمووداغای باوکمان بینا کرد بەشێکی شوورەکەمان، کە مەیلەو کاول بووبوو، هەڵوەشاند و کردمانە دیواری ئەو تازە بینایەمان. لە کتێبەکەی «حەماغای گەورە» مێژووی دروست کردنی ئەو خانووە بە حیسابی «جمل» لە بڕە شیعرێکی فارسی چەند بەیتیدا هاتووە، دەکەوێتە پاش ١٢٧٠ ساڵ مەرگی حاجی بەکراغا.

بە هەمە حاڵ ئەم دیمەنانە هی سەرەتای قۆناغی دوای ساواییمە، لەوەشدا عەزە بەغدایی پشکێکی بەرچاوی هەیە، مچەی حەبە تۆزەش یەکێکە لەو کەسانەی وێنەیان لە ئاوێنەی هەستی ساواییمدا نەقش بەستوو بووە چونکە بە زۆری سەردانی کۆیەی دەکرد و بە پێی مەیلی ژنانەی هەمیشە لە مەجلیسی ژنە خاوەن ماڵ و حاڵەکانی ئەوسادا خزمەتگوزاریی بەجێ دەگەیاند و هەر جارەش خەبەراتی ژنە ناودارەکانی سلێمانی و کەرکووک و هەڵەبجەی، وەک نەشرەی ئەخبار بەو مەجلیسانەدا بڵاو دەکردەوە. هاتوچۆی بۆ ماڵی ئێمە و ماڵی مامم بەردەوام بوو، تەنانەت جارێکیان لەگەڵماندا هات بۆ سەردانی حەمام جەلی، لە گەڕانەوەشدا بە درێژایی ڕێگا گۆرانیی بۆ گوتین و چەغانەی لێدا، بە سەر پشتی وڵاغەوە. ئەو جارەیان مامم و خاڵە عیززەت لەگەڵدا بوون، منیش لە پاشکۆی کاک تاهیری حەمە لاڵ سواری ماینە بۆرە بووم کە لە خاڵانمەوە بە دیاری بۆم هاتبوو، مەبەستیش خاڵوانی پژدەرە. لە هەوەڵەوە ئەسپێکی گوڵڕەنگی قەشەنگم لە شێخ حەسەنی حاجی سەید گوڵ، ئامۆزای دایکم و زاوامان، بۆ هات… دواتر باوکم ئەسپەکەی بۆ هەناردنەوە بە نیازی ئەوەی لە شوێنی ئەودا ماینێکم بۆ بنێرن، ئیتر ماینە بۆرە، کە دەتگوت شیری سپییە وەک پەیکەری وەستایەکی هونەرکار خڕوخۆڵ و قەشەنگ ڕەوت و غاری دەکرد، لە جێی ئەسپە شێ بۆم بوو بە دیاری. ئەو ڕۆژە کە لە حەمام جەلی دەگەڕاینەوە و مچەی حەبە تۆزە گۆرانی و چەغانەی لە کاردا بوون کاک تاهیر جڵەوی بۆ ماینە بۆرە بەرەڵڵا کرد و بەمەودا پێش قافڵەی حەمامچییان کەوت، بەڵام لە ڕێگەیەکی هەڵەوە ڕۆیی… چەندێکی جەماعەت لە دواوە بە پلار و دەنگی بەرزەوە گۆرانیی (هۆی خاڵی ڕێبوار، ڕێم لێ گۆڕاوە)یان بە دوادا ناردین کاک تاهیر لێی نەبیستن ئەوانیش گۆرانیەکەیان گۆڕی بە (ڕێت لێ گۆڕاوە). دوای هەڵەبوونێکی مزرۆکە ئنجا هاتینەوە سەر ڕاستە ڕێگای چنارۆک.

ساواییم و حەمەدی ڕەش

دەنگوباسی حەمەدی ڕەش داستانێکە بۆ خۆی. ڕاستییەکەی بەسەرهاتی ئەم کەڵە دزە بێباکە نەترساوە شیاوی سەرە باسێکی سەربەخۆی درێژەداری بە وردەیە. من لێرەدا تارماییەکی ڕووداوی شەقاوەتەکەی حەمەدی ڕەش باس دەکەم کە لەگەڵ بیرەوەریی تەمەنی شلکی ئەوسامدا بگونجێ، دەرفەتیشم نییە لە بەغداوە بۆی بچمەوە کۆیێ بە پرس و تۆژینەوە ڕەگوڕیشەی ژیانی بۆ بەر ڕووناکی دەربکێشمەوە.

حەمەدی ڕەش فەقێ بوو. لە ساواییمدا بەینێک لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەدی خوێندووە و زۆر جاران ئیش و کاری بەردەستی پووری گەورەم یافەخرەی کردووە. دەیانگوت وەکوو خۆیی هاتوچۆی ماڵ و مزگەوتی دەکرد. من بە بیرمدا نایەت بە زیندووەتی دیتبێتم، باشتریش ئەوەیە بڵێم وێنەیم لە یاد نەماوە. بە ڕواڵەت فەقێیەکی شەرم بە خۆ و چالاک بووە، دواتر دەرکەوت گورگ بوو لە پێستی مەڕدا.

شەوێکی هاوین، ماڵمان لە چنارۆک بوو، بەڵام من بە ڕێکەوت لە کۆیێ لای باوکم بووم. لەبەر منداڵیم، هێشتان مەجلیسی باوکم قەڵەباڵغ بوو من نووستم. کاتێک خەبەرم بۆوە شەو وەکوو ڕۆژی لێ هاتبوو لەبەر زۆریی چرا و هاموشۆکەر و دەنگوبەنگی قەوغای ماڵ و کووچە و کۆڵانەی دەورمان. ئەو دەمە جۆرێک سەیر هاتنەوە و ڕامان و شڵەژانێکم هەست پێکرد، دواتر بۆیان باس کردم چ ڕووی داوە.

پاش هەڵستانی مەجلیس مەلا عیززەتی ئامۆزای باوکم و مامەی وەستا برایم بە نۆرەی شەوانەی خۆیان لای باوکم دەمێننەوە، یاریدەدەرەکانی دیکە چوبوونەوە بۆ ماڵەکانیان. دوای داخستنی دەرگەی دەرەوە، لە سەربانەوە مامەی وەستا برایم ڕووناکییەکی دێتە بەرچاو لە ژوورێکی نزیک دەرگەی دەرەوە بۆ ماوەی تروکەیەکی چاو گەش دەبێتەوە و نامێنێت. بە باوکم و خاڵە عیززەت دەڵێ ئەگەر چاوم ڕەشکە و پێشکەی نەکردبێ زەلامێک لەو ژوورە خۆی حەشار داوە... خولاسە بۆی دەچێتە ژوورەکەوە، کابرایەک دەردپەڕێ بە خۆی و دیواربڕێکی گەورەی ئاسنەوە. مامە لە دواوە باوەشی پێدا دەگرێ، بۆی زەوت ناکرێ. کابرا کە دیتی دەرگا پێوە دراوە خۆ هەڵدەکوتێ بۆ سەربان، مامەی بە سەر پشت و کۆڵەوە. چەند پێچکەیەک لە قادرمەکان سەر دەکەوێ باوکم هەر دوو قاچی ڕادەکێشێ و دەیهێنێتەوە بۆ حەوشە. مەلا عیززەت دیواربڕەکەی دەکەوێتە بەر دەست تا تینی هەبوو لە پشتی مامەی ڕاکێشا بوو. مامە هاوار دەکات و کابرای لە دەستان بەر دەبێ... سەری خوێنەر نەیەشێنم خەڵق بە دەنگەوە هاتن و کابرایان دەردەست کرد، ئەویش هەر خەریک بوو ڕووی خۆی بشارێتەوە تاکوو سۆفی نەشئەت دەیناسێتەوە دەڵێ: کاکی ڕەش ئەوە تۆی؟ ئیتر عالەم ڕژانە ئەو ناوە، حکومەتیش خەبەری بۆوە و حەمەدی ڕەشیان بردبوو بۆ سەرا. لە ڕێگەی بەرەو سەرا مەلا فەتاحی مەلا عیززەت لەو دەمەدا کە حەمەدی ڕەش بە دەست خەڵق و پۆلیسەوە لە شەق و زللەدایە نوکتەی بۆ دێت و دەڵێ: فەقێ حەمەد ئەرێ (ضرب زید عمرا) تەرکیبی چییە؟

دەیانگوت حەمەدی ڕەش لەو شەوەدا ڕقی هەڵگرت لەو کەسانەی بە لێدان و شکاندنەوە زۆریان دەسدرێژی لێ کردبوو، لە ساڵانی دواتردا ئەو ڕقەی خۆی هەڵڕشت وەک کە بە کورتی لە بارەیەوە دەدوێم.

که ژوورەکەی دەگەڕێن چەند چشتێکی دزراوی تێدا دەدۆزنەوە کەوا تا ئەو دەمە نەزاندرابوو کێ دزیونی، یەکێک لەو شتانە سەعاتی موفەتیشی معاریف بوو کە لە قوتابخانەی سەرەتایی بە شەو دوای خەوتن لێی دزرابوو... حەمەدی ڕەش تەنها دانی بەوەدا هێنابوو کە بە نیازی دزی بۆ ماڵی ئێمە هاتبوو، شتەکانی دیکەی ئینکار کردبوو کەوا بە دزین دەر دەستی کردبن. گوتبووی لە کۆڵانە و نازانم کوێ دۆزیمنەتەوە. باوکم لە حەقی شەخسی خۆی خۆش بوو، لە ئاکامدا بە چەند مانگێک حوکم کۆتایی بە موحاکەمەی هات...

چەند ساڵێک بە سەر ئەم ڕووداوە تێپەڕی، حیکایەتی حەمەدی ڕەش کۆن بوو. من گەییشتبوومە تەمەنی خوێندن. دمەو هاوین باسی دزرانی ماڵی فلان و فلان بە شاردا بلاو بۆوە. چەند شەوێکان خەڵقەکە بێباک بوون بە خەیاڵی ئەوە کە دزین هەر هەبووە و هەر دەبێ. بەلام مەسەلەکە لە حیسابی عادەتی تێپەڕی کرد. شەوانە چەند ماڵێک دەدزران بێ ئەوەی کەس هەست بە دز بکات. حکومەت دەورییەی دەنگ دان، خەڵقیش بە هەستەوە گورگە خەوەیان دەکرد. لەگەڵ ئەمەشدا بۆ سبەینە دەزاندرا کە ٤-٥ ماڵ دزراون. بە درێژایی شەو فیفرەی پاسەوانان لە کۆڵانە دەنگی دەهات خەڵقیش لە سەربانان ئاودەنگی یەکدییان دەکرد کەچی بۆ سبەینە ٦-٧ ماڵ مەعلووم دەکرا کە دزراون. خەلقی شار بە تەواوی ئۆقرەی لێ هەڵگیرابوو، منیش لەو تەمەنەدا وام بە بیردا دێت گوێ بیستی ئەو هاتوباتە دەبووم، بەلام ترسم ڕێ نەدەنیشت چونکە ماڵمان لە چنارۆک بوو من هەمیسان بە ڕێکەوت ئەو هاوینەش لە کۆیی لەگەڵ باوکم بەسەرم دەبرد و بە شەو دەوروبەرمان قەڵەباڵغ بوو لەوانە نەبووین دز تەماعمان لێ بکات.

ئەوسا جەمیلاغای حاجی ئەسعەداغای حەوێزی قایمقام بوو. یەکێک لەوانەی ناحەزی بوون نامەی نووسیبوو بۆ ڕۆژنامەیەکی بەغدا و ئەو بارە نالەبارەی کۆیەی تێدا باس کردبوو، تاوانەکەشی لە مل کەمتەرخەمی و بێباکیی ئیدارەی قەزا پێچابوو. کە ئەم خەبەرە لە ڕۆژنامە بلاوبۆوە ئیدارەی هەولێر و کۆیێ پێی سەغڵەتتر بوون. پاسەوان و دەورییەی شەویان زیاد کرد، هەستیش بەوە دەکرا کە ئەم دزە، یان ئەم دزانە، بەر لە بەیانی شار جێ دەهێڵن بۆ دەرەوە، ئیتر لە پاش عیشاوە دەستەیەک لە تفەنگچی لە زارکی هەر کۆڵانەیەکی بۆ دەرەوەی شار دەربکات خۆیان دادەنووساند، پاسەوان و دەورییەی عادەتیش لە گەڕان و سووڕاندا دەبوون هەتا سبەینە. شەوێکیان لەگەڵ تەقەی دەسرێژی تفەنگ خەبەرم بۆوە، هەستیشم کرد خەڵقی سەربانەکان کەوتنە پرس و گفتوگۆ لەگەڵ یەکدیدا، پاسەوانیش وەکوو تەتەر بە کۆڵانادا دەیانچرپاند و فیفرەیان بە دەنگ دەهێنا. من خەوم لێ کەوتەوە. سبەینە بەر لە ڕۆژهەلات هەڵستام و گوێم لێ بوو خەڵق بە تێکڕایی لە باس کردنەوەی تەقەکانی شەو بوون. هەر لەو قسانەیاندا بیستم کە حەمەدی ڕەش بەر ئەو تەقەیە کەوتووە و مەیتەکەی لە حەوشی سەرا فڕێ دراوە. یەکسەر چووم بۆ حەوشی سەرا<١٣>.

یەکەم جار بوو چاوم بە سەروسیمای مردووی بێهەناسەی حەمەدی ڕەش بکەوێ. قەوارەی برینی گوللە لە دەندەڵەی سینگی دیار بوو، چاکەتێکی پۆلیسانی لەبەر بوو، پری باغەڵەکەی سەرسینگی تۆچایە بوو، لای دامەنی چەرچەفێکی پێدا درابوو چونکە لە کەمەری بەرەژێرەوەی ڕووت بوو، قەیتانی فیفرەشی بە فیفرەوە لە ملدا بوو تومەز هەموو شەوێک بە جلکی پۆلیسان دەگەڕا و کە پاسەوان و دەورییەی لێ

نزیک دەبوونەوە فیفرەی بۆ لێ دەدان وەک کە خۆی پاسەوان بێ، تفەنگیش بە شانەوە دەبوو وەکوو پۆلیس و پاسەوانەکان. ئەو شەوە چەند ماڵێکی بڕیبوو. بەر لە فەجر لەگەڵ هاوڕێکانی بەرەو دەرەوەی شار دەڕوات. بە ڕێکەوت ئەو شەوە لەو ڕێگایەوە بەرەو دەرەوە دەڕوات کە دەکەوێتە لای دەباخانان و حەمامی پیسکان بۆ سەر پردی ناو ڕەزەکان شۆڕ دەبێتەوە. تاقمێک لە پاسەوانی تفەنگچی کە لە ناویان پیاوی تایبەتی جەمیلاغا هەبوون، بە تەنیشت حەمامەکەوە خۆیان پەنهان دەکەن و بێ سەدا و دەنگ چاوەنۆڕی ڕێکەوت دەبن. کاتێک حەمەدی ڕەش و جەماعەتەکەی دەگەنە بەر لوولە تفەنگی ئەو ئێشکچییانە دەنگیان دەدەن، حەمەد تفەنگێکیان لە باڵ دەکات ئەوانیش دەسرێژی لێ دەکەن تەقە دەبڕێتەوە بێ ئەوەی بزانن کەس بەرکەوتووە یان نا.

پاش بەیان ئێشکچییەکان دەگەڕێنەوە بۆ ناو شار. ئەوساش مەعلووم ناکرێ چی ڕووی داوە، هەتا ڕێبوارێک لە ڕانیەوە دەگاتە ئەو شوێنەی تەقەی لێ کراوە، دەبینێ کوژراوێک کەوتوتە ناو جۆگای بەر ڕێگەکەوە ئیتر خەبەر بە حکومەت ڕادەگەیەنێ و مەیتەکە دەبەنەوە بۆ سەرا و دەزاندرێ حەمەدی ڕەش کوژراوە. هاوڕێیەکی حەمەدی ڕەش، ناویم لەبیر نییە، بریندار دەبێ و بە خوێنەکەیدا دەچنەوە تا مەیتەکەی لە بناری شاخی چنارۆک بە دیوی کۆیەدا دەدۆزنەوە. ئەمیان سەر بە جەماعەتی کوێخا خدری هۆرمزیار بوو کە بە خۆی و چەند ماڵێکی خزمیەوە لە (کانی کەند)ی سەر بە چنارۆکی ئێمە دەژیان.

لە تەحقیقاتدا دەرکەوت حەمەدی ڕەش لەگەڵ ئەم تاقمە ماڵەی کانی کەند ڕێک دەکەوێت و مەکۆیان لە گردێکی بناری چیای چنارۆک بە سەر کانیەکەوە دەبێت. ئەو گردە ئێستا پێی دەگوترێ گردی حەمەدی ڕەش، کانیەکەش هەر بەوەوە ناو دەبرێ. ماڵێکی بە دزین دەستیان کەوتبایە لەو ناوەدا دەیانشاردەوە. کە لێیان قەوما و مەکۆیان دۆزرایەوە کەمتاکورتێکی ئەو ماڵە گەیێشتەوە دەست خاوەنەکانیان.

کوێخا خدر بە خۆی و حەسەنی کوڕی و کەسانی دیکەشی گیران و حوکم دران، بەڵام نازانم چەند و چۆن. هێندەم لەبیرە هاوینێکی دواتر ماڵمان لە چنارۆک بوو کە کوێخا خدر ماوەی حوکمەکەی بەسەر برد و گەڕایەوە بۆ ماڵەکەی لە کانی کەند. کە بە لاماندا تێپەڕی دیتم ڕەنگی لە چاو هی پێش حەپس بوونی وەکوو شەعریی زەردی لێ هاتبوو تومەز لەو ماوەیەدا کەمتر لە جاران کەوتبوە بەر هەتاو. زۆریشی نەبرد بەسەردا مرد.

حەسەنی کوێخا خدر دوای باوکی گوێستییەوە بۆ بیتوێن. لە کوژرانی کەمالی جەلال سائیب، قایمقامی ڕانیە، تۆمەتی بۆ چوو و نەختێکیش گیرا بەڵام حوکم نەدرا. ئەویش زوو مرد، کچێکی (ئەستی) ناوی لە دوا بەجێ ما لای زڕنەنکی لە کانی کەند، مایەوە. هەتا دنیا دنیا بێ، دەنگ نییە و نەبووە وەکوو دەنگی ئەستی بالۆرەی گوتبێ. جۆرە زەنگۆڵە و هێنان و بردنێکی دەگمەن و تایبەتی لەو دەنگەدا هەبوو بالۆرەی بەرەو بەرزاییەوە دەبرد. ئەویش بە جحێڵی مرد.

حەمەدی ڕەش جگە لە سوود وەرگرتن لە جلک و فیفرەی پۆلیسان بۆ شوێن بزری، لە نۆینەکانی شاریش بە مرادی دزێوی دەگەییشت. بەشێکی زۆری ئەو نۆینانە زەلامیان تێڕا دەڕۆیشت، لەوەوە دەیتوانی لە دەمی سەغڵەتیدا خۆی تێدا بشارێتەوە. وەها دەبوو لە ماڵێکەوە بۆ ماڵێکی دراوسێ بە نۆییندا هاتوچۆی دەکرد. لە هەر کامێکیان لێی بە دەنگ هاتبانایە بەو نۆینەدا دەچوە ماڵەکەی دیکە

وەیان بەولاوە تریش، بە ئاسانیش دەیتوانی لەو تەرزە مالانەدا بە یەک شەو چەند مالێک بدزێ. لەلایەن تۆلەستاندنەوە لەو کەسانەی کە لە شەوی دەردەست بوونی ئازاریان دابوو وەیا سووکایەتییان پێ کردبوو، وابزانم تۆلەی خۆی لە هەموان ستاندەوە و یەک یەک مالەکانیانی بە تالان برد، لەگەل هەندێکیان هەڕەشە و تۆقاندن و سووک کردنیشی بەکارهێنابوو بێ ئەوەی خۆیان لێ ئاشکرا بکات.

هاتوباتی حەمەدی ڕەش دەوری چل شەوێکی ئەفسانەیی‌ی خایاند. لەو ماوەیەدا وەکوو مۆتەکە لە پەردەی مێشکی هەموو هۆشدارێک لە شاری کۆیێ بە نامۆیی و نەناسراوی چەسپ بوو. لە پاشماوەی دوای مەرگی دوو شت بەجێ مان، یەکێکیان بێوەژنەکەی بوو کە من لە دەمی کوڕانیدا جارێ نەمدەزانی ژنی هێناوە، دواتر بیستم بێوەژنی حەمەدی ڕەش شووی کردۆتەوە بە (ئاغا کۆر) کە بۆرە پیاوێکی چاو کزی کۆیی بوو. جگە لەوەی کە ئاغا کۆر بەو ژنەوە ناوی دەناسرا مەهارەتێکیشی هەبوو هەر لەوەم دیتوە. لەتکە هەناری بە دەستێکەوە دەگرت و بە ددان و زار خەریکی خواردنی دەبوو بێ ئەوەی یەک دەنکی لێ بڕژێ. من چەندین جار ئەمەم لێ دیتووە و هەرگیز دەنکی بەرنەبۆوە.

پاشماوەی دووەمی ئەو مەکۆ و گرد و کانیە بوو کە لە دەمی دزیندا کردبوونی بە حەشارگە. من و برادەران زۆر جار بۆی دەچووین و لێرە و لەوێ ژێر ئیستیکان و کەوچکە چایە و شتی ئەوتۆییمان لێ دەدیتەوە. لە سەرووی گردەکە دارمازوێک هەبوو، لە ژێریەوە دانە شاخی زل سەریان تێک نابوو، لە کەلێنێکەوە بە ناویدا سەرەژێر دەچووین بۆ وێنە ئەشکەفتێکی بچووک کە دانە شاخەکان بۆی ببون بە سەربان و بنمیچ. لە ڕووکاری بەرەو ژێری گردەکەوە بایی ئەوەی تفەنگچی نیشانە بگرێ کونێکی بچووک ساز درابوو بەسەر سێ لای گردەکەدا زال بوو بە جۆرێک کەس نەتوانێ لێی نزیک ببێتەوە. ئەو قایم کارییەش شتێک بوو لە مەهارەتی دزانەی حەمەدی ڕەش دەوەشایەوە. یادی حەمەدی ڕەش دەبێتە کۆتایی‌ی ئالقەی سێیەمی ئەم زنجیرەیە.

دەلێن: «عند ذکر الصالحين تنزل الرحمة»، خوایە تۆش بە گەورەیی خۆت، ڕوو ڕەشیی حەمەدی ڕەشمان لێ بکەیت بە شەبەقی کازیوە کە موژدەی ڕۆشنایی و هێمنایی ڕادەگەیەنێ.

تێبینی

لە ئالقەیەکی پێشوو تردا باسی حەسەنی مام فەتاحی پێبازۆک هاتبوو. دواتر زانیم لە ١٩٨٥/١/١٣ز کۆچی دوایی کردووە. حەسەن بە ناوی فەتاحی مامییەوە هەلدەدراوە، باوکی ناوی عەبدوللا بووە. دوو کوڕی دیکەی کەوتنە دەشتی دزەیان. حەسەن وەچەی زۆری لە کچ و کوڕ لە پاش بەجێ ماوە. من سەرەخۆشیم لە کوڕە گەورەکەی، عەبدوللا، کرد. حیسامودینی مەلا ڕەفعەت و مەلا فەتاحی خالە عیززەتیش لە ناڕاحەتییەکەی سالی ١٩٩٠ لە هەولێر کۆچی دواییان کرد و لەوێش ناژران.

ئاڵقەی چوارەم

قۆناغی نێوان ساواییم و سەرەتای چوونە مەکتەبم، کەوا سێ ساڵێکی خایاندووە، لە هەردوو سەریشیەوە پەراوێزی هاوبەشی لەگەڵ قۆناغی پێشتر و دواتریەوە هەیە زرە ڕەنگێکی پێوەیە وەکوو تاریک و لێڵی دوای بەیانی کەوا نە شەوی تەواوە و نە ڕۆژی تەواو. هەندێ پارچە لە ڕووپێوی ئەو ماوەیەی تەمەنم لەبەر هەستم دەخزێ و دەیەوێ خشکە بکات بۆ تەمەنێکی دیکەم، بە تایبەتی تەمەنی خوێندنم چونکە بیرەوەریی ئەو دەمانەم وەها ڕوون و ڕێک نییە ڕووداوەکانی جۆش خواردوو بکات و بەیەکەوەیان بهۆنێتەوە، هەموو جارانیش شایەدم بۆ پەیدا نابێ لە خۆم باشتر ئەو سەردەمانەی بە بیر بێنەوە، چونکە زوربەی هەرە زۆریان، ئەگەر نەڵێم سەرلەبەریان، ئێستاکە لەگەڵ فرشتەی دوای بەسەر چوونی ژیانیان خەریکی وتووێژن، مەبەسیشم لەو شایەدانە ئەو کەسانەن کە وەک خۆم لە ڕووداوەکەدا پشکێکی هەبووبێ، دەنا پشت بەو کەسە نابەسترێ لە دوورەوەی ڕووداوەکە ژیابێ. بە نموونەی ڕوون کردنەوەی مەبەست دەڵێم کە لە بەشی سێیەمی ئەم گەشتەدا باسی سەفەری باوکم بۆ جەلی نووسی، دواتر لەگەڵ خزمانم کەوتمەوە سەر باس کردنی، نە کاک مەجیدی ئامۆزام کە بە ٧ ساڵ لە من گەورەترە و نە نەجیبەی خوشکم کە بە دوو ساڵ گەورەترە هیچ کامێکیان ئەو سەفەرەیان بە بیردا نەهاتەوە، تا ئەوەی خەریک بووم لە خۆم بکەومە گومانەوە. باش بوو وەک بلاچەی ئەستێ و بەرد کە لە شەودا چەخماخەی بگەشێتەوە، نەجیبەی خوشکم بە بیری هاتەوە کە چۆن لە گەڕانەوەی باوکمدا بۆ چنارۆک یەکێک لە ڕیزی ئەو سوارانەی بە دوایەوە بوون، مەلا عیززەتی مامە مەلا حەبیب، کە نزیک ماڵان بوونەتەوە، هەر لە سەر پشتی ولاغەوە منداڵێکی خۆی بەرز کردۆتەوە بۆ کۆشی خۆی و هەتا ماڵەوە کە مەوداکەی لە سەد مەتر تێپەڕ ناکات بە یەکەوە سەرە ژوور هەڵکشاون. تومەز کاک مەجید و نەجیبەی خوشکم لەو سەفەرە بەشدار نەبوون، لەگەڵ ئەم تەگەرەیەشدا دەبێ بڵێم ڕووداوی ژیانی منداڵێکی ٤-٥ ساڵی ئەگەر لە بیرکردنەوەدا نەختێک پێش و پاشیش بکەوێ زەرەر بە هیچ کێشانە و پێوانە و مێژووی کۆمەڵایەتیمان ناگەیەنێ. تەنها زەرەرێک هەبێ لەوەدایە کە خۆم لە وردە حیسابی هەڵسەنگاندنی تێن و تاوی ڕووداوی قۆناغە سەرەتاییەکانی ژیانم نەختێک دڵشکستە دەبم چونکە دڵم ئارامتر دەبێ ئەگەر ڕێچکەیان بە ڕێکی بێتە ناو نووسینەوە. بەخێر ئەگەر تۆیش، ئەی خوێنەری نووسەر، کەوتیتە سەر باری یادنووسی وەکوو من ئەم دڵشکاویەت دێتە بەر.

لە ساڵی ١٩٢٤ باوکم ناچار بوو لە ڕووی تەکلیفەوە ئەندامەتی (مەجلیسی تەئسیسی) قبوڵ بکات. هەرچی خاوەن ڕەئی و قسەڕۆیشتوو هەبوو لە براگەورە و پیاوماقووڵ و ریشسپیی شار وەهایان پەسەند کرد باوکم نوێنەری شار و وڵاتی کۆیێ بێ. من لەو دەمەدا منداڵێکی پێنج ساڵی بووم، هۆشم بەو جۆرە کێشانە و پێوانەیە نەدەشکا و هیچیشم لێی بە بیر نەیاتەوە ئەوەندە نەبێ کە دەمزانی، بە هەستی ساواییم، هاتوباتێک لە بەیندا هەیە و قەڵەباڵغی لە ماڵماندا پترە لە عادەتی، تەنانەت ئەگەر یەکێکی قسەزان بە بیرم نەهێنێتەوە ناتوانم بڵێم ڕۆژی بەڕێ کردنی باوکم بەرەو هەولێر و لەوێوەش بۆ بەغدا چۆن بووە.

دوای بەسەرچوونی ئەو کژەی کۆبوونەوەکانی مەجلیس هاتوباتی گەڕانەوەی باوکم بۆ کۆیێ جموجووڵی پووره هەنگانەی خستە ناو شارەوە، بە تایبەتی ماڵی خۆمان.

خەبەرێک بڵاوکرایەوە، گۆیا باوکیشم لە هەرای بەغدا دژی پەیمانی نێوان عێراق و ئینگلیز کوژراوە. دیارە خەبەری ئەوتۆیی لە دوو ڕووەوە پەرە دەستێنێ. ڕووی یەکەم ئەوەیە بە عادەت هەموو خەبەرێکی گرنگ، خۆش بێ یا ناخۆش بێ، بەسەر زارانەوە خول دەخوات و دەئامسێ، هەتا خەبەریش ڕوو لە ناخۆشی بێ پتری بە سەرەوە دەندرێ، چونکە کۆمەڵی زوڵم لێکراو و کەنەفتی وەکوو هی خۆمان تەجرەبەی لەگەڵ ناخۆشیدا پتر بووە، بۆیەکا پتر بە تەمای ناخۆشییە تا خۆشی. ڕووی دووەم ئەوەیە، هەموو ئەو کەسانەی لە ناحەزی و حەسادەتدا ناڕاحەت دەبن بە خۆشی و شۆرەتی شەخسی حەسوودی پێ براو، جۆرە تەسکینییەک لەوەدا شک دەبەن کە باسی ناخۆشی وەپاڵ شەخسەکە بدەن. بەڵام ئێمە – مەبەستم ئەوانەن کە بەرپرس و ئاگاداری کاروباری ماڵەوە بوون – دەمانزانی باوکم سەلامەتە و چ ڕۆژێکیش بەرەو وڵات دەبێتەوە. چ لە ڕێی حکومەتەوە بێت و چ لە ڕێی مەلا ئەفەندیی هەولێرەوە بێ، ڕۆژانە ئەحواڵی باوکم بەو خەڵقە دەگەییشت، چ جایی ئەوەی ناوناوە ڕاسپاردە و دیاری و کاغەزی دەگەییشت. بە هەمە حاڵ گەڕانەوەی باوکم لەو سەردەمەدا ڕووداوێکی زێدە بەرچاو بوو. هەر کە زاندرا گەییشتە لای مەلا ئەفەندی لە هەولێر، کەسانی نزیکی وەکوو مام و هەندێک لە خزم و دۆستی خۆماڵی بەرەو پیریەوە چوون، دوای ئەوانیش کە زاندرا هاتۆتە هەڵەجە لای شێخ مارفی شێخ کەریمی بەرزنجی کە خاڵە گەورەی مامم بوو، ئەهلی شار و بەشێکی ئەهلی دەشت لەوانەی حاڵ و بارێکیان هەبوو بەرەو هەڵەجە جمین. لە ئەشراف و توجار و گەورەپیاوی شار کەس نەما ڕووەو هەڵەجە مل نەنێ، تەنها جەمیلاغا نەبێ، کە قایمقام بوو، ڕێی نەبوو، گلەییشی لێ نەدەکرا، شار بەجێ بهێڵێ. ئەویش لە ڕۆژی گەڕانەوەی بە خۆی و دەستەی دایەرەی حکومەتەوە چەند سەعاتێک بە سواری بەرەو پیریەوە ڕۆیی، کە گەییشتنە شاریش تەرتیبات وەها کرابوو کە یەکەم دابەزینی لە دیوەخانەی جەمیلاغا بێ.

من لەو تەمەنەدا هەستی هاتوبات و تێک هاویشتنی خەڵق و قەڵەباڵغی لە ڕادەبەدەر و ئەو جۆرە شتە بەرچاوانەم دەکرد‹١٤›. بەر لە گەییشتنی باوکم و ئەو قەڵەباڵغییە نەبیستراو و نەدیتراوە خەڵقی شار بە گەورە و گچکە و ژن و پیاوەوە تێکڕایان لە چاوەنۆڕیی هاتنەوەی باوکم ڕژانە مەزرای لای گردی مام جەردیس و باسکی عارەبیان کە دەکەوێتە سەر ئەو ڕێگایەی لە جنوبی شارەوە بە دەرکی گەروو سۆرکدا دێتە ناو شار. ئەو ڕێگایە بۆ ماڵی جەمیلاغا و گەڕەکی ئێمەش نزیکترە تا ڕێگایەکی دیکە.

من لەگەڵ کافیەی مەلایان و چەند کەسێکی دیکە لە ژن و پیاوی ماڵی خۆمان وەکوو خەڵقی دیکە هاتینە سەیری ئەو هەرایە و پتر لەوان بێئۆقرە بووین بۆ دەمی دەرکەوتنی باوکم لە دوای سەفەرێکی شەش مانگی. لە گەڕەکی خۆمان شایی و زەماوەند دەگەڕا و ئەهلی ماڵەوە خەریکی کار دروستایی مێوان و پێداویستی ڕۆژێکی وەها دەگمەن بوون. تەمەنم ئەوسا ٥–٦ ساڵی بوو، بە بەر هۆش و گۆشی ئەو دەمەوەم نەبوو لە هەموو سەروبەرێکی هەرای وەها گەورە بگەم، ڕەنگە لە هیچ ڕێکەوتێکدا وەها نەلوابێ کە ئەو عالەمەی شار بەشداری هاتوباتی ڕووداوێک ببن، کە سەرەتای سواران لە کلکەی گردی

کەکۆن دەرکەوتن، جموجووڵێکی تازە کەوتە ناو خەڵقەکەوە. بابی لەشکرێکی مام ناوەنجی سوار بە پیر باوکمەوە چووبوون. من چاوم بڕیبووە دەمی دەرکەوتنی (ئەسپە شێ) کە پێشتر گوتبووم بە دیاری لە خاڵوانمەوە بۆم هاتبوو، چونکە ئەو ئەسپە بۆ سواریی باوکم ساز درابوو. کە نزیک بوونەوە لێمان، من بەردەوام تەماشای باوکمم دەکرد، ئەو هەموو عالەمەی کە لە دواوەی و لە دەوروپشتییەوە و لە پێشییەوە بەرەو ناو شار دەچمین، لەو دەمەدا، سەرنجی ڕانەدەکێشام، کافیەی مەلایان و ئەوانەی لەگەڵی بوون دەشگریان و شادیشیان دەکرد. لە نزیکمانەوە و لە پشتمانەوە ئافرەتێکی بێئەژمار بە ڕاوەستاوی و بە دانیشتنەوە سەرگەرمی تەماشاکردن و بزرکاندن و پێکەنین و هەلهەلە و ئەو تەرزە شتانە بوون. بەڵام زۆر بە سەیری چەند ئافرەتێکی کە لێمانەوە نزیک ڕاوەستابوون و ئێمەشیان نەدەناسی کە دیتیان بە سەر پشتی ئەو ئەسپەوە پیاوێک لە هەیئەتی (مەلای گەورە) وا دێت و پێشیەوە دیارە کە ئەو هەرایە بۆ گەڕانەوەی ئەو لە کاردایە گوتیان: تو خوا تەماشای، ئەو قەپێلکەیان هێنایە بە شکڵی مەلای گەورە هەتا وا تێبگەین نەکوژرایە. تومەز خەبەری نەمانی باوکم چووبووە دڵی گەلێک کەسەوە بابی ئەوەی ئەو هەموو حەشاماتەی بە پیریەوە چونە هەولێر و بۆ گەڕانەوەی چەندین سەعاتە زوربەی خەلقی شار بە ئینتیزارەوەن نەتوانێ بە درۆی بخاتەوە. لەو دەمەدا من ئاگام لەو تەرزە قسانە نەبوو، ئەوانەی لەگەڵمدا بوون بۆ ئەهلی ماڵەوەیان دەگێڕایەوە...

لە چەند و چۆنی ژیان و بەسەر بردنی ئەو ڕۆژانەم تەنها هاتنەوەکەی باوکم لەبیر ماوە، لە خۆمەوە ناتوانم بڵێم فلانە ڕووداو یاخود فلانە باری ڕەفتارم هی ئەو ڕۆژگارەیە. دوور نییە ڕووداوی شاردنەوەی حەفت ڕوپیەی جەژنانەم لە مەخزەنی کێلوونی ژوورێکی ماڵەوەمان، کە لە ئەڵقەی سێیەمی ئەم گەشتە باس کراوە هی ئەو سەردەمە بێت. بەڵام هاتوباتی دروست کردنی ئەو بەشەی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە ناوی نرا (مدرسە) هی لەبیر کردن نییە، مەسەلەکەش حیکایەتۆکێکی بە دواوەیە.

جارێک لەو جارانەی کە باوکم لە دەمی نیابەتیدا دیدەنی مەلیک فەیسەلی یەکەم دەکات وتووێژیان دەکێشێتەوە بۆ باسی ئایین و زانستەکانی ئیسلامی و زمانی عەرەبی و ئەو جۆرە بابەتانە. مەلیک فەیسەڵ لە قسەکانیدا دەردەبڕێ کە حەز دەکا لە ئایین و لە زماندا پتر قووڵ بێتەوە تا ئەوەی بەم ڕستەیەی عەرەبی مەبەستی خۆی دەردەبڕێ، «ارید أن استکمل معلوماتی فی الدین و فی العربیە عند سماحتک». ئیتر هەر لەو دیتنەدا بڕیار دەدرێ کە لە هاوینی داهاتوودا سێ مانگ بێتە کۆیێ بۆ ئەم مەبەستە. دیارە دەبێ جێگە و ڕێگەیەک ڕێک بخرێ لە دەرس و تەحسیلی مەلیک بوەشێتەوە. مەلیک فەیسەڵ چەند هەزار ڕووپیەیەکی نارد (دوو ڕوپیە دەکاتە ١٥٠ فلس) ئەو شوێنەی پێ دروست بکرێ. هاتوباتی دروست کردنی مەدرەسە لە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد چونکە بۆ موناسەبەیەکی وەها گرنگ بوو گەلێک لە بارستی خۆی پتر دەنگی دەدایەوە و خەڵقی تێ دەورووکان. خۆشبەختانە سەرچاوەیەکی نووسراوی گومان لێ نەکراو هەیە یاریدەی ڕوون کردنەوەی ئەم لایەنە دەدات. ساڵی ١٩٥٣ کە نائیب بووم، نامەیەکم وەرگرت لە مەلا ئەحمەدی ئیمامی مزگەوتی (زیوە و مزورکا) لە ئامێدی گەلێک بیرەوەریی ئەو ڕۆژگارانەی تێدا بوو کە لای باوکمی خوێندووە و ئیجازەی لێ وەرگرتووە. لێرەدا چەند

دێڕێکی ئەو نامەیە دەخوازمەوە کە پێوەندییان بە دروست کردنی ئەو مەدرەسەیە و هێندێ سەروبەری ناواخنی نووسینەکەمەوە هەیە. لە بەرەو کۆتاییی ڕووپەڕەی دووەمی کاغەزەکەی ئەمانە دەنووسێ، بە عەرەبی نەک کوردی کە دواتر عوزر دەهێنێتەوە بۆ لەبیرکردنی نووسینی کوردی بە لەهجەی سۆرانی و گۆڕانی ڕێنووسی تازەی کوردی کە ئەو زەفەری پێ نابات. مامۆستا دەفەرموێ:

«ایها الاستاذ السید کاکه مسعود أنا سکنت في حجرة مسجد جدکم الحاج محمد أسعد أفندي لمدة اربع سنین تقریبا وفیها أخذت العلم من العالم الکبیر والعلامة النحریر والدکم المرحوم طیب الله ثراه وجعل الجنة مثواه ومأواه وحین الختام اخذت منه الاجازة العلمیة وذلك بتأریخ ١٣٤٦ هـ (١٩٢٧م) حینما کان المرحوم قاضیا وجمیل آغا قائمقاما وقد أخذت الاجازة في المدرسة الجدیدة التي شیدها له الملك فیصل الأول بحفلة عدیمة النظیر دامت ثلاثة أیام بلیالیها حضرها رؤساء الدوائر وحضرها جمیع صفوف المدرسة الرسمیة بزیهم الرسمي وبأناشیدهم وکنت انت ایها الاستاذ السید في دور الطفولیة ولا ادري هل کنت في الصف الاول أو الثاني والشقیقة السیدة نجیبة خاتون متقدمة علیك ومن العجب أن عبدالمقتدر کان یحبني حبا جما وما سبني قط خلال تلك المدة الطویلة وکان یسب کل من شاء حقیرا أو عظیما وفي تلك المدة تصادف انه جاء عندي وخدمني الشخص الذي سود الله وجهه وجعل جسمه مطابقا لاسمه المدعو حمه رش فاراد أن یسرق من بیتکم شیئا مکافأة لکم علی احسانکم ففضحه الله علی رؤوس الاشهاد فالقي القبض علیه الاستاذ الوالد في نصف اللیل تقریبا...».

لێرەدا مامۆستا یادی عەبدولموقتەدیر و بەدوا ئەودا حەمەدی ڕەش دەکاتەوە کە لە ئالقەی پێشووتر ناوی خۆی و باسی دزینەکانی هاتنەوە ناو ئەم نووسینەوە، نەختێکیش ئاهەنگی دروست کردنی ئەو مەدرەسەیە ڕوون دەکاتەوە کە ئەگەر ویستبای دەیتوانی پتری لەسەر بڕوات، چونکە تەنها ئاهەنگی دەست بە دروست کردنی سێ ڕۆژی خایاندووە، پێشتریش هەرگیز ڕووی نەداوە لە کۆیێ خانوویەک بە ناوی سەرۆکی دەوڵەتەوە بۆ تاکێکی ئەو شارە بە ئاهەنگی ڕەسمییەوە بنیات بنرێ. من لەبەر ساواییم کە جارێ نە چووبوومە مەکتەب، هێندەی مامۆستای نامەنووس وردییاتی ئەو هاتوباتەم بە بیردا نایەت بەڵام لە تێکڕای قەڵەباڵغی و تێک هاویشتنی خەڵق و سەرەتاتکە کردنیان لە عەمەلە و وەستای بەننا و ئەو جۆرە دیمەنانەوە دیمەنێکی گشتی دەوامەداری بیندرێژی پڕ جموجووڵ و چالاکی یاد دەکەمەوە کە لە کۆتاییدا سەری گەیاند بە ڕایەڵ کردنی ڕستەیەکی درێژی جل لەسەر هەڵخستن لە لایەن وەستای بەنناوە کە خوا لێ خۆشبووی وەستا شاکر بوو، ئیتر هەرچی خاوەن ناو و جێگە و ڕێگە و هێز و پێزێکی شار هەبوو تۆپە قوماشی دەهێنا و وەکوو جلکی شووراو بەو ڕستەیەیدا دەکرد و دەبوو بە خەڵاتی وەستا. بریق و باقی ئەو تۆپە قوماشانەی هەمەجۆری هەمەڕەنگ تا ئێستاکەش لە مێشکمدا دەتریسکێتەوە وابزانم بە ناوی منیشەوە تۆپە قوماشێکیان کرد بە شاباشی وەستا.

مامۆستا لە نامەکەیدا دەڵێ لە ١٩٢٧ ئیجازەی وەرگرت و ئاهەنگەکەشی لەو مەدرەسەیە بووە. ئەوسا من لە پۆلی یەکەمی سەرەتایی دەرچووبووم بۆ پۆلی دووەم. هەرچی دروست کردنی مەدرەسەکە بوو لە ١٩٢٥ دەستی پێ کرد و تەواویش بوو کە جارێ من نەچووبوومە مەکتەب. بە هەمە حاڵ مەلیک فەیسەڵ

نەیتوانی بێت بۆ کۆیێ. وابزانم گیروگرفتی ئیستیفتای ولایەتی مووسڵ دەرفەتی نەدا، نامەیەکی عوزرخوازی و کۆمەڵێک کتێبی بە دیاری هەنارد بۆ باوکم بەڵام ئەوەندەی من هەستم بە شتان کردبێ بۆم ڕوون دەکاتەوە کە باوکم ئەو وەعدە بە خیلافەی مەلیکی لەبیر نەکرد، دواتریش کەڵەکە کردنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتیی ئەودا وەعدە بە خیلافەکەی زیندووتر دەکردەوە تاکوو لە دەرفەتێکدا بایی ئەوەی مومکین بێ، مرۆڤێکی ڕێز لە خۆناو تۆڵە لە مەلیکێک بستێنێتەوە، باوکم بە زیادەوە، تۆڵەی لە مەلیک فەیسەڵ ستاندەوە. بە خێر لە شوێنی خۆیدا ئەم لایەنە ڕوون دەکرێتەوە و هەڵوێستێکی پر جورئەتی باوکمی تێدا مەفهووم دەبێ.

لە نامەی مامۆستادا باسی جنێودانی عەبدولموقتەدیری تێدایە: قسەی مامۆستا ڕاستە بەڵام دەبێ ڕاستییەکی دیکەی وەپاڵ بدرێ تاکوو ئەو «جنێوفرۆشی» یە جێگەی ڕەوای خۆی پێ بدرێ، عەبدولموقتەدیر بە دەردی شەپرەی ساوایان ئەو هۆشەی نەمابوو بە نیازی سووک کردن جنێو بدات. بۆ بێتالعی خۆی و ئەو کەسەی ڕێکەوت دەیکرد بە نیشانەی تیری قسەکانی، هەندێ شوێنەواری کۆنە زەکاوەتیی بەر لە دەردەکەی پێوە مابوو، تا بڵێی ڕقی لە درۆ بوو، تا بڵێی کاری بێجێی بە لاوە ناشیرن بوو. درۆی لە هەر کەسێک بدیتایە یەکەندەردوو بەو زمانە شکستەی شەپرە لێ دراوی خۆیەوە لە دەستی دەنا، دەیگوت (بەسەری جەنابی بابم وادەکەی لەبەر درۆیەکی) واتە (بەسەری جەنابی بابم درۆ دەکەیت) ئیتر کابرای وەها سەرشکێن دەکرد، ئەگەر شەرمی بە خۆی بوایە جارێکی دیکە لای ئەو درۆی نەدەکردەوە.

زۆر کەسی حەز لە گەپ کردوو بە ئانقەست زرە درۆی ناقۆڵایان لە لا دەکرد، هەر بۆ ئەوەی جنێوی شەق و پەقی حاڵەتی ڕق هەڵستانی لێ ببیەن، ماڵم هەقە ئەویش دریغی لێ نەدەکردن، ئیتر بەو زمانە شێواوەی شەپرەداریەوە تەعبیری وەها سەیری دەردەپەڕاند کە لایەنی جنێوەکەی لەبیران دەبردەوە و کابرای جنێوپێدراو لە هەموو کەس پتر بە خۆی و قسەکان پێ دەکەنی. ڕاستییەکەی گەلێک جاران لایەنی غەدر لێ کراو لەو تەرزە وەزعەدا عەبدولموقتەدیر خۆی دەبوو چونکە وەها سەغڵەت دەبوو بە کاری نالەبار و بە درۆ و فیشاڵ دەهاتە فێ گرتن. گوێی لێ بایە یەکێک بە زار جرت دەکێشێ هەر بە جارێ شێت دەبوو.

یەکێک لەو تەڵانەی کە هەموو جارێ پێوەی دەبوو ئەوە بوو کەوا بە عادەتی خۆی ئەگەر وشەیەکی تاکت بۆ درکاندبایە دەهات لە ئەلفەوە هەتا یێ، هاوکێشی ئەو وشەیەی دەگوتەوە، بە نموونە، ئەگەر بتگوتبایە، هۆ کاک موقتەدیر ئەرم، ئیتر وشەی دەژماردن، ئەرم، بەرم، تەرم... تا دەگەییشتە دەنگی (ک) وشەکە دەبووە (کەرم) ئنجا دەیزانی تەپکەی بۆ نراوەتەوە و شریتەی وشەکانی دەبڕیەوە و ڕووی لە کابرا دەکرد، هەی سەگی منافق... بەڵام بە خۆیشی پێدەکەنی. بەدوا ئەوەدا ئەگەر یەکێکی دیکە گوتبای (ئەگم) کاکە موقتەدیر پێدا دەچوو تا (سەگم)... خولاسە هەرگیز تەنبێ خواردوو نەدەبوو چونکە هەم هۆش کول بوو هەم ئەسیری عادەتی خۆی بوو. عادەتێکی هەبوو هەرگیز تەرکی نەدەکرد، ئەگەر ناوی یەکێکیان بردبایە لە بەیت و مەتەڵ و بەستەدا هەبوایە دەبوو ئەو شتە فۆلکلۆرییە بخوێنێتەوە و ناوەکەی تێدا دووپات بکاتەوە. لە (پێبازۆک) فەلاحێکی بەرچاو کە برای مام فەتاحی وەکیلی باوکم بوو ناوی

(سلێمان) بوو. چەند جاری هاتبایە لامان لە کۆیە و کاک موقتەدیر بیدیتایە بەر لەوەی ماندوو نەبوونی لێ بکا گوتەیەکی فۆلکلۆری دەخوێندەوە کە دەڵێ: ئەلوور بلوور تەکامێ، زەرتک شوورتک شەمامێ، ئاڵنجی باڵنجی سلێمان قنجی... پەنجەی بۆ مام سلێمان ڕادەکێشا و لە تریقەی پێکەنینی دەدا ئنجا ماندوو نەبوونی لێ دەکرد یان لەبیری دەچۆوە. جارێکیان چووە لای موستەعیدەکانی باوکم لە مزگەوتی گەورە، مێوانێکیان هەبوو مەلا خدر ناوێکی زۆر موحتەرەم و ئیجازە وەرگرتوو بوو. بە عادەتی هەمیشەیی بەخێرهاتنێکی گەرموگوڕ و بە سەروسەدایان لە کاک موقتەدیر کرد و مەلا خدریان پێ ناساند کە مەلایەکی وەها و وەهایە. ئەویش هەر کە ناوی (خدر)ی بیست دەماری فۆلکلۆر دۆستییەکەی بە خەبەر هات و دەستە ساغەکەی چەپەی بڵند کرد بەرەو مەلا خدر و گوتی: چەندم گوت خدری بەسێ، بە شەش خانان دامەڕسێ، ئیکەرێت بەڕێێ...!!

وەها دەبوو لە خۆوە قسەیەکی ڕێکی پێکەوە دەنا و دەیکرد بە بابەتێکی فۆلکلۆری وەک ئەوەی کە جارێکیان ئافرەتێکی دیت و بیستی ناوی (سارێ)یە، ئیتر دەستبەجێ و بێوەستان، بە لەهجەی ئاخاوتنی کۆیێ گوتی: سارێ، وەرە مارێ، پێکەوە بنووین هەتا بەهارێ...

کاک موقتەدیر لە دوو جۆرە گرەو هەرگیز نەیدەدۆڕاند: یەکێکیان چەڵەمەشکێنە ئەوی دیکەشیان شەڕە شیعرێ، لە بابەتی چەڵەمەشکێنە بۆ خۆم دیتم جارێکیان دوای نانی نیوەڕۆ کاکە موقتەدیر بەسەر دەستشۆرەوە دەستی دەشوشت ئاوی لە دەمدا بوو، کابرای مەسینە بە دەست کە چەڵەمەی لەگەڵ کاک موقتەدیر شکاندبوو، دەرفەتی دیت و سابوونی خستە دەستە ساغەکەی کاک موقتەدیرەوە، بەڵام بەر لەوەی بتوانێ بڵێ بردمانەوە، یان دۆڕاندت کاک موقتەدیر بە زاری پڕ ئاوەوە گوتی لەبیرمە هەرچەند قسەکەشی لەگەڵ ئاوەکە بە بڵمەبڵم لە زارەوە دەرهات. بۆ شەڕە شیعری چەند قەسیدەی لەبەربوون بە پیتی (ث، ض، ظ) کۆتاییان دەهات یان دەستیان پێ دەکرد.

دەردی شەپرە دووچاری مرۆیەکی زیرەکی هەستیار بوو بوو. لەوەوە ئاکامێکی لەنگەر نەبەستوو پەیدا بوو بوو، بەشێکی شەپرە و بەشێکیشی لێ هاتوویی بەر لە شەپرە بوو.

جارێکیان چوو بۆ لای فەقێکانی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد، دیتی پیاوێکی مام حاجی لە ئەهلی گەڕەک کەوا شەوانە لە مەجلیسی باوکم پەیدا بوو خەریکە لەو حەوزەی دەزنوێژی لێ دەشوورێ تارەت دەکات، یەکسەر چووە لای قایمقام، جەمیلاغا و ناچاری کرد ئەو ڕۆژە تا ئێوارێ مام حاجییان خستە بەندیخانەوە، دواتریش بە خاتر خوایی لێی خۆش بوو. کاک موقتەدیر لەگەڵ ئەو دەردە کوشندەیە چهرەیەکی بەرچاوی کۆیە بوو، تێکرا، لایەنی چاک و خراپی بخرابایە سەریەکدی، شەپرەدارێکی ئێسک سووکی قسەخۆشی خۆشەویست بوو.

لەگەڵ دەستەودایەرەی مەکتەب پێوەندییەکی بە تین و بەردەوامی هەبوو، خۆیشی بەر لەوەی دەردەکەی دووچار ببێ قوتابی و هاوڕێێ دەرس و دەوری مەلا فەتاحی مەلا عیزەت و مەلا نافیعی مەلا سبووح و کاک مەجیدی ئامۆزام بوو ناویشی بە زیرەکی دەرکردبوو. لەبیرمە کە قوتابی بووم، ئەو ڕۆژەی کاک موقتەدیر هاتبایە مەکتەب مدیر و مامۆستاکان و قوتابییەکانی پۆلی پێنج و شەش لەگەڵیدا خەریک دەبوون و دڵیان ڕادەگرت و ئەنواعی گەپ و سوحبەتی خۆشکەڵەیان بۆ دەهێنایە کایەوە.

بەهاران قوتابییەکان کە حەزیان لە سەیران دەبوو مدیریشیان پێ ئیقناع نەدەکرا خێرا هانایان بۆ کاک موقتەدیر دەبرد و لای باوکم تکای بۆ دەکردن ئەویش پسوولەی بۆ مدیر دەنووسی، مدیریش، خوا لێ خۆشبووی مەلا عەبدورڕەحمان شەرەف، قسەی باوکمی نەدەشکاند و دەیکردە سەیران... ئیتر هوتافی (بژی کاکە موقتەدیر) لە قوتابییانەوە بەرز دەبۆوە. کاک موقتەدیر بە گەلێک باردا بۆ کەسانی دەوروبەری خۆی مایەی خۆشوەختی و نوکتەبازی و فەرامۆشی بوو، لە هەر جێگایەک دیار کەوتبایە یەکەم ئاکامی دەرکەوتنی لای خەڵقەکە پێوە گەشانەوە دەبوو. تالاّیی دەردەکەی، بە زۆری، بۆ خزمی نزیکی خۆی بوو. لەگەڵ خزمانیش ئاغڵەب هەر بە پێکەنین و گەپ و گەشایی دەیبردە سەر.

دوو سێ ساڵی کۆتاییی عومری حەزی دەکرد ژنی بۆ بهێنن و بە هۆشە کولەکەی خۆی پشتگیریی لەو حەزەی دەکرد. بە نموونە، دەیگوت، بە سەری جەنابی بابم فلاّنە کەس وا دەکا لەبەر دوو ژنان ئەمن سمێڵیشم گەورەترە لە سمێڵی ئەو وا ناکەم لەبەر ژنەکێ.

گەلێک جار خەڵقەکە ئەم لایەنەیان دەکردە هۆی تەڕدەماغی و قۆشمەیی و نوکتەی جۆراوجۆریان لێ پەیدا دەکرد، یەکێک لە خەڵقی گەڕەک ژنێکی پیر و یەکێکی جەحێڵی هەبوو، خۆیشی حەزی لە نوکتە بوو، دەیگوت کاک موقتەدیر ئەگەر حەزت لە ژنە (داکی گەورەت – مەبەستی ژنە پیرەکەی بوو) لێ پیرۆز بێ، ئەویش بە دڵسافییەوە دەیگوت: ناپیاو، توسەری جەنابی بابم وەها بکە لەبەر ژنە جوانەکەت لۆ خاتری من.

کاک موقتەدیر هەر لە نیازی ژن هێنانەوە دەیگوت: لە سەربانان قیرەقیر شایی کاک موقتەدیر. گورج خاڵی، مەلا عیززەت لێی دەقۆستەوە: لە کۆلاّنان تەپوتۆز شایی خاڵی ڕدێن بۆز. ڕۆژێکیان بە هەڵەداوان هات بۆ لای باوکم و بە گەرمی داوای لێ کرد ژنێکی بۆ بهێنێ. باوکم پێی گوت: ڕۆڵە من ژنم هێنا تۆی لێ بوویت، تۆ ژن بهێنی دەبێ چی لێ پەیدا بێ...

لە چارەسەرکردنی دەردەکەی ئەوەی مومکین بوو هەوڵی بۆ درا. جارێکیان هەناردرا بۆ خەستەخانەی کەرکووک کە ئەوسا جارێ ئۆتۆمۆبێل پەیدا نەبووبوو، دکتۆری ئینگلیز لەو خەستەخانەیە سەرپەرشتییان دەکرد... جارێکی دواتر هەناردرا بەغدا، خاڵی مەلا عیززەت و چەند کەسێکی دیکەی لەگەڵدا بوون. لە فەحسی ڕۆنتکین دەرکەوت ئێسکێکی جامی سەری سەرەژێر ڕۆ چوو بووە ناو مێشکی. دکتۆرەکان بە مەلا عیززەتیان گوتبوو دەتوانین عەمەلیەتی بۆ بکەین بەلاّم لایەنی تێدا چوونی یەکجار بەهێزترە لە ڕزگاربوونی، مەلا عیززەتیش دڵی نەهاتبوو بیداتە دەم چەقۆکارییەکی کە سەدی نەوەدی بکێشێتەوە بۆ مردن. دواتر کە هاتنەوە بۆ کۆیێ، باوکم بە مەلا عیززەتی گوت خۆزی عەمەلیەتەکەت بۆ دەکرد. گوتی قوربان وەڵڵاهی وەک ئەوەم دەهاتە پێش چاو کە بەرخ تەسلیمی قەساب بکەم، دڵم بڕوایی نەدا.

ڕووداوێک لە کاک موقتەدیر دەگێڕمەوە، بەر لە مردنی بە چەند ڕۆژێک خۆم چاوم لێی بوو کە ڕووی دەدا مەبەسیشم نییە خوێنەر بهێنمە سەر باوەڕکردن بە تەعلیلی غەیبی، حەز دەکا دیاردەکە بداتەوە بە (نفس، عقلی باطن ...هتد) یا هەر شتێکی بە باوەڕی خۆی جێی متمانە بێ، بەلاّم لێم بسەلمێنێ کە چی دەیگێڕمەوە یەک زەڕڕە گومان لە ڕاست بوونی ناکرێ. چەند ڕۆژێک بوو کاک موقتەدیر هەر باسی بەهەشت و مردنی دەکرد. هەتاکوو جارێکیان ڕووی لە بابم ناو گوتی بابە بەسەری جەنابی بابم

بەهەشت زۆر خۆشە هەر دەبێ وا بکەین لەبەر بەهەشتەکی (واتە: دەبێ بچینە بەهەشت) باوکیشم مەیلەو بە زەردەخەنەوە پێی گوتەوە رۆڵەکەم خوا حەز بکا دەچینە بەهەشت ئەمما جارێ زۆر زووە سەبری لێ بگرە. کاک موقتەدیر هەر لەسەر قسەی خۆی سوور بوو، تەنانەت پێوەی دیار بوو وەزعی ئاسایی و عادەتیی خۆی پێوە نەماوە و فکری – ئەگەر بتوانین بڵێین فکری هەبووە – لە تەشویشدایە.

رۆژێکیان چێشتەنگاو بوو من لەگەڵ کاک موقتەدیر لە کەلەگی کۆشکی ماڵەوەمان کە بەسەر حەوشەی حەرەمیدا دەنواڕی ڕاوەستابووم دیتم لە نکاو کاک موقتەدیر ڕووەو قیبلە چاوی ئەبڵەق بوون و رووی بزرکا بەڵام بزرکانی گەشایی و هاواری کرد، وەڵڵاهی دیتم، بەسەری جەنابی بابم دیتم، وەی چەند خۆشە بەهەشت... هەر ئەمەی گوت و گوڕی بەست بەرەو حەوشە لە پێپلیکانەوە سەرەژێر ڕۆیی بە خێراییەکی ئەوتۆ هەرگیزاوهەرگیز دەیەکی ئەوەش لەو ڕەچاو نەدەکرا لە حەوشەش بە گورگەلۆقە (کە لە هەموو ساڵانی نەخۆشییەکەیدا سێبەرێکی ئەوەشی لێ نەدیترابوو) بەرەو هەیوانی ئەوبەری حەوشەکەوە ڕۆیی کە باوکم و دایکم لێی دانیشتبوون و بە درێژاییی کاتیش بە دەنگی بەرزەوە دەیگوت و دەیگوتەوە، بەهەشت خۆشە، وەی چەند خۆشە، بەسەری جەنابی بابم دیتم... دەچمە بەهەشت... تا گەییشتە لای باوکم، ئیتر ئەوەی دەگوت و دەسووڕا و دەگەڕا وەک سەرخۆش باوکیشم خەریک بوو هێوری بکاتەوە. ڕاستییەکەی جۆرە حەپەسانێکی بەسەر هەموو ماڵەکەدا هێنا. خۆم لەو تەمەنەی یازدە ساڵیمدا نەمدەزانی فکرم بۆ کوێ ببەم مەگەر ئەوەی کە بڵێم شێتێکە و هێزێکی وەک جەزبە گرتن وررووژاندی، یان بەڕاستی شتێکی هاتە بەر چاو لەو بەهەشتە بکات کە خۆی باوەڕی پێی هەبوو.

بەهەمە حاڵ دیمەنەکە یەکجار بەولای عادەتییەوە بوو، بە خەیاڵی کەسیشدا نەدەهات موقتەدیر ئەو هێزەی ماوە یان قاچە سەکەتەکەی دەتوانێ هەنگاوی ئەوتۆیی پێ هەڵبهێندرێ. ئەو ڕۆژە هەر خەریکی (بەهەشت و بەهەشت خۆشە و دەچمە بەهەشت) بوو. وابزانم هەر ئێوارەی هەمان ڕۆژ یان ڕۆژی سبەینێ فێیەکی وەهای گرت خستییە ناو جێگەوە و لێی بەهۆش نەهاتەوە لە چەند ڕۆژێکدا کە کەوتە ناو جێگە وردە وردە ژمارەی فێیەکانی زیادی کرد تاکوو وەهای لێ هات لە دەقیقەیەک دوو دەقیقەدا جارێکی دەگرتەوە بەڵام بێ هەڵپە و زیرە و لنگە فرتکێ. هەر ئەوەندە بوو دەلەرزی و ڕووی دەبزرکا.

باوکم بە خەتی خۆی لە مەرگی موقتەدیردا ئەمەی بە عەرەبی نووسیوە: «انا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم توفي ابني وقرة عيني المعصوم المبتلي بالفالج والصرع الشديد وقد ذقت مرارة الموت كل يوم مرات عديدة حين ارى نوبات صرعه قد عجز الاطباء عن مداواته منذ سنين وهو عبدالمقتدر ولم ير من عمره لذة وقد جاوز العشرين في ليلة الخميس بعد الساعة الثامنة منها غرة شهر شعبان المعظم سنة ١٣٤٨هـ.ق ١٣٠٧هـ.ش ١٩٣٠م».

ئەم (الساعة الثامنة) یە هی پاش ڕۆژاوایە نەک پاش نیوەڕۆ. مامۆستای نامەنووس کە یادی کاک موقتەدیری تێدا کردبوو دەڵێ لە ساڵی ١٩٢٧ز ئیجازەی لە باوکم وەرگرتووە و ئاهەنگەکەشی لە (مدرسە)ی ناوبراودا بووە، ڕاستییەکەی من ئەو ئاهەنگەم بە بیردا نایەتەوە، یاخود دەبێ بڵێم لەو ئاهەنگانەی کە لەو مەدرەسەیە بەرپا بوون نازانم کامیان هی مامۆستا بووە، بەڵام ئاهەنگێکی زووترم دێتەوە یاد کە جارێ نەچووبوومەوە مەکتەب قەڵەباڵغییەکی زۆری لەو مەدرەسەیەدا کۆدەکردەوە، باوکم

کچی خۆی (عفت) کە خوشکە گەورەی عبدولوقتەدیر بوو دا بە شێخ حەسەنی حاجی سەیید گوڵ. شێخ حەسەن ئامۆزای دایکم بوو، منیش هەر پێم دەگوت خاڵە حەسەن، هەمووشمان بەو خوشکە گەورەیەمان دەگوت (یاعیففەت).

قەڵەباڵغیەکی زۆر لە سوارانی پژدەر هاتن بۆ گوێستنەوەی بووک، لەگەڵیاندا شێخ حسێن برای شێخ حەسەن و هەندێک لە خاڵەکانیان و پیاو ماقووڵانی دیکەی پژدەر. باوکم لەو مەدرەسەیە بەخێری هێنان و هەر لەوێش نان دەخورا و کاردروستایی نووستن و ڕاحەتی مێوانان دەکرا. ئێستری باڵەبانی بە تاقەتی پان و پۆڕیان لەگەڵدا بوو بەتایبەتی ئەو ئێسترەی کەژاوەی بووکی بەسەرەوە بوو بەستەزمانێکی هەڵکەوتوو بوو. هەر لەبیرمە چۆن بووک و بەربووک خرانە کەژاوەوە، بەربووک (نەنە عەیشێ) ئافرەتێکی سەرسپیی ڕەقەڵەی ئێسک ساغ بوو، بەزۆری هەر ئەو مامانی دەکرد بۆ ئەو ماڵانەی پێیان دەگوترا ماڵەگەورە. چەند جاران وەها بووە لە هاویندا کە ماڵمان لە چنارۆک بووە و کاریان بە مامان هەبووە ئەم نەنە عەیشێیە بە خۆی و تاقمی مامانییەوە هاتۆتە چنارۆک و نزیکی مانگێک لەگەڵمانی ڕابواردووە. لە کەسبی خۆیدا لێزان و دڵسۆز بوو. نزیکی دە ساڵی دیکەش دوای ئەو ساڵە ژیا و زۆر بە پیری مرد.

یاعیففەت چەند کەسێکی خۆشمانی لەگەڵدا چوو بۆ سندۆلان، لەمانە خاڵی خۆی مەلا عیززەت و وەکیلی باوکم تاهیری حەمەلاڵ، بە چەند پیاوێکی دیکەشەوە. ترس هەبوو لە سەلامەتیی کەژاوە کە بە تەنگی (خدران)دا تێدەپەڕێ چونکە زۆر سەرەژێر و چرگەن و بەرداوی و لاپاڵ و هەڵدێر بوو بەڵام خەڵقی زۆر و پسپۆڕی ڕێگا و خاوەن هێز کەژاوەیان بە سەلامەتی لەو تەنگەبەرەیە تێپەڕاند... من لە ماڵی خۆمانەوە هەتا سوارەکان لە شاخی هەیبەتسوڵتان ئاوا بوون هەر بە دیاریانەوە بووم. لەبیرمە چۆن کە بە شاخ هەڵدەگەڕان و پێچیان دەکردەوە وەک ڕێچکەی مێرووم دەهاتنە بەرچاو، لەو دوورایی‌یەشەوە هەر هێندەی مێرووی ڕەش خۆیان دەنواند.

یاعففەت کە گەییشتە ناو پژدەرییان ناوەکەی بوو بە موشکیلە، بۆیان نەدەگوترا بڵێن (عیففەت). بە زۆری هەر دەیانگوت (یای حیفریت، حیفریت خان). لەوەوە بڕیاری گشتییان دا و ناویان گۆڕی بە (عیسمەت خان). ئیتر کە دەهاتەوە کۆیێ دەبۆوە بە عیففەت خان و کە دەچۆوە پژدەر باری دەگۆڕا.

لەلایەن ئاکارەوە ئەم ئافرەتە لە فرشتەی دەکرد، خاوەن دڵ و تەبیاتێک بوو هەرچی خەوش و لەککە هەبێ تێیدا نەبوو. دایکم کە گۆیا بۆ ئەو زڕدایک بوو من و نەجیبەش زڕبرا و زڕخوشک، بەلایەوە وەها خۆشەویست بووین هیچ سنووری نەبوو، تۆ بڵێ بۆچی ئەم جیهانەی ئادەمیزاد هێندە بەدبەختە بە کەم بوونی ژمارەی مرۆی ئەوتۆیی!

وەک لەبیرمە دوای گوێستنەوەی یاعففەت کە قوتابخانە کرایەوە من بووم بە قوتابی، بەر لەوە، نەجیبەی خوشکم لە ساڵی ١٩٢٥ چووبۆوە مەکتەب، منیش بێ ئەوەی گوێ بدەمە دەرس و دەوام هاتوچۆیەکەم دەکرد و مامۆستاکانیش لێیان دەسەلماندم بە کەیفی خۆم بچمە ژووری دەرس و بە کەیفی خۆم لێی دەرچم، بەڵام شتێک ڕووی دا لەو ساڵەی چوونە مەکتەبی بێخوێندن تاوی گەیاندە دەروونم، نازانم چۆناوچۆنی و بە هۆی چ سەبەبێکەوە سەلاحی ئامۆزام، کە بە ساڵێک لە من گەورەتر و قوتابیش

بوو، له حەوشەی قوتابخانه شەقێکی له مامۆستایەک هەڵدا. ئەم دیمەنه کاری تێکردم بێوەستان گەڕامەوە ماڵێ و به باوکم گوت ناچمە مەکتەبێک قوتابی شەق له مامۆستای هەڵبدا.

لەوە بەولاوە هیچ سەروبەرێکی دیکەی ئەو ڕووداوەم لەبیر نەماوە، وابزانم لەو ساڵەدا نەچوومەوە مەکتەب ناشزانم ساڵی دواتر له سەرەتای مەکتەب کرانەوەدا هەڵوەستم له ئاست چوونە مەکتەب چۆن بووە، بەڵام ئەوەندەم دێتەوە بەر یاد ناوناوە بەهانەم دەدۆزیەوە بۆ خۆدزینەوە له مەکتەب، ڕەنگە ئەم بەهانانە بڵقی بیرەوەریی شەقەکەی ساڵی ڕابوردوو بووبێت. بەر له چوونم بۆ مەکتەب دوو ڕوداوی بەهات و بات و سەروسەدام دێنەوە بەر یاد.

یەکێکیان سەفەری دایکم بۆ بەغدا به نیازی تەداوی، وەک بشزانم ئەو و عەبدولموقتەدیر و جەماعەتی لێرە به پێشەوە باسکراو بەیەکەوە سەفەریان کرد. ئێستا له بارێکدا نیم بتوانم پرس بەو کەسانە بکەم له من چاکتر ئەو سەردەمەیان به بیردا دێتەوە تا بزانم به دڵنیایی، ئاخۆ بەیەکەوە چوونە بەغدا یان به جودا. له ڕووی چەندوچۆنی ژیانی منداڵیمەوە هیچ فەرقێک لەوەدا پەیدا نابێ ئایا چۆناوچۆنی سەفەریان کرد. من بەهۆی دایانم یاعیسمەتەوە بێدایکیم پێوە دیار نەبوو، زۆریشم مەبەست نەبوو لەگەڵ دایکم بـم مادەم ئەو لەگەڵ بوونە یاعیسمەتم لەکیس دەدا، بەڵام نەجیبەی خوشکم درنەی داگرت بۆ چوونە سەفەر، تەنانەت دوای ئەوەی قافڵەی سەفەر کردووان بەڕێ کەوت و له شار چووە دەر نەجیبە فرسەتی وەرگرت و بەرەو ڕێی قافڵە کەوتە غار، پیاوێکی زۆر له پێشی باوکم ساڵحی مام عەلاو کەوتە شوێنی تا له شار دەرچوون نەیگەییشتێ. نەجیبەی خوشکم دەیگێڕێتەوە دەڵێ به غار له دەرکی گەروو سۆرکەوە شوێن قافڵە کەوتم بەو ڕێگایەدا که ڕووەو هەولێر دەڕوا، ساڵحم زۆر جێ هێشتبۆوە و لەوانە نەبوو بتوانێ بمگرێ، بەڵام بۆ بێتالعی جووتیارێک که هیچ ئاگای له بینبرکێی ئێمە نەبوو لەوژەکە لەوژەکە له گردی قشڵە به جووتە گاوە بەرەو مەزراکانی لای گردی عارەبی دەهاتە خوار. ساڵح بانگی کرد، هۆی جووتیار دادەی ئەو کچەم له بۆ بگرە. نەجیبە دەڵێ جووتیار ئاگای له هیچ شتێک نەبوو بەو بانگەوازەش بایی سەری موویەک خۆی نەچرچاند، خۆ ئەگەر بەردەوام بامایە له ڕاکردنەکەم جووتیاریشم نەدەگەییشتێ کەچی بەو بانگە ڕەق بۆی ڕاوەستام و بەغدا و هەولێرم لەبیر چوونەوە و لەگەڵ ساڵح گەڕامەوە ماڵێ... دواتر دایکم دەیگوت ئەگەر نەجیبەم بگەییشتابایە دڵم نەدەهات بیگێڕمەوە لەگەڵ خۆمم دەبرد، جا ئەوسا نەجیبە خەفەتی له جووتیار دەخوارد بەڵام چ فایدە.

سەفەری ئەوسای بەغدا له کەرکووکەوە تا کەنگربان به ئۆتۆمۆبیل و لەوێوەش به شەمەندووفەر بۆ بەغدا دەچوو. دایکم لەو سەفەرەدا جگە له کۆمەڵەی پیاوان ئافرەتێکیشی لەگەڵدا بوو مەشوور بوو به مامۆستاژن، خێزانی حاجی فەقێ محەمەدی جیرانمان بوو. ئەو مام حاجییە به ساڵدا چوو بوو، شەوانە لای باوکم بوو چەندی عەسرانیش باوکم چووبایە مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد حاجی فەقێ محەمەد لای دەبوو. مامۆستاژن ناوی (مریم) بوو بەڵام بەهۆی مێردییەوە پێی دەگوترا مامۆستاژن، به بیرم دێ ساڵێکیان بەیەکەوە چوون بۆ حەج. تەنها کچێکی بوو (فەقێ عەیشێ) ناو، شووی کرد به کەریمی حاجی حەمە ڕۆمی که خۆی و براکەی (وەستا تەهای جلدروو) و خوشکێکی (یاڕەحمەی خێزانی حاجی کەریمی ئاسنگەر) زۆر له نزیکەوە پێوەندی دۆستایەتییان پێمانەوە هەبوو. بنەماڵەی حاجی حەمە ڕۆمی

و حاجی کەریمی ئاسنگەر، لە ئاییندەدا شتێکیان لە سەر دەنووسم هەر لە چوار چێوەی ئەم گەشتەدا. کوڕێکی حاجی کەریم، میرزا، کە ساڵی ١٩٧٨ کۆچی دوایی کرد و برادەرێکی هەرە کۆنم بوو، ئەویش دەبێ لە سەری بنووسرێ و خەباتی بە خەڵق ڕابگەیەندرێ، تا ئێستاکە ئەو مرۆیە سەربازێکی نەناسراوی کوردایەتی و پارتی دیمۆکراتی کوردە. کەم کەس هەیە هێندەی ئەو خزمەتی بێ مزە و هەرا و بێ ناو و شۆرەتی کردبێ. ناساندنی ئەویش بە خوێنەری کورد قەرزێکی ئایندەی سەر شانمە. بگەڕێمەوە بۆ سەفەرەکەی دایکم و مامۆستاژن.

پاش ئەوەی مامۆستاژن لە زگ وەستایەوە تەنها کچێکی بۆ مێردەکەی بەرهەم هێنا خۆی کەوتە خەم خۆریی پەیدا کردنی ژنێک بۆ حاجی فەقێ محەمەد کە میرات گرێکی نێرینەی بۆ پاشەکەوت بکات. دۆزینەوەی ئەو جۆرە ئافرەتە ئاسان نەبوو چونکە مام حاجی پیر بووبوو. دەبوو ئافرەتێکیش بدۆزرێتەوە هەم خۆراکی ئەو بێت و هەم لە تەمەنێکدا بێت کەڵکی منداڵ بوونی پێوە مابێ. مامۆستاژن (پێشیان دەگوت حاجی مریەم) کچی شێخ تەها شێتەی بۆ خواست، شێخ تەها، ڕاستییەکەی شێت نەبوو بەڵام مرۆڤەکی ئاساییش نەبوو. دەستکورتی و بە ساڵدا چوون و پلەی نزمی لێهاتوویی ناچاری دەکرد بە گرتنە بەری کەسابەتیی ئەوتۆ لە ڕواڵەتدا کڕین و فرۆشتنی تێدا بێت و ناوەڕۆکەکەشی برای سواڵکردن بێت، بە زۆری چەند شقارتە و قەیتانی چەخماخ و بەردە چەخماخی لە باخەڵەکانی دەنا و دەگەڕا بەم و بەوی دەفرۆشتن کە تێیرا دەدیتن لێی دەکرن و بە زیادەوە نرخی بۆ حیساب دەکەن. بەڵام لەگەڵ ئەم حاڵەتەشدا شێخ تەها لە دیوەخانەی جەمیلاغا و ئاغاکانی غەفووری ڕووی خۆشی دەدیت و بەخێر دەهێنرا، لای ئەفەندی مەکتەب دیدەش ڕێزی بەقەدەر حاڵی لێ دەندرا، خۆ لەگەڵ مامۆستا زەکی هەناری چەندی بلێی زار سوحبەت و نوکتەبازی و شەڕەجنێوی مزرۆکەی ڕۆح سووکی بەرپا دەکرد. بە هەمە حاڵ شێخ تەهاش یەکێک بوو لە ڕووە کۆمەڵایەتییە ناسراوەکانی کۆیەی ئەو سەردەمە. خەڵق بە تێکڕایی پێیان دەگوت خاڵە شێخ تەها.

هەرگیز لەبیر ناکەم، ئەوەندەی زستانان دیبێتم جلکەکەی چوار نهۆم بوون، ڕۆخی دەلینگی شەلوار (یان دەرپێ)ی دەگەییشتە قاپان. شاقەلی کەواکەی لە نێوان ئەژنۆ و ڕۆخی شەلواری بوو. سەرکەواکەی دەگەییشتە ئەژنۆی، سەڵتەشی بەسەر هەموانەوە لەبەر دەکرد دەگەییشتە کەمەری. هاوینان نهۆمی دووەمی کە سەرکەوا بوو کەم دەبۆوە و دەمایەوە سێ نهۆم... مەعلووم لە بەهەشتیش هەروەها جلک لەبەر دەکا چونکە شەقڵ و دەقی پێوە گرتبوو.

مامۆستاژن کچی شێخ تەهای بۆ مێردی، مام حاجی گوێستەوە، خواش بە ڕەحم بوو کوڕێکی لەو ژنە پێ عەتا کرد ناونرا حەمەد مستەفا. لەبەر پێوەندی کۆن و جیرانەتی و دواتریش کە فاررووقی برام بوو، لە تەمەندا نزیکتری حەمەد مستەفا بوو. ئەم حەمەد مستەفایە بە زۆری لە ماڵی ئێمەی بەسەر دەبرد، بە تایبەتی چونکە حاجی فەقێ محەمەد زۆر نەژیا دوای بوونی مستەفا، خێزانە تازەکەشی بەو کوڕەوە دانەنیشت و چۆوە ماڵە باوکی، ئیتر مستەفا مایەوە بۆ مامۆستاژن کە لێی بوو بە باوک و دایک، ئەویش بە تەبیعەتی حاڵ و بە عادەتی خۆی ئاغڵەبی کاتی ڕۆژی لە ماڵی ئێمە دەبوو، ئیشێکی زۆری کژ لە دوا کژی ساڵ لە ماڵی ئێمە بەو مامۆستاژنە دەسپێردرا، دایکم لێی ئەمین بوو هەم لە ڕووی دەستخاوێنی و

دینداریی‌ەوە هەم لە ڕووی لێزانی و کابانییەوە. لەوەش بترازێ ماموستاژن نوێژکەری ڕۆژووگری بە عیبادەت بوو، هەمیشە لەگەڵ پووری گەورەم یافەخرە هاوبەرماڵ و هاوقیبلە و هاوفکر و زکر بوو، سەد جاران بەهەشتیان لێ پیرۆز بێ.

ساڵی مردنی حاجی فەقێ محەمەدم لەبیر نییە بەڵام سبەینەی کە خەبەری مەرگی زانرا لە مێشکم نەقش بەستوو بووە چونکە وەها ڕێک کەوت لە بانێکی خۆمانەوە سەرم بە حەوشەی ماڵی مام حاجیدا گرت دیتم لە سەر تاتەشوار بە مردوویی درێژکراوە، ئەو دیمەنەم قەت لەبیر نەکرد.

جاران بەر لەوەی ئەو خەڵقە لە یەکدی بکەوێتە کلکان، دۆستایەتی و جیرانەتی و ئیش بەیەکدی بوون و فریای یەکدی کەوتن و حقوق پاراستن و خەسڵەتی ئەوتۆیی تام و شامێکی لە ژیانی سادەی ئەو سەردەمانە دەگێڕا، کەسیشی تێدا زەرەر کردوو نەدەبوو، ڕەنگە کەسێکی دەست تەنکیش بوایە لەو پێوەندییانە پتر بەهرەمەند بێ تا دەگاتە بابای حاڵخۆش. دۆستایەتی و جیرانەتیی حاجی فەقێ محەمەد و ماموستاژنیش لەگەڵ ماڵی ئێمەدا بە درێژایی ڕۆژگاریان ڕووپەڕەیەکی گەش و خۆشی ئەو سەردەمانە بوو، دەتوانم بڵێم هەرگیز ڕووی نەدا نە لەوان و نە لە ئێمە شتێک هەڵکەوێ و ببێتە جێی گلەیی لای دراوسێکەی... ماموستاژن ئەمینداری دایکم بوو لە هەرچی پێی دەگوترێ پیت و بەرەکەت و کەلوپەل و ئەسبابی ناوماڵ، هەر لە برنج هەتا گەنم هەتا ڕۆن هەتا مێوژ و دۆشا و هەتا نیسک و ساوار و دانەوێڵە هەتا دار و چیلکە هەتا میوەی هاوینان هەتا مریشک و جووجەڵە هەتا جلک و بەرگی ناو سندووق هەتا پارە و پوولێکی هەبووبێ بۆ خەرجی هەمووی لەبەر دەست و دەمی ماموستاژندا بوو، ئەویش (سوێندی لەگەڵدا بێ) نەک هەر دەنکە دانەوێڵەیەک و فلسێکی بە لاوە نەناوە بەڵکوو بۆ ماڵەکەی ئێمە بە پەرۆشتر بوو لە ماڵی خۆی. دەک هەزار ڕەحمەت لە خاکی پاکی سەرقەبرت ئافرەتی خواناسی بە شەرەف.

هەر ئەو متمانە پێ کردن و تێڕا دیتنە بوو وەهای کرد دایکم بۆ سەفەری بەغدا ماموستاژن لەگەڵ خۆیدا ببات. کە هاتنەوە، دوای چەند مانگێک، باشترین دیاریی دایکم بۆ من ئەوە بوو پەیکەری بزنێکی بەسەر تەختەیەکی ڕەوڕەوەداری بۆ هێنابووم، درێژاییەکەی ٢٥ سانتیمەترێک دەبوو، کە ڕیشیت ڕاکێشابایە دەیباڕاند، بۆ ئەو سەردەمەی ١٩٢٥ عاجباتی وەها لە شوێنی وەکوو کۆیەدا کاری مۆتۆڕسایکلی ئیمرۆکەی دەکرد بگرە پتریش. منداڵانی گەڕەک پێوەی حەپەسابوون، تا ئەوەی ئیمتیازێکی گەورە بوو بهێڵم یەکێک لەو منداڵانە ڕیشی بزنەکەم ڕابکێشێ... بەڵام هیچ شتێک نەمر نییە، بزنەکەی منیش هەروەها، لە پێشەوە وردە وردە لێی تێر دەبووم، ئنجا تووکەکەی، واتە مووەکەی، بەرەبەرە دەوەری، زۆری نەبرد چاوێکی ئنجا ئەوی دیکەشی دەرپەڕی تاکوو لە ئاکامدا بارەیشی پێ نەما، ئیتر چووە گۆڕستانی مێژووەوە. بەڵام حیکایەتی سەفەرەکە گەلێک دوای جوانەمەرگ بوونی بزنەکەم کۆڕی مەجلیسی دایکمی خۆش دەکرد و گوێم لێی دەگرت و زۆریشم حەز لێ دەکرد. بەغدا ئەوسا هەرچەند بە لای ئەورووپاییەوە دێیەکی گەورەی نارێک و دواکەوتوو بوو، بێگومان بە لای کوردەوارییەوە شادگەی خەون و خەیاڵ بوو، ئەو حیکایەتانە کە لە زاری دایکی خۆمەوەم دەگێڕانەوە بۆ هاورێکانم، هەستێکی شانازیی پێ دەبەخشیم لە چاو ئەوەی قسەبیستی بابایەکی بازرگان یان سەفەرکردوویەکی هاکەزایی ببم، ڕەنگە ئەوسا دایکم یەکەم ئافرەتی ئەو ڕۆژگارەی کۆیە بووبێت

سەفەری وەها بە دەنگ و سەدای بۆ بەغدا کردبێت. چوونی پیاو بۆ هەر کوێیەک بێت ئەو مەعنایە نابەخشێ، سەفەری ئافرەت دەیبەخشێ... بە کورتی، لەزەتێکی زۆرم برد لە بزن و دەنگ و باس و حیکایەتی ئەو سەفەرە.

ڕووداوەکەی دیکە ئەوەبوو کە باوکم بە بۆنەی هاتنی مەلیک فەیسەڵ بۆ هەولێر تەکلیفی لێ کرا ئەویش وەکوو پیاوماقووڵی دیکەی کۆیێ بچێ بۆ هەولێر بە تایبەتی کە ئەو زێدە لە خەڵقی دیکە شناسایی لەگەڵ مەلیک فەیسەڵدا هەبوو، جگە لەوەی کە زیاتر لە خەڵقی دیکە بە کەڵکی ئەو موناسەبەتە دەهات، چونکە هاتنەکەی مەلیک بە نیازی هان دانی دانیشتوانی ناوچەی کۆنە ویلایەتی مووسڵ بوو بۆ دەنگ دان بە لای پچڕینەوەی ویلایەتەکە لە تورکیا و خستنە سەر عێراقی. لێرەدا کە من بیرەوەریی ژیانی خۆمم مەبەستە، ڕێم نییە باسی چەندوچۆنی ئەو مەسەلەیە بەو جۆرەی لە هەولێر لە نێوان مەلیک و ئەو خەڵقەدا باسی لێ کرا بهێنمە ناو نووسینم، بەڵام ناچارم بۆ ڕوون کردنەوەی لایەنی تەجرەبەی تاڵ لە دەمی مەلیکایەتیی فەیسەڵدا شتێکی ئەو سەروبەرە بگێڕمەوە.

مەلیک لە باداوەی مەلا ئەفەندی، بە مێوانەتی لە مەلا ئەفەندی، دادەبەزێ. لە قەڵەباڵغی پێشوازیکەراندا مەلیک دوانێک دەدات و تەکلیف لە باوکم دەکات قسەکانی بۆ سەر کوردی وەرگێڕێ. وەرگێڕانەکەی باوکم، بە تایبەتی کە قسە دەگاتە دەوری سەلاحەددینی ئەییووبی<١٥> لە پاراستنی ئیسلام و ڕۆژهەڵات، شەوق و ڕەونەقێکی بێئەندازە بەو قسانە دەدات. پێی ناوێ زۆر بەدوا قسان بکەوم، ئەو حاڵ و بارە لەو ڕۆژ و هەڵکەوتەدا سەنگێکی زۆر بە هەڵوەست و شەخسییەتی باوکم دەدات... سەبیح نەشئەت کە وەزیرێکی هەولێری بوو دێتە لای و پێی دەڵێ، قوربان لەم بارەدا هەرچی بفەرمووی جێبەجێ دەکرێ، فرسەتیش هەموو جاران ناگەڕێتەوە، چ ئارەزۆیەکت هەیە مەلیک بۆتی ڕەوا دەبینێ... باوکم پێی دەڵێتەوە، سەبیح، من کە لەگەڵ خستنەسەر مووسڵم بۆ عێراق لە باوەڕەوە دەدوێم، وەلای خۆشم بە پارەی هەموو دنیا نافرۆشم، ئاخۆ دەبێ من تەما و ئارەزۆی چیم هەبێ؟ ئەگەر لە دوا ڕۆژدا بە پێی هەڵکەوتی زەمانە موراجەعەیەکی حکومەتم کرد لەو مەسڵەحەتەی کە هەیتم وا دەزانم پێویست نییە گومان بەرم بۆ ئەوەی لەمپەری دەخرێتە بەر. سەبیح نەشئەت چەندێکی پێ دادەگرێ لە سەر هێندێ کە باوکم تەکلیفێک بخاتە ڕوو باوکم ناسەلمێنێ. دواتر پێشبینیی سەبیح نەشئەت هاتە جێ و حاڵ گەییشتە بارێک کە حکومەت خۆی دەستی بە سەر هەندێ مڵکماندا گرت (بگەڕێوە بۆ ئاڵقەیەکی لەمەوپێشتر کە باسی قەنبەران دەکات).

ئەو تەرزە تەجرەبەی تاڵ بەدوا هەڵوەستی وەها جوانەمەردانەی باوکمدا ڕێ خۆشکەرەوە بوو بۆ ئەوەی لە دوایین سەردانی مەلیک فەیسەڵ لە هەولێر باوکم دەرفەت وەربگرێ و قسەی پێ ببڕێتەوە. بە خێر، لە شوێنی خۆیدا کە نۆرەی قسەی گەییشتێ ئەو باسەت بۆ دەنووسم.

ڕێکەوت وەها بوو کە باوکم جارێ لەو سەفەرە نەگەڕابۆوە بەفرێکی لە حەد بەدەر باری و سەرمایەکی زێدە سەختیشی پێوە بوو. باوکم لە دەمی بەفر و سەرماکە بە خۆی و قەڵەباڵغی کە لەگەڵیدا بوون مێوانی شێخ مارفی هەڵەجە، خاڵە گەورەی مامم، بوو. ئێمە لە کۆیێ بە درێژایی ئەو ماوەیە بە بەفرەوە خەریک بووین. حەوشەی ماڵەوەمان کە بەفری بانەکانیشی هاتبۆوە ناو وەک چاڵە بەفری لێ هاتبوو.

کاک موقتەدیر پیاوێکی تایبەتی خۆی خزمەتی دەکرد ناوی قالە حەبێ بوو، موقتەدیر بە عادەتی خۆی لەقەبێکی بۆ دۆزیبۆوە هەمیشە بانگی دەکرد، قالە قۆقانی سەگی سەربانی. ئەویش بەڵێ بە چاوانی وەڵام دەدایەوە، لەو بەفرەدا کاک موقتەدیر کە خۆی توانای هیچ جۆرە گاڵتەوگەپی سەر بەفری نەبوو فێڵێکی خۆشکەڵەی دۆزیەوە خۆی پێ دەخافڵاند ئێمەشی پێوە دەزرووقاینەوە، باز بازانێی بە قالە حەبێ دەکرد لە سەربانیماڵەوە بۆ ناو بەفری حەوشە، قالەش وەکوو یاری یەکبازی بەهاران تا ئەو سەری بان لێی دەکشایەوە، گوڕی دەبەست و خۆی هەڵدەدا دەگەییشتە ڕۆخی ئەوبەری حەوشەکە و هەتا بن پیلان لە بەفردا ختم دەبوو، بە تەکان خۆی دەردەهێنا و ڕای دەکردەوە بۆ بان و سەر لە نوێ خۆی توور هەڵدەدا ئەو خەڵقەش بە تەماشایەوە لە تریقەی پێکەنینیان دەدا، کاک موقتەدیریش بە زمانە شەقوپەقەکەی ئەوەی دەگوت کە کەس نازانێ چۆناوچۆنی بوو. سەرماکە وەها سەخت بوو، ئەو هەموو کەلێن تێکەوتن و پێشێل کردنە بەفرەکەی نەدەتاواندەوە.

قالە حەبێ بەینێک خزمەتی کاک موقتەدیری کرد، ناشزانم بەهۆی چ ڕووداوێکەوە پەنای بۆ ئێمە هێنابوو. لەو ساڵانەی دواییدا خەبەری مەرگیم بیست. ڕەنگە دوای ئەوەی ئێمەی جێ هێشت تا مرد هەر جارێک یان دوو جاران دیبێتمەوە.

بە باشی لەبیرمە، شەوانی ئەو زستانەی کە بەفرەکەی بە زۆری لێ باری دەتگوت مانگەشەون هەرچەند مانگیش بە دیارەوە نەبوو، تومەز سپیایی‌ی بەفرەکە کە هەموو زەویی داگرتبوو بایی ڕووناکایی مانگ چاو تێی بڕ دەکرد. ئەم دیاردەیەی سپی چوونەوەی بەفر لە شەودا دواتریش سەرنجی دەکێشام بەڵام نەک هێندەی دەمی منداڵیم تومەز بچووکیی دەفری زەین و نەفسی منداڵ لە بارستی دیاردان زیاد دەکات، لەگەڵ ئەمەشدا دەمزانی سپیایی‌ی دنیا لەو شەوانەدا هی بەفرە و لێشم ڕوون بوو کە مانگ بە دیارەوە نییە.

چەندوچۆنی هاتنەوەی باوکم لەو سەفەرەی هەولێر و هاتنەوەی دایکم لە سەفەری بەغدا بە هیچ جۆرێک خۆ نانوێنێ لە یادمدا، وەها سڕاونەوە هیچ شوێنەوارێکیان لە ڕووپەڕەی ویژداندا نەماوە، وابزانم زۆری سەفەری دایکم و باوکم لە موناسەبە و لە پێویستدا بە درێژایی ئەو ساڵانەی کە من جارێ منداڵ بووم هاتوباتی چوون و هاتنەوەیانی لەبەر چاوی ساوامدا تێکەڵ بە یەکدی کردووە تا ئەوەی لێک ناپچڕێنەوە بزانم (کامیان کامن) بێگومان ئەگەر خۆمیان لەگەڵدا بامایە باشترم بە بیر دەهاتنەوە.

ئێستاکە بەدەم نووسینی ئەم یادگارانەوە زڕە دیمەنێکی کۆنترم بە بیر دێتەوە، لە لای خۆیەوە وێنەی ڕۆژانی بەسەرچووتر بۆ بەر زەینم ڕادەکێشێ، بە بیرم دێتەوە ڕۆژێکیان نانی نیوەڕۆ بە قەڵەباڵغیەوە لەو تازە ژوورەدا دەخورا کە بووبووە ژووری دیوەخان. خەڵقەکە لەسەر مافوور و دۆشەگ دانیشتبوون کە ئەمە وەها ڕادەگەیەنێ جارێ تاقمی تەخت و قەنەفە بۆ ئەو تازە دیوەخانەیە دروست نەکرابوو. لە لای سەرووی ژوورەکەوە کابرایەکی سوورکاڵی شەپقە لەسەری ئەژنۆ ڕووت، بە بریق و باقی نیشانەی سەر شان و سینگییەوە دوو سەرینیان بۆ دانابوو لە سەر یەکدی لە جیاتی کورسی لە سەری دانیشتبوو. هەرچی یادی ئەو ڕۆژەیە بە هۆی ئەو شەپقە لەسەرە ئەژنۆ ڕووتە سوورکاڵەوە خۆ دەنوێنێ، دیارە کاربەدەستی ئەوسای ئینگلیزەکان بووە (ڕەنگە بە سەفەر و سەردان هاتبێتە کۆیێ چونکە ئەو دەمانەم

به بیر نایەن کە ئینگلیزەکان لە کوێیێ فەرمانبەر بوون). لە پەنا شەبەنگی ئەو کابرایەی سەرووی ژوورەکەوە شەبەنگی دیکەی نامەئلووفی زەرد و سوورم لێ تێکەڵ دەبن هەر دەڵێی پارچە تەمی زەردەواڵەیی بووبن بە چەند شوێنێکی ئەو ژوورەوە گیرسابێتنەوە لەبەر یادی مندا، هەڵبەت ئەو پنۆکە زەرد و سوورە نامەئلووفانەش هەر ئینگلیز بوون، بەڵام لەبەر یادی مندا چاو و لووتیان نەڕسکابوون.

ئەشەدوبیللا لەو دەمەدا بە هیچ جۆرێک بیری ساواییم بۆ ئەوە نەچوو ئایا لەبەر چی ئەو زەرد و سوورانە بە سەر سەرینی بەرزەوە دانیشتوون؟ بۆ زەرد و سوورن؟ بۆچی لە باری سەرەوە دانیشتوون؟ کێن؟ لەبەر چاوی ئەوسامدا کابراکان لە بەنیادەمیان نەدەکرد. قەتیش ڕێک نەکەوت دواتر کە هۆشم بە شتان شکا بپرسم ئەو کابرایانە ناویان و وەزیفەیان و فەرمانی سەرشانیان کە بۆی هاتبوونە کوێیێ چی بوو.

باسی ئەم شەبەنگە زەردەواڵەیی‌یە کە تازە ژووری دیوەخانەی لەگەڵ خۆیدا بەریاد کردەوە، تازە ژوورەکەش لە ڕێی (تداعی)یەوە بۆ ڕووداوێکی بە سفتوسۆی کۆنترم دەباتەوە. بەر لەوەی ئەو ژوورە تازەیە ببێتە دیوەخانە باوکم لە ژوورێکی دیکە مێوانی بەخێر دەهێنان کەوا لە نزیک دەرگەیەوە قادرمەی بانی کۆشکی دوو نهۆم سەر دەکەوت. جیرانێکمان حاجی تەها، کە ماڵەکەی بە تەنیشتی لای ڕۆژاوای ماڵمانەوە نووسابوو شەوانە کە لە دیوەخانە هەڵدەستا بەو قادرمانەدا سەر دەکەوت بۆ سەر کۆشک و لەوێوەش ٧٠ سانتیمەترێک بۆ بانی کۆشکی ماڵی خۆی دادەبەزێ و بە قادرمەی نێو هەورەبانی خۆیدا دەچوە خوارێ بۆ ناو ماڵی خۆی، ئەمەی دەکرد چونکە زۆر کورتتر و قەدبڕتر بوو لەوەی بە کۆڵانەدا بەرەو ماڵ بێتەوە. شەوێکیان لە میعادا هەڵدەستێ بەرەو ماڵ، لە سەربانی کۆشکی ئێمە ڕێی لێ هەڵە دەبێ، لەجیاتی ئەوەی بەرەو بانی کۆشکی خۆی بڕوا ڕوو دەکاتە سواندەی لای حەوشەی ماڵی ئێمە و لە دوو نهۆمەوە کەوتە خوارێ و کەسی بە دەنگ نەگەییشتە سەرێ. من شیری خێزانی دووەمی حاجی تەهام خواردبوو، ماڵەکەی بۆ من و بۆ نەجیبەی خوشکم وەک ماڵی خۆمان بوو، لە ژنی یەکەمی سێ کچی هەبوو، لە هی دووەم کوڕ و کچێک، هەموویان هەر بەڕاستی بۆ من خوشک و برا بوون. حاجی تەهام بە یەک فۆرم بە بیر دێتەوە، پیاوێکی کەڵەگەتی داڵەگۆشت و موو سپی، کورتەکەکی تا ئەژنۆی لەبەر، لەوە بەرەژێژ دەرپێی سپی...

دیارە ئەم وێنەیەم لە بەرگی هاوینیدا دیتبوو. هیچ سەروبەرێکی کەوتن و مردن و تازیە و ئەو جۆرە هاتوباتانەم بە بیر نەماوە. ئێستا خانووی حاجی تەها لە دەست میراتگرانیدا نەماوە، ئەو بەشەی ماڵی ئێمەش کە بریتی بوو لە حەوز و مەتبەخ و ناو ماڵ و خانی زەخیرە و بە خانووی حاجی تەهاوە نووسابوو، بۆتە خانووی شێرکۆی فەتحیی برای شیریم... ئەو بەشە، کاتی خۆی، باپیرم حاجی مەلا عەبدوڵڵا کڕیبووی، ئەوساش هەر بە کۆنە خانوو کڕابوو، سەیر لەوەدایە، بە درێژایی عومری ئەو خانووە کە هەر نەبێ لە ٢٠٠ ساڵی تێدەپەڕاند پێویست نەدیترا هەڵگەڕێتەوە یان داری لێ بگۆڕدرێ تا بەر لە دوو ساڵێک شێرکۆ لە بنەڕەتەوە نوێی کردەوە. کۆڵەگە و کاریتەی ناو ماڵەکە و هێندێک لە داری ڕایەڵی چەندی بلێی مەتانەتیان پێوە بوو.

ئەو ناو ماڵە بە لای ئافرەتانی چینی پێش ئێمەوە قودسیەتی هەبوو، زۆرم دەدیتن کە سەردانی

یافەخرە، دوای ئەویش هی دایکمیان دەکرد یان خزمانی هەولێر و دزەییاتی ڕێیان دەکەوتە کۆیێ دەهاتن دەرگە و دیواریان ماچ دەکرد، سەیریش نییە بۆ ئافرەتی جیلی پێش ئێمە جێگایەک بە موقەدەس بزانن کە لەوەتەی بە بیراندا دێت نوێژ و تەراویحی ئافرەتانی تێدا کراوە و قورئان خوێندراوە.

لەبەر یادی منداڵیمدا ناو ماڵ و پوورە فەخرەم تەواوکەری یەکدی بوون لەگەڵ ئەو پوورەمدا داکە زێنەب (حەزینە) دایکی مامم هەتا مرد عیبادەتی لەو ناو ماڵەدا دەکرد. چی ڕزقێکی خواش بە ئێمەی دابێ لەو ناوماڵە و خانی زەخیرەی کە بە سەریەوە بوو، دەرگەشی لە ناو ناوماڵەوە بوو، دادەکراو دەبوو بە خۆراکی ڕزقخواردووان. واز لە مێوان بهێنە، هەر حیسابی ئەو ڕزق و ڕۆژییەی لە ماوەی پتر لە ١٠٠ ساڵدا بە ڕاتبە بۆ فەقێی مزگەوت چووە، بدەیتە بەر تەرازووی خێر و شەڕان، چارت نامێنێ لەوەدا حورمەتی ناوماڵەکە بگریت. بشزانە، خوێنەر، ڕزقی حەرام نەچۆتە ئەو ناو ماڵە. ئەحمەد شەوقی بە زاری مەجنوونەوە لە یادی سەردەمی منداڵی و شوێنەواری کە لەگەڵ لەیلا تێیاندا بەسەری بردووە دەڵێ و چەند بەپاکی و سۆزەوە دەڵێ: «قد يهون العمر الا ساعة وتهون الارض الا موضعا» ئینجا ئەو ناو ماڵە و ژوورێکی دیکەش کە وەختی خۆی باپیرم و بەدوا ئەودا باوکم تێیدا ژیاون بەڕاستی و بێ تێخوێندنەوەی باب و ئەولادەتی هەقیان بوو ڕێزیان لێ بندرێ. ناو ماڵەکە فەوتا بەڵام ژوورەکەی باپیرم بە تەعمیرکراوی هەر ماوە‹١٦›.

کە بیر دەبەمەوە بۆ کۆنترین ئەو ڕۆژانەی دەشێ بێنەوە بەریادم وێنەیەکی گەڕەک و کووچەی دەوروپشتی ماڵی خۆمانم بە نیمچە وێرانی دێتەوە بەر چاو. لە ماڵمانەوە تا ڕۆخی شار مەودای پتر لە سەد مەتر هەبوو هەمووی وێران بوو. لە نێوان ئێمە و مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەد کە بە ئەسڵ لە دەرەوەی شوورەی شار بووە مەودایەکی بەرین هەبوو پێیان دەگوت «کاولی عەلی بەگ» شوێن گەمەی منداڵ و جحێڵان بوو. دیارە کاتی خۆی بابایەکی (عەلی بەگ) ناو خاوەن ملک و ماڵ بووە لەو ناوەدا. بەسەر ئەو کاولەوە بەرەو خوار و بەرەو ژوور هەر وێرانگە بوو. دەتوانم بڵێم لە ڕووپێوێکدا کە هەڵدەگرێ بەر لە وێران بوونی ١٠-١٥ خێزانێکی تێدا ژیابێ تەنها دوو خانووی شڕی بە پێوە مابوو، یەکێکیان ماڵی مام عەلی ئەوی دیکەشیان ماڵی مام قادر کە پێیان دەگوت (قالە خەجێ)، خێزانی ئەو مام قادرە ژنێکی پان و پۆڕی وەکوو مێردەکەی بەساڵدا چوو بوو نازناوی (کوپە)یان پێوە نابوو، بووبووە (خەجێ کووپە). ئەو ژن و مێردە بێوەچە بڕانەوە.

زۆر منداڵ بووم دمەو پاییز بوو سبەینەیەکیان کە خەبەرم بۆوە بیستم دەگوترا ماڵی خەجێ کوپەیان بڕیوە. ماڵەکەیان دە مەترێک لە ئێمەوە دوور بوو، بەغار چووم دیتم لە قوونەبانی لای چۆڵی بە دیوی مزگەوتی حاجی مەلا ئەسعەددا شەباقەیەکی گەورە کەوتبوە دیوارەکەیانەوە کە لە قوڕ و خشت هەڵنرابوو بۆ دز لەمپەری نەدەکرد. وابزانم دزەکە دیوار بڕێکی ئاسنی لێ بەجێ مابوو. ئەوەی کە بەکەڵکی دزین بێت لەو ماڵە دزرابوو. زۆری نەبرد گوتیان کەتنەکە لە کابرایەک ئاشکرا بووە پێیان دەگوت ڕەسووڵی کۆڵانێ. دواتر ئەم ڕەسووڵەم ناسی، کەنناسی بەلەدییە و فەقیری ماڵی خۆی و زۆریش بە ئەدەب بوو بەڵام لە مێشکی مندا بە خۆی و دیوار بڕ و شەباقی دیواری مام قادرەوە نەخش بەستوو بووبوو. نازانم

به ئاکام چی لێ بەسەر هات یان کێی لەدوا بەجێ ما، ئەوە نەبێ کەوا بێگومان وەکوو ملیۆنەها هەژاری دیکە بەهەناسە ساردی چووە ژێر خاک.

مام قادر و مام عەلی، کە جیرانی یەک دیوار و یەک سەربان بوون هەرچەند لە دەرگە بۆ دەرگە جیرانەتییان پێوە دیار نەبوو، لە تەمەندا ڕەنگە لە یەکدی نزیک بووبن بەڵام من وێنەی مام عەلیم بەبیردا نایەت کەچی وێنەی مام قادرم بەچاکی لەبیرە، دەرگەی ماڵی قادر بە ڕووکاری ماڵی ئێمەدا بوو ئیتر هەمیشە لە کۆڵانەوە یان لەسەربانەوە دەمدیت، هەرچی ماڵی مام عەلی بوو دەرگەی لە نەدیوی ماڵی ئێمەوە بوو. دوای خۆی خانوەکەی لەلایەن هەندێک لە کوڕەکانیەوە تەعمیر کرایەوە تەنانەت بەشی زۆری کە بوو بە هی کوڕە هەرە بچووکەکەی حاجی (فتح الله) لە لایەن وەستای مووسڵەوە بنیات نرایەوە. حاجی (فتح الله) گەنجێکی لێ هاتووی بەرچاوی بە وێڵ و تەرتیب بوو، براکانی کە هەرسێکیان لەو گەورەتر بوون بە چاوی برا گەورە سەیریان دەکرد. کە لەو بەشە خانووەی تازەکراوەی باوکی جێ نشین بوو شەوانە دەهاتە لای باوکم، ڕاستییەکەی باوکیشم زۆری خۆش دەویست گەلێکیش بە پەرۆش بوو بۆ مردنی. بە خەتی خۆی نووسیوەتی: «فتح الله مام عەلی چووە بەغدا بۆ تداوی لە گەڕانەوە لە (دیگەلە) وفاتی کرد امرو غنودەی خاک غفران بو. یک شمو ماه صفر بیست و حەفتی مارت روومی علیه رحمهالله ١٣٥٨ ه.ق ١٣١٨ ه.ش. ١٩٣٩م» وشەی غنودە فارسییە بە واتای (حەسایەوە) دێت... هـ. ق. واتە هجری قەمەری. هـ. ش. هجری شمسی. حاجی (فتح الله) بۆ دووەم جار ژنی هێنایەوە، کچی حاجی تەهای جیرانی ئێمەی خواست. چونکە من شیری خێزانی حاجی تەهام خواردبوو هەموو کچەکانی خوشکم بوون، ئەمەشیان بوو بە دایکی چوار خوارزام، هەموویان کچ. تا ئێستا سێ لە مانە بوونەتە خاوەن کچ و کوڕی پێگەییشتووی تێگەییشتوو، بەرخورداربن. منداڵانی کچانی حاجی تەها، چ ئەوانەی لە حاجی (فتح الله) کەوتوونەتەوە و چ ئەوانەی لە کچی دووەم – فاتمە ناو بوو بە خێزانی شێخ سادق و کەوتنە قەڵادزە، ئەمانە و هەموو ئەو منداڵانەی لە خوشکانی شیریم پەیدا بوون پڕ بە دڵ پێم دەڵێن خاڵە، وا دەبێ خوارزاییکم نا ناسمەوە هەتا خۆیم بۆ هەڵدەدا. دەڵێن مەڕ بە بەرەکەتە، خوا پتری بەرەکەت تێبگێڕێ، بەڵام بەنیادەمیش بێبڕشت نییە.

لە پەنا دیمەنی کۆنی شکڵ وێرانی کۆیەی سەردەمی منداڵیمدا، دیمەنێکی وەک ئەو کە هەر خزمە لەگەڵ پێداویستی وێرانی، لەگەڵمدا ژیاوە و هەرگیز سپی پات نەبۆتەوە، چەندین خێزانی کورد و عەجەم لەبەر ڕەوی سپای قەیسەری ڕووس و دواتریش بە تەکانی قاتوقڕی ساڵی ١٩١٧ داپەڕیبوون بۆ گەرمێن. لەمانە چەند خێزانێک لەو گەڕەکە نیشتەجێ بوون کە ماڵی ئێمەی لێ بوو. تێکڕای ئەو خێزانانە ڕێز لە خۆ گرتووبوون و بە ئارەقەی نێو چەوانیان نانیان پەیدا دەکرد. میرزا غەفووری سابڵاغی، کە باشتر بە باوکی (دڵشاد ڕەسوولی) دەناسرێتەوە وابزانم کەسبی عەتاری هەڵبژارد. دڵشادی بوو بە قوتابی، کە مەکتەبی کچان کرایەوە خەجاوی کچیشی بوو بە قوتابی، بەڵام هۆیەکی بێبایەخ لە کۆیەی هەڵقەناند و بردییەوە بۆ سابڵاغ. دڵشاد سەروسەدای هەبوو لە دەمی قازی محەمەددا. پاشتر بووە پەنابەر لە عێراق... سەرت با نەیەشێنم، زۆر بە داخەوە، لە هەڵسوکەوتی هەرای وڵاتی خۆمان تێدا چوو. لەو ساڵانەدا وردە هەواڵێکی خەجاوی خوشکیم بیست لە سابڵاغەوە و چی دیکە نا...

یەکێکی دیکەی خەڵقی سابلاغ فەرەجاغا، ئەویش لە خانوێکدا دەژیا کە ماڵی مەلا تاهیری ئامۆزای باوکمی تێدا بوو. ماڵێکی بە شەرم و شکۆ و بە وێڵ و تەرتیب کەوا بێگومان ڕێکاری ڕەفتاریان پتر لە هی کۆیێ شارستانەتی پێوە دیار بوو. خێزانی فەرەجاغا شیری دەدایە ئیقلیمەی خوشکم و لەوەوە شێوە یەک ماڵییەک لە نێواندا پەیدا بووبوو. تاقانە کوڕێکیان هەبوو ئەحمەد، ڕەنگە بە ساڵێک لە من گچکەتر بوو، وەها لەگەڵمدا بوو بە هاوڕێ بێ ئەو هەڵم نەدەکرد. کچە برازایەکەشی هەبوو جیهان شووی کرد بە برازای کاک تاهیری حەمە لاڵ بەڵام زوو بێوەژن بوو و ئەویش لەگەڵ مامی چوۆە بۆ ئێران. لەو ساڵانەی دواییدا خزمم لە سابلاغ ئەحمەدی ناسیبۆوە. فەرەجاغا خەیاتیی دەکرد.

یەکێکی دیکە لەوانەی بە کوردی و بە تورکیش باش دەدوان (وەستا خەلیل) بەننایی دەکرد. دوو ژنی هەبوو یەکێکیانی (ئامینە)، بوو بە دایان و شیردەری منداڵەکانی مامم. ژنەکەی دیکەی بەرچاوتر و لای مێردی ڕێز لێ گیراوتر بوو، کوڕێکی لێی هەبوو (مەجید) ناو، هەمیشە لەگەڵ خۆیدا دەیگێڕا و سەرپەرشتیی هێندە سەروبەری کاری بەننایی پێ دەکرد کە لە عومری بوەشێتەوە.

ئەم مەجیدە هەرگیز تێکەڵ بە منداڵی کۆیێ نەبوو، قەتیش نەدیترا لە هیچ کژێکدا بەشداریی گەمە و گەپی کۆڵانان بکات. لە ئامینە کوڕێکی هەبوو ناوی (جەلیل)، بەڵام لە منداڵیدا سەر سەپۆڵە بوو پێیان دەگوت (سەرەگا). ئنجا کە حەمە عەلی ئامۆزام بوو بە ٤-٥ ساڵی قەڵسم دەکرد و پێم دەگوت (حەمە عەلی برای سەرەگایە، داکی ئامینە، بابی خەلیل وەستایە) بەوەدا تەزکەرەی نفوسی وەهام بۆ دەبڕی پێوەندی بە مامم و مامۆژنمەوە نەمێنێ. وەستا خەلیل برا گەورەی بەرەماڵێک بوو ئێواران لە هاویناندا بەر لە ڕۆژاوا، هەموویان لە سەربان بە ڕێکی دادەنیشتن و شامیان دەخوارد و بەدوای شامدا سیغارەیان دەپێچایەوە و دیشلەمەیان دەخواردەوە، زۆری نەدەبرد دەچوونە ناو نوێنەوە. وابزانم براکەی وەستا خەلیل ناوی وەستا ئەحمەد بوو، وەک لەبیرمە بە هیچ جۆرێک شکڵی برایەتییان پێوە دیار نەبوو، خەلیل شووش و باریک، ئەحمەد خینگە ملەی پان و پۆڕ... ئەوەی لەبیرمە لەو ماڵانە کچێک هەبوو ناوی (مەڕاڵ) بوو، قەتیش لەوە بە پێش ناوی ئەوتۆ لە کۆیێ نەبیسترابوو، بە شکڵ ئەو مەڕاڵە دەچۆوە سەر براکەی وەستا خەلیل.

یەکێکی دیکە کە ئەویش لە گەڕەکی ئێمە نیشتەجێ بوو ناوی مستەفا بوو لەبەر کەڵەگەتی پێیان دەگوت مستەفا درێژ. ئێستا کوڕێکی (محەمەد) ناوی لە هەولێر خاوەن دوکانی کەباب و گۆشتە، محەمەد هاوڕێی منداڵی و گەمەوگەپی (تۆپانی و خواجەڕۆیێ و زرینگ زرینگ تاوە)م بوو. چەند ساڵێک لەمەوبەر، بە تایبەتی، بە خۆم و چەند برادەرێکمەوە چووینە دوکانەکەی، تێر بە زگ نان و کەباب و تکەمان لا خوارد بە ماستاو و چایەوە. کابرایەکی دیکەی عەجەم کە کوردییەکەی زۆر شڕ بوو باشترین وەستای شیرنەمەنی بوو. لە شکڵی زلابیەی ئەمڕۆکە شیرنایەکی دروست دەکرد بەڵام مادەکەی گەنم بوو لنجایی زلابیەی پێوە نەبوو، ناومان لەو شیرناییە نابوو (پەنجەرە)، باوەڕ ناکەم شتی لەوە خۆشتر لە هیچ دەستێکی ڕەنگین برەخسێ. کوڕێکی هەبوو کوتومت خۆی بوو بچووک بووبۆوە. ناوی هیچکامێکیانم نەدەزانی ئەوە نەبێ پیاوەکە (شەکر بە نانی)ی لێ بووبووە لەقەب چونکە دەگەڕا بۆ فرۆشتنی بابەتەکەی بە لەهجەی عەجەمانەی خۆی دەنگی بەرز دەکرد و دەیگوت: شەکەر بە نانە، شەکەر بە پارە، های

شەککەر های شەککەر. لە وشەی شەکەردا دەنگی (ک)ـەکەی کلۆر دەکرد وەک کە لە کوردیدا لە وشەی وەک (کێ، کوێ)دا کلۆر دەکرێ. ئەو وەستایە جل و بەرگیشی عەجەمانە بوو، زووش گەڕایەوە بۆ دیوی ئێران. هێندێک لەو پەنابەرانە مانەوە لە کۆیێ و لە ئاکامدا بوون بە خاوەن ماڵ و منداڵ و کەسابەت. یەکێکیان تا ئێستاش بە لەقەبەوە ناوی دەبردرێ و پێی دەڵێن (نالە عەجەم) کەچی وەک بزانم زمانی هیچ شێوەی عەجامایەتیی پێوە دیار نەبوو. قەی ناکا مامە نادر لە پیاوان دەقەومێ.

بە حاڵ دێتەوە بیرم، تووتنەوانێک لە کۆیە چوو بۆ پێبازۆک و لە دەمی کە تووتن دەبێتەوە (کەڵەبابە) لەگەڵ فەلاحێکی پێبازۆکی (خلە بلّباس) ناو بە دەمەقاڵ هاتبوو. بە غافڵگیر تفەنگی پیاوێکی باوکم دەرفێنێ و خلە بلّباسی پێ کوشت و بۆی دەرچوو. ئەو کابرایە خۆیشی تووتنەوان بوو لە سەر زەویی باوکم و مامم، وابزانم یەکێکیش بوو لەو پەنابەرانە. ئەو دەرچوونەی بۆی دەرچوو نە بە کەس گیرا و نە هیچ سەروسۆراغێکیشی لە کەس مەعلووم بوو، هەر نەبێ من هیچی لێ نازانم. بۆ ئەو دەمە کوژرانی مرۆ بە سفتوسۆ و بە دەنگ و سەدا بوو.

لە گێڕانەوەی دەماودەم دەزانم کە خەبەری کوژرانی خلە بلّباس گەییشتە کۆیێ خەڵقێکی بەرحیساب لە خزم و پیاوی سەر بە باوکم بە هەڵەداوان و بە تاقمی پێویستی کاری دنیایییەوە ڕۆین بۆ پێبازۆک، زۆریش بە تەعقیبی ئەو کابرایە لە سۆراغدا بوون بەڵام بێسوود. وابزانم ناوی کابرا هەمزە بوو. ئەو پیاوەی کە تفەنگەکەشی لە عوهدەدا بوو هەتا مرد خەفەتی لێ دەخوارد هەرچەند عەیبێک نەدەهاتەوە سەر ئەو چونکە کابرای تووتنەوان بێ ئاگای ئەو لە غەفڵەتی خەڵقەکەدا تفەنگەکەی بردبوو، تومەز ئەو پێش گەییشتنی باس و خواسی دەمەقاڵێیەکە بۆ ناو ئاوایی خۆی گەیاندە شوێنی مەبەست و تفەنگی ڕفاند... خلە بلّباس برا گچکەی (بلە بلّباس) بوو. ئەم مام برایمە زۆر ژیا، بەڵام ددانی نەکەوتن. سێ کوڕی لە پاش بەجێ ما یەکێکیان ئەو مام عەزیزە بوو کە لە ئاڵقەیەکی پێشووتر باسی نەخۆش بوون و بەشداری کردنم لە بەرهەم هێنانی تووتنەکەی نووسی...

لە بابەتی (کوژران) چەند ڕووداوێک دێنەوە بەر یادی تەمەنی ئەو ڕۆژگارەم کە حەمەدی ڕەشی تێدا دەردەست کرا و مامۆستای نامە نووسیش پەنجەی بۆ درێژ کرد، بەڵام ئەگەر پرس نەکەم ناتوانم بە پێی سرەی ڕوودانیان لەسەریان بنووسم، لەم بارەشمدا دەنگم بە کەس ڕاناگات چ زەرەریش لە پێش و پاش خستنیان ڕوو نادات.

ڕووداوێکیان کە دەنگێکی گەورەی دایەوە ئەوەبوو دوو شێخی تازەگەنجی بنەماڵەی تاڵەبانییان، شێخ بورهان و شێخ ئەفزەل کە هەردوویان برا بوون، لە دیوی بیتوێن کوژران. ڕاستییەکەی ناتوانم بڵێم هۆی کوشتنیان چی بوو هەرچەند بە لای خەڵقەوە بەتایبەتی تاڵەبانیەکان، دەبێ مەعلووم بێ، منیش بیستوومە بارەها باسی ئەو واقیعەیە کراوە بەڵام بە داخەوە وەهام لەبیر نەماوە بە نووسین بۆ سۆنگەی مەسەلەکە بچم. هەرچۆنێک بێ، بلّباس و ئاکۆی تێدا تاوانبار کران، مەسەلەش بە ئیدارە، لە لایەن موتەسەڕریفی هەولێرەوە هەڵبڕایەوە و بە پێی نرخی خوێنی ئەو دەمە تۆڵە لە سەرەک عەشیرەتەکان ستاندرا و درا بە خوێن ئەستێنی ئەو دوو برایە. دوو کوڕی شێخ بورهان، حیسامەددین و شەرەف، هەرچەند بە تەمەن لە من گەورەتر بوون بە تایبەتی شێخ حیسامەددین، بەینێک لە سەرەتاکانی

خوێندنماندا بوونەوە بە هاوڕێی مەکتەبم، لە ڕاستیشدا شێخ شەرەف زۆر زیرەک بوو بەڵام خۆی و کاکی، شێخ حیسام [بادەکی مام جەلال]، زوو دەستیان لە خوێندن هەڵگرت. کوشتاری دووەم مەسەلەی کوژرانی فەتاحی تۆفیق ئەفەندی مەلا ئیمام بوو. خەبەری هات کە لە ڕێی سەفەری بەرەو کەرکووک لە نزیک دێی قەرەناو یان شوێنی وەکوو ئەو بۆی لە بۆسە دانیشتبوون و بە تفەنگ کوشتیان. فەتاح کوڕێکی شۆخ بوو بە ئاستەم ئادگاریم بە بیر دێتەوە، باوکیشی تۆفیق ئەفەندی کاتبی مەحکەمە بوو، وابزانم بە ئەسڵ کەرکووکین. کوژرانی فەتاح زۆری قسە پێوە دەکرا کەس نازانێ چەندی ڕاستە و چەندی درۆ. بە قەناعەتی من چەندێکیشی ڕاست بێ بایی ئەوە ناکا لە مەسلەتییەوە بگەیەندرێتە کوشتن.

سێیەم کوشتار لە گەڕەکی خۆمان و لە ماڵی خزمێکمان ڕووی دا، پیاوێکی مامم خاوەن خێزان خەبەری درایێ کە خێزانەکەی دەستی لەگەڵ کوڕێکی گەڕەک تێکەڵ کردووە و ئا لەو دەمەدا بەیەکەوەن لە ماڵی مەلا عیززەت. بوختانەکە درۆیەکی ڕەجاڵی بێئەسڵ و ئەساس بوو، بەڵام مێردە دەستی دایە خەنجەر و چووە ماڵی مەلا عیززەت کە لەو دەمەدا خێزانەکەی لەگەڵ فاتمە خانی خێزانی مەلا عیززەت بوو، عەبدەل بەشەرێکی دیکە لە ماڵەکە نەبوو. کوردی گوتەنی خوێن بەری چاوی گرتبوو، وەرگەڕایەوە ژنەکەی و ونجرونجڕی کرد بە خەنجەران. دوای قەسابییەکە بە خەنجەرەوە ڕێ و ڕێ گەڕایەوە لای مامم و گوتی قوربان کارێکی وەهام کردوە تەسلیمی حکومەتم بکە... چەند ساڵان لە بەندیخانەدا بوو، هەتا مرد پەشیمانیی پێوە دیار بوو چ خێریشی لە خۆی نەدیت... بوختانکەرەکەش ئافرەتێکی پەنابەر، واتە لە دەرەوە هاتبوە کۆیێ و لەگەڵ خێزانێکی خزمی خۆمان دەژیا. تێناگەم لە چییەوە بوو ئەو بوختانە بێڕەحمەی بەو ئافرەتە بێتاوانەوە کرد، دەڵێن هان درا... بەڵام بۆ دەبێ هان دان مرۆ بەرەنگاری بەدکاریی ئەوتۆ بکات سەد جاران لە هان دانەکە مەزنتر بێ! بە هەمە حاڵ دڵسۆزیی ئەو ئافرەتە بۆ منداڵانی خاوەن ئەو ماڵەی لێی دەژیا چ پێوەندی نەبوو بە کاری وەها بەدەوە. مەسەلەی (هان دان)ـەکە پاکانەی بۆ ئەو ئافرەتە کرد و هەتا دوای دەیان ساڵ مرد، بە ئاسایی و بێ سەرشکێنی کردن ژیا.

خەیاڵێکی منداڵی و ساوایی‌ی سەیر، ئەم ئافرەتەی بوختانکەر لەگەڵ ئەوەدا کە لەقەبی «کەچەڵ» ی پێوە بوو، وەک دواتریش بۆم ڕوونتر بۆوە هەر دوو چاوی بەڵغێکی لەسەر بوو وەک تانەیەکی تەنکی شین، بۆ بەرچاوی منداڵیم جوانترین مێیینەی شارەکە، با بڵێم گەڕەکەکە خۆی دەنواند.

لەو تەمەنەدا جارێ هەستی فەرق کردن بە مێ و نێر لەلایەن زایەندەوە لە مندا نەڕسکابوو هەر ئەوەندەم دەزانی ئەمە پیاوە و ئەمەش ژنە. ئنجا تۆ سەیری کەس نەمێنێ ببێتە نموونەی جوانیی مێیینە کۆنە کەچەڵێکی تانەدار نەبێ، ئەمما ئەگەر لە بەژن و باڵا بدوێیت ئەشەدوبیللا هەرچی ڕێکی و شلکی و شۆخی بێ پێوەی دیار نەبوو، لەوە هەر بگەڕێ کە جل و بەرگی وەها ناقۆڵای لەبەر دەکرد، ئەگەر بە بەر ڤینۆسەوە بوایە بە لای پەتیارەییدا دەبردەوە. چاک بوو خوا ڕەحمی پێ کردم ئەم زرە بە هەڵەدا چوونە لەگەڵم فراژی نەبوو، زوو لە سەهوەکەم دەرچووم. تا ساڵەهای دوور و درێژیش شەرمم دەکرد ئەم ڕازەم بدرکێنم و بڵێم فڵانە عیفریت بووکی خەیاڵی ساواییم بوو. بەڵام دەبێ دان بەوەدا بهێنم کە ئەم خوولیایەی شەیدا بوون – ئەگەر تەعبیرەکە زیادەیی تێدا نەبێ – بۆ باری پێچەوانە هەر لە ئاست ئەم ئافرەتە لێمی بەدەر نەدا، زۆر جاران وەها دەبوو دڵم شتێکی پەسەند دەکرد کە لە دەست هاوڕێیەکمدایە

گەلێک بەرەژێرترە لەوەی خۆم هەیەتم، یان کەڵەبابێکم بە قارەمان دادەنا کە لەبەر زۆر کەڵەبابان هەڵدەهات، هەر جارەش بەهانەیەکی خۆتەفرەدەرم دەدۆزیەوە بۆ ئەوەی ماوەیەکی دوور و درێژ پەنجە لە سەهوەکەم گیر بکەم و لەزەتی لێ وەرگرم.

یەکەم جارە ئەم ڕازە دەدرکێنم زۆریش لەگەڵ خۆمدا لێک دانەوەم کردووە بۆ دۆزینەوەی هۆی مەیلی وەها نالەبار لە تەمەنی ساوایی و منداڵیمدا، بێ ئەوەی بگەم بە هیچ ئەنجامێک، لە کەسیشم نەپرسیوە ئایا وەک من مەیلی ئەوتۆیی هەبووبێ، چونکە هەتا مەیلەو ناکامڵ بووم شەرمم دەکرد منداڵیی خۆم بە ئاشکرا کردنی ئەو مەیلەم لەبەر چاوی برادەر دزێو بکەم، دواتریش مەشغەڵەتی گەورەتر بۆ خۆی دزیمەوە، پشکنینەوەی شتی ئەوتۆیی پتر بە لای کاری (زانای نەفس)دا دەچێتەوە هەرچەند قسە لێوە کردنی لەلایەن هەرکەسێکەوە بێ چ زەرەری تێدا نییە بگرە لەوانەیە سوودیشی هەبێ، بەڵکوو خواوڕاستان بە وتووێژ و لێکدی بیستنەوە گرێیەکی دەروونی بکرێتەوە!!

بچمەوە بۆ لای ئەو دەست و پاوەندانەی لە منداڵیمدا یارمەتیدەری ماڵەکەمان بوون، لە پێشەوە دەبێ ئەوە بڵێم بەر لەو ساڵانەی دوایی عادەت نەبوو ئافرەتی یاریدەدەر بە مانگانە و مزەی قەرارداده خزمەت بکات. کوردی زاراوەیەکی هەیە دەڵێ (نان و زگ) کە بریتییە لە خواردن و لەبەرکردن و ناوناوە خەرجییەکی سووک، ئەمە بوو مزەی ئافرەتێکی بکەوتایە ماڵی بێگانە. بەڵام وەنییە هەموو جاران ئەو ماڵانەی ئیشکەری ئافرەتیان دەبێ وەکوو یەکدی بن لە نەوازشت و بەخشندەیی.

زاراوەیەکی دیکەی کوردی هەیە لێرەدا جێی خۆی دەکاتەوە، دەڵێن (فڵانە کەس سایە چەورە) بێ دوودڵی و بێ گومان و بێ خۆهەڵکێشان، ماڵی ئێمە لە قەدیمەوە سایە چەور بووە، چونکە هەم بە بەریەوە هەبوە ئەو خەڵقەی دەوری لێ دەدەن بە گرد و کۆییەوە خەریک بن هەم حیسابی حەسقێلیشی لەگەڵ کەسدا نەکردووە. ئافرەتێکم نەدیتووە هاتبێتە ماڵمان و مابێتەوە نەبووبێتە خاوەن جلک و بەرگی زۆر زەبەندەی بایی گیازی بووک بکات، وەیا پتر لەوەی پێی دەڵێن (لەقەدەرحاڵ) چەک و خشڵی پێکەوە نەنابێ وەیا دەسمایەی کەسابەتی لە پریسکەدا نەبووبێ.

ڕاستییەکەی ئەگەر هاتبایە ماڵێکی وەکوو ماڵی ئێمە مانگانەی بەو کۆمەڵە ئافرەتانە بدابایە کە هەمیشە لەگەڵماندا دەژیان، دەبوو بکەوینە سواڵ و سەدەقە، ئیش زۆری و بەرپرسیار بوونی گەلێک لایەنی بە ئەرک و ناچار بوون بە هەڵگرتنی قورسایی باری نالەباری کۆمەڵایەتی وەهای دەکرد کە ماڵەکەمان سەرەڕای ئەوەی هەمیشە ٤-٥ ئافرەتمان لە ماڵدا هەبێ، جگە لە دایک و پوور و کیژ، دەبوو بۆ نان کردن و ساوار کوڵاندن و زۆر کاری دیکەی ئەوتۆیش لە لاوە ئافرەتی دیکەی یاریدەدەر بێن و جێبەجێی بکەن.

لە لایەن یاریدەدەری پیاوەوە، ئەم کەسەی وڵاغی دەگێڕا چ بۆ دارهێنان بێ لە شاخەوە و چ بۆ کاروانچییەتی بێ، مانگانەی هەبوو لەگەڵ جل و بەرگی ساڵانە، ئەوانی دیکە مزەی قەراردادەیان نەبوو بەڵام هەمیشە پۆشتە بوون و خەرجییان ناوناوە دەدرایێ، خۆشیان مەودای مامڵەت و کەسابەتیان لە پێش ئاچووغ بوو چونکە پێوەندیمان بە دەشت و دەر و کرمانجەوە ڕێی بۆ دەکردنەوە پتر لە بابایەکی لاوەکی لە سەلەم و کڕین و پێ فرۆشتنەوە و ئەو جۆرە مامڵەتانە سوودمەند بن.

خولاسە ئەگەر بۆ خۆشمان لایەنی ئابووریمان لە سەغڵەتیدا بووبێ یاریدەدەرەکانمان هەمیشە تێر و تەسەل بوون، خۆ ئەگەر ئێمە تێر باین ئەوان تێرتر دەبوون. یاریدەدەرێکی هەرە کۆنی بە بیرم بێتەوە ناوی (مام ئاوڕەحمان) بوو، مووی ماش و برنج بووبوو، کورتەبالای ئەسمەرەی مەیلەو گرژ عەسەبی بوو بەڵام هەتا بڵێی ڕوحسووک بوو، کەسیش لەو عەسەبیەتەی زوێر نەدەبوو. سێ گوێدرێژی دەگێڕا بە دارکەری و کاروانچیەتی و سەردانی ملکان و گوێزەی دەغڵ و مێوە و شتی دیکەش. وەک دێتەوە بیرم کە جارێ زۆریش منداڵ بووم، دەلوو تەبیات بوو.

جارێکیان یەک لە پیاوەکان مریشکێک سەر دەبڕێت، پووری گەورەم دەکەوێتە شوبهە لەوەی کە بە پێی شەرع مردار بۆتەوە. چەندی دەکەن لە قسەی خۆی لانادا. ئەهلی مەتبەخ پێیان خەسار بوو مریشکی وەها قەڵەو و ناسک فڕێ بدرێ، کولاندیان و لێیان نەخوارد، هەڵیان گرت هەتا مام ئاوڕەحمان لە داران هاتەوە... کە نانیان لە پێش دانا ڕان و سنگ و قاڵچەی تەواوی مریشکی بەسەرەوە بوو. گوتبووی بە خوای ئەو ماستە مووەکی تێدایە ئەما وەڵڵاهی هەزار مووی تێدا بێ دەیخۆم. مام ئاوڕەحمان نوێژی نەدەکرد. جارێکیان ماڵ لە چنارۆک بوون، لە کۆیە بەرە ئێوارە دەگەڕایەوە، کە گەییشتە سەر کانی توووەڕەش و وڵاغی بەردانە ئاو خواردنەوە پێیان گوت ئەگەر نوێژی عەسر بکا دوو ئانەی دەدەنێ، ئەویش بە مامڵەتەکە ڕازی بوو خێرا دەزنوێژی شووشت و نوێژەکەی کرد کەچی لێی پەشیمان بوونەوە و پارەکەیان نەدایێ، ئەویش پێی گوتن، وا تێ دەگەن فێڵتان لێ کردووم، دەنا بە حەقی قورئان دەمزانی لێم لە فێڵن ئەمنیش نە فاتحە و نە تەحیاتم لەو نوێژەدا نەخوێندووە. ڕۆیشتنیشی لە ماڵمان وەکوو خۆی سەیر بوو، سبەینەیەکی هاوین یاعیفەتی خوشکە گەورەم دەبینێ، مام ئاوڕەحمان لێفێکی هیزاری لەسەر خۆڵ ڕاخستووە یەکێکی جانگیشی بە خۆیدا داوە، ئەویش پێی دەڵێ دەبوو جانگەکە ڕابخەی و هیزارەکە بە خۆتدا دەی، لەوەوە وەها تۆرا سوێندی خوارد کە یەک دەقیقەی دیکە لەو ماڵە بەسەر نەبا. لەوە بەولاوە مام ئاوڕەحمانم نەدیتەوە.

یەکێکی دیکەی زۆر کۆن لەو پیاوانەی خزمەتی باوکمیان کردووە ساڵحی مام عەلاو بوو. ئەم مرۆیە وەها دڵسۆز و وەفاکار و بەئەدەب و لێزان بوو لە خزم خزمتر حیساب دەکرا. لە حکومەت وەزیفەی (مباشر)ی مەحکەمەی هەبوو، ئەوسا باوکیشم قازی بوو ئیتر ساڵح شەو و ڕۆژ هەر لە خزمەتیدا بوو. لەگەڵ لێهاتوویيدا خوێندەواریش بوو، یەکێکیش بوو لەو حیکایەت زانانەی دەم و ئارداوێژیان بە تام بوو لەوەوە شەوانی زستان دوای بەسەر چوونی دەمی دیوەخانە و پیربوونی دانیشتنی دووەمی خزمە نزیکەکانی وەکوو مامم و مەلا عیززەت لای باوکم کە هەمیشە بە شێوەیەکی شیرن و بەتام، چ لە لایەن قسەی خۆش و نوکتە و سوحبەتەوە بێ و چ لەلایەن شەوچەرەوە بێ، ڕادبوێردرا، ساڵح ڕادەسایە حیکایەت خوانی هەتا باوکم دەچووە خەو. ناوناوە ساڵح هەستی ڕادەگرت بزانێ باوکم خەوی لێ کەوتووە یان جارێ بە خەبەرە، ئنجا ئەگەر بەدەنگ نەهاتبایە ئەویش دەچووە سەر باری نووستن، واش دەبوو باوکم دەیگوت، ئێی سالی (زۆر جار پێی دەگوت سالی لەجیاتی ساڵح) دێوی ڕەش چی کردووە؟ ئیتر ئەویش دەکەوتەوە سەر حیکایەت خوانیەکەی. گەلێک شەوان دانیشتنەکەی دووەمی ئەو کۆمەڵەی لای باوکم دەمانەوە بە خوێندنەوەی داستانەکانی ئەسکەندەرنامە و ئەمیر ئەرسەلان بەسەر دەبرا. وەها